

**LIETPRATĪBA
LATVIEŠU VALODĀ:**

**KĀ MĀCĪT
UN MĀCĪTIES**

Pētījuma „Lietpratība latviešu valodas mācīšanā un apgūvē” (2021–2024)
KOPSAVILKUMS, SECINĀJUMI UN IETEIKUMI

**LIETPRATĪBA
LATVIEŠU VALODĀ:**

**KĀ MĀCĪT
UN MĀCĪTIES**

Pētījuma „Lietpratība latviešu valodas
mācīšanā un apgūvē” (2021–2024)
**KOPSAVILKUMS, SECINĀJUMI
UN IETEIKUMI**

UDK 811.174`2

Li292

Martena, Sanita, Berra, Solvita, Vaivade, Vineta, Kļava, Gunta. *Lietpratība latviešu valodā: kā mācīt un mācīties*. Pētījuma „Lietpratība latviešu valodas mācīšanā un apgūvē” (2021–2024) kopsavilkums, secinājumi un ieteikumi. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2025. 86 lpp.

Kopsavilkumā apkopoti Latviešu valodas aģentūrā veiktā pētījuma „Lietpratība latviešu valodas mācīšanā un apgūvē” (2021–2024) rezultāti, secinājumi un ieteikumi.

Pētījuma darba grupa: pētījuma darba grupas vadītāja *Dr. philol.* Sanita Martena, pētnieki – *Dr. philol.* Solvita Berra, *Dr. sc. soc.* Miķelis Grīviņš, *Dr. philol.* Gunta Kļava, *Mg. paed.* Vineta Vaivade

Izdevuma autori: Sanita Martena, Solvita Berra, Gunta Kļava, Vineta Vaivade

Izdevuma recenzentes: Solvita Lazdiņa, Sandra Zariņa

Izdevuma redaktore: Linda Lauze

Izdevuma dizains un makets: Vanda Voiciša, SIA „Idea lex”

Latviešu valodas
aģentūra

© Latviešu valodas aģentūra, 2025

© Izdevuma autori, 2025

© Dizains, SIA „Idea lex”, 2025

ISBN 978-9934-617-79-9

Saturs

Ievads	6
Pētījuma metodoloģija	10
Kas veicina, un kas kavē skolēnu lietpratību latviešu valodā?	14
Kas motivē skolēnus mācīties latviešu valodu?	15
Pirmā atziņa Temata lietderības saskatīšana: kā tas ir saistīts ar pašu skolēnu, viņa personību, vajadzībām un interesēm.	15
Otrā atziņa Zinātkāre, interese par pasauli kopumā, vēlme uzzināt un atklāt ko jaunu.	18
Trešā atziņa Vērtējums: gan atzīme un tās ietekme uz studiju iespējām, gan uzslavas un cits atzinīgs vērtējums no skolotājiem un vecākiem.	19
Ceturrtā atziņa Skolotāju ieinteresētība un meistarība kopīgā satura plānošanā un skolēnu mācīšanās prasmju izkopšanā.	21
Secinājumi	24
Kas veicina skolēnu aktīvu iesaistīšanos mācību stundas laikā?	26
Pirmā atziņa Nepiespiesta, draudzīga mācību atmosfēra, daudzveidīgu viedokļu uzklaušīšana, atšķirīgu uzskatu nenoniecīnāšana.	26
Otrā atziņa Zinošs un iedvesmojošs skolotājs, kuram piemīt humora izjūta un pacietība.	29
Trešā atziņa Skaidra mācību stundas struktūra, secīga un likumsakarīga stundas norise.	31
Ceturrtā atziņa Daudzveidība: ierasti uzdevumu veidi, piemēri un mācību metodes mijas ar ko jaunu, iepriekš nepieredzētu.	32
Piektā atziņa Tādu jautājumu uzdošana, uz kuriem nav gatavu, pareizu atbilžu un kuri rosina domāt par valodas būtību.	35
Secinājumi	37

Kā skolēni ar augstu latviešu valodas prasmes līmeni raksturo sevi un savu mācīšanās pieredzi?	39
Pirmā atziņa Izziņas prieka veicināšana un lasīšanas ieradumu kultivēšana ģimenē.	39
Otrā atziņa Kopīgu kultūras notikumu izzināšana un piedzīvošana, ceļošana un sarunas par izjusto, piedzīvoto, redzēto.	41
Trešā atziņa Pašdisciplīna, spēja maksimāli daudz izdarīt mācību stundā, prasme plānot savu laiku un darbu.	42
Ceturtnā atziņa Aktīva iesaistīšanās skolas un ārpuskolas pasākumos, darbā, interese par sabiedrībā notiekošo.	43
Piektā atziņa Atrašanās iekļaujošā vidē un saziņa latviešu valodā.	46
Secinājumi	49
Kādi ir būtiskākie šķēršļi pilnveidotā mācību satura un pieejas ieviešanā?	50
Pirmā atziņa Skolotāja zemais ekspektāciju jeb gaidu līmenis, neticība skolēnu spējām, varēšanai.	50
Otrā atziņa Skolotāju neizpratne par jauno mācību standartu, pilnveidoto mācību saturu un metodiku.	51
Trešā atziņa Uzskats, ka latviešu valoda ir tikai latviešu valodas skolotāja atbildība.	54
Ceturtnā atziņa Uzskati par mācību līdzekļu lomu mācību procesā, nepietiekama prasme ar tiem strādāt kompleksi atbilstoši skolēnu izaugsmes vajadzībām.	55
Piektā atziņa Nepilnīga izpratne par faktoriem, kas ietekmē motivāciju un prasmi mācīties.	57
Secinājumi	60
Kopsavilkums	61
Pielikumi	69
1. pielikums. A. Helmkes mācību stundas „Piedāvājuma-izmantojuma modelis”.	70
2. pielikums. Pētījuma metodoloģija	72
3. pielikums. Faktori, kas ietekmē latviešu valodas apguvi skolā: ekspertu viedoklis	83

Ievads

Latvijā pēdējos gados ir notikušas un notiek pārmaiņas izglītības sistēmā, kur viens no mērķiem ir nodrošināt visu vispārējās izglītības posmu skolēnu pilnvērtīgu latviešu valodas prasmi. Pēdējais no posmiem vienota mācību satura apguvei latviešu valodā visās skolās ir nostiprināts ar 2022. gadā pieņemtajiem grozījumiem Izglītības likumā un Vispārējās izglītības likumā (IZM 2022), lai īstenotu secīgu pāreju uz mācībām valsts valodā vispārējās izglītības pirmsskolas un pamatzglītības pakāpē un veicinātu sekmīgu pilnveidotā mācību satura un pieejas ieviešanu visās Latvijas izglītības iestādēs (vairāk par pāreju uz mācībām valsts valodā sk. IZM 2023). Līdz ar to latviešu valoda ir kļuvusi par vienīgo izglītības valodu (izņemot atsevišķas starptautiskās skolas), kurā tiek apgūts mācību saturs neatkarīgi no skolēnu dzimtās valodas. Latviešu valodas kā otrās valodas definīcija (VPSV 2007) atspoguļo ne tikai tās oficiālo statusu valstī, bet arī lomu ikviena Latvijā dzīvojoša cilvēka dzīvē: tā ir majoritātes jeb sabiedrības vairākuma valoda, ko Latvijas iedzīvotāji, kuriem tā nav dzimtā valodā, apgūst un lieto kā izglītībā, tā darba vietā. Otrajai valodai ir raksturīgs arī tas, ka šajā valodā cilvēki visbiežāk komunicē cits ar citu publiskajā telpā.

Viens no valodas izglītības pārmaiņu ierosinātajiem ir Valsts izglītības satura centra (VISC) īstenotais izglītības projekts „Kompetenču pieeja mācību saturā” jeb „Skola2030”, kura laikā ir izstrādāti un pieņemti latviešu valodas mācību priekšmeta standarti no 1. līdz 12. klasei, izstrādātas mācību priekšmeta paraugprogrammas, metodiskie ieteikumi un digitālie mācību līdzekļi (<https://mape.gov.lv/>). Jauninājumu pamatā ir nepieciešamība pielāgoties mūsdienu cilvēku ieradumiem, individuālajām un profesionālajām vajadzībām un interesēm. Praksē tas ir nozīmējis tāda mācību satura un metodikas izveidi, kas nodrošina daudzveidīgu prasmju attīstīšanu skolēniem būtiskos kontekstos, ciešāku skolas un apkārtējās pasaules savstarpējās saiknes veidošanu un visu izglītības sistēmas dalībnieku savstarpējās mācīšanās veicināšanu. Valodas meistarība ikkatram neatkarīgi no vecumposma palīdz ne tikai iegūt zināšanas un sasniegt augstus akadēmiskos rezultātus dažādos mācību priekšmetos, bet arī nodrošina pilnvērtīgu saziņu un sadarbību, prasmi verbāli paust savas emocijas un izjūtas, empātiju un spēju ar vārdiem palīdzēt otram. Savukārt nepietiekama valodas attīstība un ierobežots tās lietojums bērnībā atstāj ietekmi uz vēlākiem dzīves posmiem, ietverot mācīšanos, uzvedību, labbūtību,

nodarbinātību u. c. (Riad et al. 2023). Izglītības īstenošanas principi un pieejas, pedagoģiskā profesionalitāte un sabiedrības atbalsts un iesaiste var nodrošināt mūsdienu cilvēkam nepieciešamo izpratni noteiktās mācību jomās un spēju skolā apgūtās zināšanas un prasmes izmantot reālajā dzīvē, gan pilnveidojoties individuāli, gan veicinot sabiedrības izaugsmi kopumā.

Zemais skolēnu latviešu valodas lietpratības vērtējums gan sabiedrībā (sk., piemēram, LSM 2024), gan profesionāļu lokā (sk., piemēram, Kļaviņa 2019), gan redzot arī starptautisko vērtējumu rezultātus (PIRLS 2021), norāda uz vairākām problēmām, kuru cēloņu pētīšana un risinājumu meklēšana ir svarīgs uzdevums nozarē iesaistīto profesionāļu un pētnieku vidū. Lai noskaidrotu, kas ietekmē skolēnu latviešu valodas lietpratību, veikts Latviešu valodas aģentūras pētījums „**Lietpratība latviešu valodas mācīšanās un apguvē**” (2021–2024), kura secinājumi un ieteikumi apkopoti šajā pārskatā. Jaunais pētījums, nosakot faktoros, kas veido lietpratību latviešu valodā, pēctecīgi turpina iepriekš veikto pētījumu „Attieksme pret latviešu valodu un tās mācību procesu” (2017–2020), kura laikā īpaši tika izzināti iemesli, kāpēc skolēniem bieži ir negatīva attieksme pret latviešu valodas mācību priekšmetu. Tajā tika noskaidroti arī cēloņi, kas ietekmē latviešu valodas apguvi, un apkopoti ieteikumi dažādiem izglītības procesā iesaistītajiem dalībniekiem (sk. <https://valoda.lv/petijumi/attieksme-pret-latviesu-valodu-un-tas-macibu-procesu/>).

Iepriekš minētā attieksmes pētījuma rezultāti rosināja izdarīt vairākus pieņēmumus un plānot pētījuma par lietpratību latviešu valodas mācīšanās un apguvē mērķi, uzdevumus un struktūru. Piemēram, viena no hipotēzēm attiecībā uz skolotāja darbu bija, ka drosme izmēģināt ko jaunu gan mācību saturā, gan tā mācīšanas metodēs vairāk vērojama skolotājiem, kuriem darbā ar skolēniem ir svarīga sadarbība un dialogs, spēja saprasties vienam ar otru. Empātija kā skolotāja gatavība pielāgot noteikumus un padarīt mācību procesu skolēnam piemērotāku tika uzsvērta gan no skolotāju, gan jo īpaši no skolēnu puses arī iepriekšējā pētījumā (piemēram, sk. bukletu „Skolotāja personība”, Attieksme pret latviešu valodu 2017–2020). Tajā arī attiecībā uz skolēniem tika izvirzīts pieņēmums, ka skolēni latviešu valodas prasmi iegūst ne tikai mācību stundu laikā, bet arī ārpus tā. Tāpēc šajā pētījumā tika izzināta arī ārpuskolas faktoru, proti, ģimenes, sociālās grupas, kopienas vai pilsētvides, ietekme.

Attieksmes pētījuma rezultāti noteica arī lietpratības izpētes teorētisko ietvaru. Pētījuma veikšanā un strukturētā plānojuma pamatā ir Vācijas izglītības un psiholoģijas zinātņu pētnieka Andreasa Helmkes (*Andreas Helmke*) modelis (Helmke 2014), kurā mācību stunda tiek aplūkota kā „piedāvājums”, kuru skolotājs sagatavo un piedāvā skolēniem. Savukārt skolēna reakcija uz šo piedāvājumu tiek definēta kā „lietojums, izmantojums”, tajā pašā laikā uzsverot, ka piedāvājums: 1) ne vienmēr var tikt akceptēts un atzīts par noderīgu; 2) ne vienmēr var tikt saprasts un interpretēts tā, kā to ir domājis mācību satura piedāvātājs – skolotājs. Modelī ir apkopoti komponenti, kuri ietekmē mācību stundas norisi, mācīšanu un mācīšanos.

Kopumā autors ar šī modeļa starpniecību ir vēlējis pievērst uzmanību tiem faktoriem, kuri visvairāk ietekmē mācību stundas kvalitāti un pedagogu profesionalitāti. Skolotājs šajā modelī tiek atveidots kā izejas punkts, viņš ir tas, kurš tālāk virza un nosaka visu stundas gaitu, un mācību stunda ir viņa piedāvājums. Mācību stunda kā komunikācijas ziņojums starp saziņas adresantu (skolotāju) un adresātu (skolēnu) un šīs mācību stundas interpretācija ir cieši saistīta ar mācību stundā aktīvi izmantoto laiku, proti, vai skolēns stundas laikā ir darītājs vai tikai pasīvs informācijas uztvērējs. Tāpat mācību stundā piedāvātais ir vieglāk un dziļāk uztverams, ja tam ir saistība ar skolēna ārpusstundu aktivitātēm, ar viņa interesēm un vaļaspriekiem. Savukārt ģimenei ir ietekme uz skolēnu mācīšanās potenciālu kopumā; ģimenes locekļu attieksme pret izglītību kā tādu, vērtības piešķiršana vai pretēji – izglītības vērtības noniecināšana, ģimenes interese par kultūrām, valodām, socializācija ar noteiktām cilvēku grupām ir ciešā korelācijā ar skolēna dzīves pieredzi, iepriekšējām zināšanām, valodu un kultūru zināšanām, inteliģenci kopumā. Ģimene ietekmē arī mācīšanās motivāciju, skolēna pašapziņu, centību, arī rakstura stingrību, disciplinētību, gatavību pielikt pūles un strādāt vairāk, lai sasniegtu mērķus. Izvērstāk par šo modeli var lasīt arī žurnālā „Tagad” (Martena 2021), bet pašu modeli aplūkot šī izdevuma 1. pielikumā.

Šī pētījuma centrā ir skolēnu valodas lietpratība individuālā līmenī, noskaidrojot faktoros, kas pozitīvi ietekmē augstas latviešu valodas lietpratības veidošanos, tanī pašā laikā izzinot šķēršļus, kas skolotājiem radušies, strādājot ar jaunajiem mācību priekšmeta standartiem un mācību materiāliem gan pamatskolas, gan vidusskolas posmā. Pētījumā arī noteikts, kāds profesionāls atbalsts būtu visvairāk nepieciešams

latviešu valodas skolotājiem, lai palīdzētu visiem skolēniem sasniegt augstākos viņiem iespējamus rezultātus.

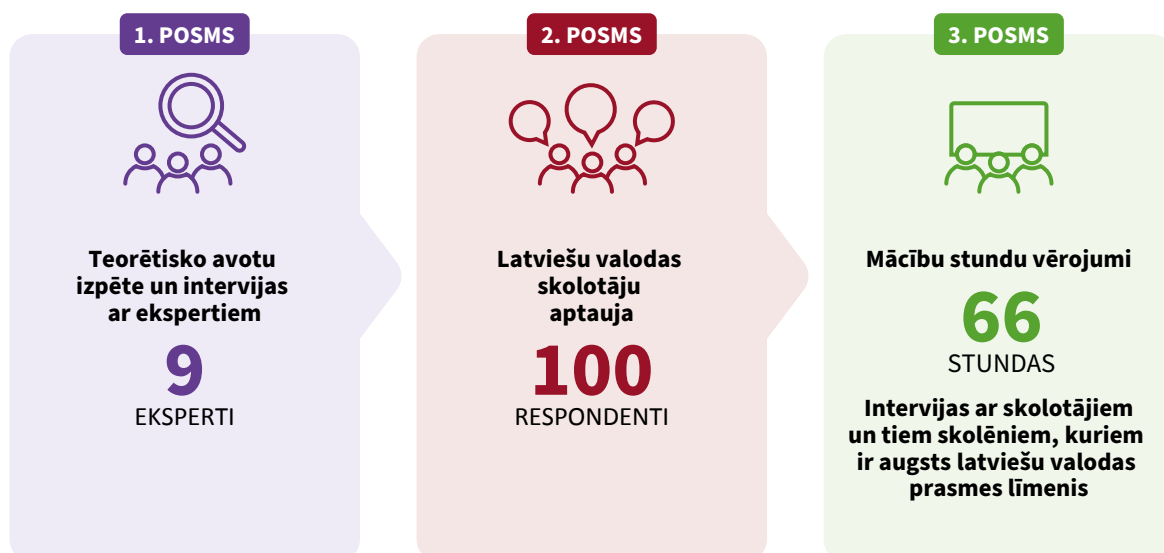
Saziņa ar skolotājiem, izglītības un politikas veidotājiem un medijiem notika pētījuma sākumposmā, rosinot dialogu un diskutējot par pētījuma mērķi, iegūtajiem datiem un problēmjautājumiem. Pirmais plašākais seminārs ar pieredzējušiem latviešu valodas skolotājiem un izglītības ekspertiem tika organizēts 2022. gada decembrī. Šajā seminārā tika uzsvērti četri tā dalībnieku formulētie aspekti (tālāk slīprakstā ir doti citāti no skolotāju izteikumiem). Apspriežot pirmos iegūtos datus, skolotāji noteica tādu problēmu kā prasmju trūkumu organizēt stundu tā, lai tā atbilstu jaunākajām metodikas un satura nostādņēm (*jūtu drudzainību stundas organizācijā, vai es pareizi daru*). Otrs aspekts ir skolēnu motivācija, kam īpaši pievērsta uzmanība šajā izdevumā. Vairāki semināra dalībnieki sniedza teorētiski vienkāršu un mūsdienīgu definīciju: *Motivācija ir nemītīga saruna ar skolēnu, proti, skolēns jūtas motivēts ko darīt, ja redz, ka skolotājam rūp, ko skolēni dara un kā jūtas*. Trešais aspekts tika attiecināts uz skolēnu, uz nepieciešamību veidot ar viņu cieņpilnu sadarbību (*pie dzīvotas attiecības ar skolotāju – tas skolēnam ir svarīgi*) un skolotājam ikdienas gaitās nepazaudēt empātiju (*bērni kļūst līdzpārdzīvojoši*). Ceturtais aspekts attiecas uz vecāku lomu mācību procesā, viņu iesaistīšanos un līdzatbildību. Atšķirīgie uzskati par vecāku ietekmi uz skolēnu mācīšanās motivāciju, iesaistīšanos mācību darbā un mācību rezultātiem aplūkoti arī šajā izdevumā.

Šis izdevums ir pētījuma kopsavilkums ar galvenajiem rezultātiem, pētījuma datiem kā ilustrējošiem piemēriem un secinājumiem. Izdevumu veido trīs nodaļas. Pirmajā nodaļā ir vispārīgi aprakstīta pētījuma metodoloģija, sniedzot interesentiem plašāku informāciju par pētnieciskajiem instrumentiem izdevuma pirmajā un otrajā pielikumā. Tālāk seko izdevuma galvenā daļa, tā ir veidota kā atbilde uz pētījuma galveno jautājumu – kas veicina un kas kavē skolēnu lietpratību latviešu valodā? Atbildes uz jautājumu ir sniegtas pa tematiskajiem blokiem, kas izkārtoti zem četriem, no galvenā jautājuma atvasinātiem papildu jautājumiem. Savukārt trešā daļa ir izdevumā izteikto atziņu apkopojums, atbildot uz jautājumu: kas nepieciešams latviešu valodas skolotājam ceļā uz savu meistarību un skolēna lietpratību?

Pētījuma metodoloģija

Lai iegūtu pēc iespējas pilnīgāku dažādu situācijas dalībnieku skatupunktu kopumu, pētījumā tika izmantotas vairākas lietišķās valodniecības teorijas, metodes un respondentu kopas. Vispirms tika veikta jaunāko teorētisko atziņu izpēte, kurā iegūtie rezultāti tālāk tika testēti un papildināti, izmantojot ekspertu intervijās iegūtos datus, kas savukārt veidoja pamatu pētāmo jautājumu izveidei kvantitatīvajā aptaujā, stundu vērojumos un intervijās ar skolotājiem un skolēniem.

Pētījuma tematam un tā izvērsumam nozīmīgas bija tādas teorijas un pētījumi kā iepriekš jau minētais A. Helmkes modelis, teorija par valodas kompetenci dzimtajā un otrajā valodā (lietpratības kodola un perifērijas komponenti, Hulstijn 2015), pētījumi par bērna vispārējās attīstības nozīmi mācību sniegumā (Darling-Hammond, Cook-Harvey 2018; Cantor et al. 2018; Osher et al. 2018) un pētījumi par skolēnu/studentu valodas mācīšanās motivāciju un motivējošām mācīšanas/mācīšanās metodēm (piemēram, Ryan, Deci 2017; Thorner 2017; Lamb et al. 2019), kas apkopo dažādus aspektus, kas ietekmē skolēna mācīšanos. Apvienojot iegūtās atziņas no teorētiskās literatūras un praktiskajiem pētījumiem ar iepriekš veiktā pētījuma „Attieksme pret latviešu valodu un tās mācību procesu” (2017–2020) rezultātiem, tika izveidotas faktoru grupas, kas atspoguļo pētījuma teorētisko pamatojumu – A. Helmkes mācību stundu kā „Piedāvājuma-lietojuma modeli”. Tajā skolēnu mācīšanās potenciāls tiek skaidrots caur šādām komponentēm: izglītotājs, mācību stunda (piedāvājums), piedāvājuma uztvere (skolēna interpretācija), mācīšanās potenciāls, ģimene, konteksts. Šo faktoru grupās ietverto aspektu nozīme latviešu valodas mācību procesā tika noskaidrota vairākos posmos, kas redzami 1. attēlā un vispārīgi aprakstīti šī izdevuma 2. pielikumā.

1. attēls. Pētījuma posmi un datu ieguvei izmantotās metodes.

1. POSMS

Pētījums tika uzsākts ar teorētisko avotu un zinātniskās literatūras atziņu analīzi un ekspertu intervijām, apzinot būtiskākos kvalitatīva latviešu valodas mācību procesa organizēšanas un realizēšanas šķēršļus un veicinātājfaktorus. Šajā laikā tika intervēti 9 eksperti – izglītības, valodas apguves speciālisti, valodu jomas profesionāļi (latviešu valodas kā dzimtās valodas, kā otrās valodas vai svešvalodas eksperti, kā arī latviešu valodas diasporas speciālisti). Ekspertu intervijās atbilstoši pētījuma metodoloģijā izstrādātajām faktoru grupām galvenais fokuss tika likts uz diviem centrālajiem uzdevumiem:

- 1) verificēt šķēršļu un iespēju sarakstu,
- 2) ieskicēt šķēršļu risinājumus un iespēju veicinātājfaktorus.

Pirmajā izpētes posmā tika noteikti latviešu valodas apguves šķēršļi un veicinātāji (sk. 3. pielikumu), kas ir saistīti ar katru no teorētiskajā modelī izstrādātajām komponentēm un kas veidoja bāzi nākamajiem pētījuma posmiem – kvantitatīvajai skolotāju aptaujai, stundu vērojumiem un intervijām ar skolēniem un skolotājiem pēc vērotajām stundām.

2. POSMS

Pētījuma otrajā posmā tika veikta kvantitatīvo datu ieguve, proti, latviešu valodas skolotāju anketēšana, lai apzinātu šķēršļu un veicinātājfaktoru izplatību un to potenciālo ietekmi uz mācību procesu (no skolotāju skatupunkta). Kaut arī aptauja nav attiecināma uz visu reprezentatīvo kopu, jo tā nav precīzi nosakāma, respondentu atlase veidota pēc Valsts izglītības informācijas sistēmas datiem uz 2021. gada 1. septembri, par pamatu ņemot skolu skaitu (vispārīzglītojošās pamatskolas, vidusskolas un ģimnāzijas). Tās respondentu kopas atlasē ievērots proporcionalitātes princips; respondentu atbilstība visiem kritērijiem respondentu kopā tika nodrošināta nejaušā izlasē respondentu piesaistē, lūdzot izglītības pārvaldēm informēt visas skolas un iesaistīties aptaujas norisē.

Aptaujā izmantota rangu skala sniegtajam apgalvojumam (1–10, kur „1” – pilnībā piekrītu un „10” – pilnībā nepiekrītu), un visi apgalvojumi vērtēti no diviem aspektiem – vai tas ir svarīgi mācību procesā un vai tas ir izplatīts mācību procesā Latvijas skolās. Tādējādi, noskaidrojot kādu parādību svarīgumu un izplatību un mazsvarīgumu un izplatības trūkumu, iespējams ieraudzīt konkrētus problemātiskus aspektus atbilstoši pētījuma pamatā izstrādātajām faktoru grupām, kuras ietekmē latviešu valodas apguves rezultātu skolā. Aptaujā respondenti vērtēja 48 apgalvojumus, kas veidoti pēc faktoriem, balstoties uz pētījuma pirmajā posmā veiktajās ekspertu intervijās sniegto ekspertīzi, pieredzi un viedokli un A. Helmkes izstrādāto „Piedāvājuma-lietojuma modeli” faktoru grupās „Izglītotājs”, „Mācību stunda”, „Skolēns”, „Mācīšanās aktivitātes”, „Mācīšanās potenciāls”, „Ģimene”, „Sociālais konteksts”.

Ar mērķi iekļaut iespējami plašāku latviešu valodas skolotāju pieredzi un kontekstu aptaujā piedalījās 100 latviešu valodas skolotāji no visiem Latvijas novadiem, dažādām skolām – vidusskolām, pamatskolām, ģimnāzijām, latviešu valodas kā dzimtās valodas un kā otrās valodas skolotāji, ilggadēji un jaunie skolotāji, pilsētu un lauku skolu pedagogi (precīzāku aptaujas respondentu raksturojumu sk. 2. pielikumā).

3. POSMS

Mācību stundu vērojumi, pievēršot uzmanību pozitīvās prakses piemēriem, tādiem kā: kuri teksti, uzdevumi, komunikācijas modeļi u. tml. rosina skolēnus iesaistīties un darboties, rada viņos interesi un vēlmi izzināt jauno, vai un kā notiek teorētiskajā modelī un ekspertu intervijās secinātā plašāka konteksta izmantošana mācību nolūkos un citu teorētiskajā modelī formulēto aspektu izmantošana latviešu valodas apgūvē. Tāpat kā kvantitatīvajā skolotāju aptaujā tika ņemts vērā pēc iespējas plašāks pētījumā iesaistīto skolu dažādības faktors, tā arī latviešu valodas stundu vērojumi tika veikti dažādu novadu, pilsētu un izglītības posmu skolās, kur latviešu valodu skolēni apgūst gan kā dzimto valodu, gan kā otro valodu.

Sākotnēji pētnieku izstrādātajā pētījuma metodoloģijā tika noteikts mācību stundu vērojumus veikt 8.–12. klasē. Taču, ņemot vērā pētījuma veikšanas periodā notikušo pāreju uz vienotu skolu sistēmu un pētījumā iesaistīto skolu vadības un skolotāju aicinājumus atbalstīt skolas, kurām pārejā uz vienotu skolu ir bijuši lielāki izaicinājumi lingvistiski heterogēna pedagogu un skolēnu kolektīva apstākļos, pētījuma gaitā tika vērotas arī citu priekšmetu, piemēram, literatūras, bioloģijas un matemātikas, stundas, turklāt ne tikai pētījumā noteiktajā vecākajā klašu posmā, bet arī jaunākā vecumposma klasēs – gan sākumskolā, gan pamatskolā. Tas ir ļāvis izdarīt papildu secinājumus par latviešu valodas apguves specifiku pārejas uz vienotu skolu kontekstā, kas papildina jau ekspertu intervijās noteikto visu skolēnu lietpratības latviešu valodā faktoru nozīmi mācību procesā. Tāpat arī pēc dažu skolu vadības aicinājuma pēc stundu vērojumiem tika sniegtas konsultācijas un ieteikumi skolotājiem veiksmīgākai latviešu valodas apguvei skolēniem, kuriem latviešu valoda nav dzimtā valoda. Šajā izdevumā ir izmantoti piemēri no visām vērotajām mācību stundām.

Pēc mācību stundu vērojumiem vairumā gadījumu mācību stundas tika pārrunātas, uzklusot skolotāju pašrefleksijas un tādā veidā arī novēršot novērojumu subjektivitāti vai pārpratumus. Intervijās skolotāji pamatā vērtēja tos aspektus, kas, viņuprāt, nosaka augstu skolēnu lietpratību latviešu valodā.

Šajā posmā pēc vērotajām mācību stundām tika organizētas arī intervijas ar skolēniem, kuriem ir augsti rezultāti latviešu valodā. Tika intervēti atsevišķi skolēni, kuriem ir augsts latviešu valodas prasmes līmenis, lai izzinātu, kuri ikdienas ieradumi un darbības palīdz attīstīt viņu latviešu valodu, tādā veidā nosakot gan mikrovides (ģimene, klase), gan makrovides (skola, pilsēta, pagasts) konteksta ietekmi.

Tālāk apkopotī visos pētījuma posmos iegūtie rezultāti, nosakot ietekmīgākos faktorus, kuri veicina lietpratību latviešu valodā, un ieteikumi latviešu valodas skolotāju profesionālajai pilnveidei, balstoties uz pētījumā secinātajām akūtākajām problēmām skolēnu valodas lietpratības attīstīšanā.

**Kas veicina,
un kas kavē
skolēnu
lietpratību
latviešu
valodā?**

Kas motivē skolēnus mācīties latviešu valodu?

PIRMĀ ATZIŅĀ

Temata lietderības saskatīšana: kā tas ir saistīts ar pašu skolēnu, viņa personību, vajadzībām un interesēm.

„Tēmas sapratne, jā, piemēram, kur tu to tematu vari izmantot.”

(No intervijas ar 10. klases skolēnu, Līvāni, 2023)

Tiek izmantoti autentiski dialogi (latviski runā bērni, kuriem dzimtā valoda ir krievu valoda). Dialogos ir krieviski runājošo bērnu akcents latviešu valodā, lēnāks runas temps, vārdi (runā Oļga un Marks), autentiska situācija (runā, ar kuru transportu un cikos brauks) – ar šādu saturu LAT2 skolēniem vieglāk sevi identificēt. Skolotāja dialogu un audioierakstu ir sagatavojusi pati.

(No mācību stundas vērojuma 2. klasē, Rīga, 2023)

„Viņi arī man mutvārdu daļā, kad mēs strādājam, es viņiem saku: izvēlieties pēc iespējas specifiskāku, sev zināmu tēmu. Viss. Piemēram, [skolēns] stāstīja par traktoru iesaukām, baltkrievu traktoru iesaukām. O! (..) Bet bija meitenes, kas nāca un stāstīja, kā viņas ir ietekmējis attālinātais mācību posms, raudāja klases priekšā, kāda viņām ir depresija, kā viņām nav kontakta ar vecākiem, kā skolotājs tur...”

(No intervijas ar skolotāju, Rēzekne, 2023)

„Vēl, skatoties, kāda tēma. Ja es ļoti labi zinu tēmu, man ir interesanti mācīties vēlreiz un vēlreiz. Ja ir kāda jauna, aizraujoša tēma, tas arī ir interesanti.”

(No intervijas ar 9. klases skolēnu, Daugavpils, 2023)

¹ Visos citātos atstāts nelabots respondentu runas stils un izmantotie valodas līdzekļi.

„Savukārt par lietišķajiem rakstiem, ja es varu izteikt savu viedokli, uzskatu, ka tas ir vidusskolas uzdevums. Mēs to arī 11. klasē darām, rakstām CV, stāstu visus variantus, sākam ar pamatvariantu, pašu vienkāršāko, kas bija lietišķo rakstu krājumā, tad skatāmies Eiropas u. tml. Un nemaz tik viegli neiet. Motivācijas vēstuli grūti. Es pati mēģināju uzrakstīt motivācijas vēstuli vienam sludinājumam, treniņa pēc. Negāja viegli. Man divas stundas aizgāja, līdz es uzrakstīju, tāpēc es nedomāju, ka 7., 8. klasē. Pirmkārt, skolēns nezina, ko viņš darīs. Viņš pat nezina, vai mācīsies vidusskolā, tehnikumā vai ies uz arodskolu, vai kur citur. Tur jau arī nevajag, bet 11., 12. klasē ļoti nopietni un dziļi. Tur pat autobiogrāfiju uzrakstīt. Kāpēc gan neielikt citā formā to CV? To visu mēs mācāmies un darām, un tas dzīvē ir nepieciešams. To vajag darīt tad, kad tuvāk tās krustceles, (..) reālā vajadzība. Var arī 11. klasē, jo vasarā daudzi skolēni strādā, varbūt 10. klasē, bet 7. klasē, es domāju, par ātru.”

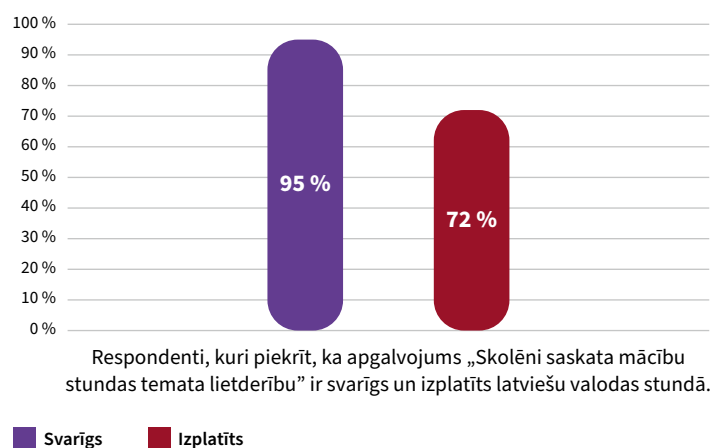
(No intervijas ar ekspertu, latviešu valodas skolotāju un augstskolas pasniedzēju, 2021)

Piemēri no pētījuma datiem rāda, ka tiek novērtētas skolotāja zināšanas par konkrētas tēmas atbilstību skolēnu vecumposmam, interesēm un vajadzībām, uzticēšanās skolēnu patstāvīgā darba temata izvēlēm un to atbalstīšana, kā arī mācību darbā iesaistītie autentiskie teksti un ar reālo dzīvi saistīti mācību uzdevumi.

Pētījumā veiktajā skolotāju aptaujā 95 % (2. att.) respondentu piekrita, ka apgalvojumā „Skolēni saskata mācību stundas temata lietderīgumu” paustais ir svarīgs mācību procesa aspekts. Jāpiebilst, ka arī intervijās ar ekspertiem mācību stundas lietderīguma saskatīšana tika minēta kā viens no būtiskākajiem aspektiem, kas veicina skolēna lietpratību. Taču, vērtējot to, vai šis faktors ir izplatīts latviešu valodas stundā, mazāk respondentu atbildējuši apstiprinoši – 72 %. Tas norāda uz nepieciešamību pedagogiem, veidojot savu mācību stundu jeb t. s. piedāvājumu, pievērst lielāku uzmanību tam, kā skolēniem paskaidrot, argumentēt noteiktu tematu iekļaušanu mācību vielas saturā, pamatot apgūstamā satura jēgu un lietderību.

2. attēls.

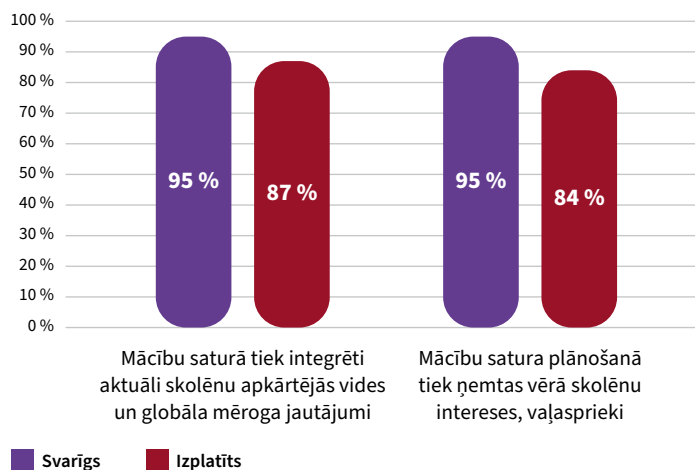
Apgalvojuma „Skolēni saskata mācību stundas temata lietderību” vērtējums.

Tāpat 95 % aptaujas respondentu piekrita, ka mācību procesā ir svarīgi, ka „Mācību saturā tiek integrēti aktuāli skolēnu apkārtējās vides un globāla mēroga jautājumi” un „Mācību satura plānošanā tiek ņemtas vērā skolēnu intereses, vaļasprieki”. Taču, vērtējot šo aspektu izplatību, mazāks respondentu īpatsvars (3. att.) piekrita, ka abos minētajos apgalvojumos paustais ir izplatīts latviešu valodas stundās.

3. attēls.

Respondenti, kuri piekrīt, ka apgalvojumos „Mācību saturā tiek integrēti aktuāli skolēnu apkārtējās vides un globāla mēroga jautājumi” un „Mācību satura plānošanā tiek ņemtas vērā skolēnu intereses, vaļasprieki” paustais ir svarīgs un izplatīts.

Kaut arī, vērtējot pēc vidējā rādītāja (tas šajā pētījumā kopumā ir augsts – 8) un arī procentuālā īpatsvara, lielākā daļa no visiem aptaujas apgalvojumiem ir ar augstām vērtībām, respektīvi, nevar secināt būtiski zemu kāda aspekta nozīmi ne pēc svarīguma, ne pēc izplatības (tātad viss ir pietiekami svarīgi un arī izplatīts), atšķirības pēc svarīguma un izplatības ir nosakāmas. Pētījuma dažādo aspektu klasteru grupā „Svarīgs, bet mazizplatīts” viszemākā vērtība ir apgalvojumam „Mācību saturā tiek integrēti aktuāli skolēnu apkārtējās vides un globāla mēroga jautājumi” (8,12/7,45). Kaut gan datu korelācijas ar aptaujas sociodemogrāfiskās daļas datiem kopumā nerāda lielu pārsvaru kādā konkrētā sociodemogrāfiskajā grupā ne pēc vecuma, ne darba stāža, ne dzīvesvietas vai kāda cita rādītāja, respondenti, kuri ir līdz 41 gada vecumam un kuru skolotāja darba stāžs ir līdz 10 gadiem, apgalvojumā „Mācību saturā tiek integrēti aktuāli skolēnu apkārtējās vides un globāla mēroga jautājumi” biežāk (vecumgrupā līdz 41 gadam 27,8% pret vidēji 6% citās vecuma grupās un ar darba stāžu līdz 10 gadiem 42,9% pret vidēji 6,5% grupā ar darba stāžu 11 gadi un vairāk) norādījuši, ka šis mācību procesa aspekts ir svarīgs, bet maz izplatīts. To minējuši arī eksperti, norādot, ka mūsdienās aktuālie un skolēnus interesējošie temati tiek izmantoti nepietiekami. Šādu tematu iekļaušana mācību līdzekļos un skolotāju sagatavotajos mācību materiālos būtu noderīgs mācību satura papildinājums.

Savukārt apgalvojuma „Mācību satura plānošanā tiek ņemtas vērā skolēnu intereses, vaļasprieki” vērtības ietilpst klasteru grupā „Mazsvarīgs un mazizplatīts” (to veido apgalvojumi, kuru vidējā vērtība ir zemāka par 8). Tas varētu norādīt uz to, ka, pēc skolotāju domām, skolēnu perspektīva ir mazāk būtiska mācību satura izveidē, vairāk paļaujoties uz savām profesionālajām zināšanām

par skolēnu vecumposmam atbilstošo un nepieciešamo. Te lietderīgas būtu sarunas ar kolēģiem un ekspertiem metodiskajos semināros un biežāka skolēnu viedokļa noskaidrošana ar mērķi pilnveidot mācību stundas – piedāvājuma – saturu.

Tieši jaunākās paaudzes skolotāji un tie, kam mazāks stāžs, biežāk norādījuši, ka šis aspekts ir maz izplatīts. Tas varētu norādīt uz šīs grupas skolotāju informācijas patērēšanas ieradumiem un pedagoģisko pārliecību par nepieciešamību tos respektēt mācību darba plānošanā, kā arī kritiskāku attieksmi pret līdzšinējo mācību darba organizāciju.

OTRĀ ATZIŅĀ

Zinātkāre, interese par pasauli kopumā, vēlme uzzināt un atklāt ko jaunu.

„Bet, kas man deva tādu spērienu latviešu valodas attīstībā, tā ir piedalīšanās latviešu valodas un literatūras olimpiādē. Lasīju ļoti daudz, spriedu, rakstīju, domāju, arī iedziļinājos gramatiskajās konstrukcijās un kā tad tie teikumi ir uzbūvēti, kāpēc tas komats jāliek, kāpēc domuzīme. Jā, un arī mēģināju arī saprast, kad lasu, mēģināju saprast literāro darbu galveno domu, atziņas. (..) Nu, manuprāt, tā ir tāda iekšējā motivācija, tāds dzinulis, kas veicina to manu gribu apgūt (..)”

(No intervijas ar 10. klases skolēnu, Rēzekne, 2023)

„Man vienmēr ir gribējies vairāk zināt. Man skola īsti nepatīk, es nepiekrītu tām metodēm, ko skolā bieži izmanto, bet kā tāda man mācīšanās ļoti interesē. Es gribu pēc iespējas vairāk uzzināt, attīstīties vienkārši kā cilvēks, zināt pēc iespējas vairāk.”

(No intervijas ar 9. klases skolēnu, Rīga, 2023)

„Ja tevi motivē sacensība, iekšējā motivācija izzināt ir salīdzinoši zema. Jo iekšējā motivācija izzināt lietas ir saistīta ar to, ka tev ir interese, prieks, gandarījums, grūtības, un pārvarēšana tev dod tādu ļoti labu iekšēju sajūtu par to, kas ir padarīts. Un savukārt sacensība ir, kad es sacenšos, es gribu būt labākais, un tāpēc mani interesē mazāk, ne tik (nesaprotami) augsta līmeņa uzdevumi, jo sacensības mērķis ir iegūt pirmo vietu.”

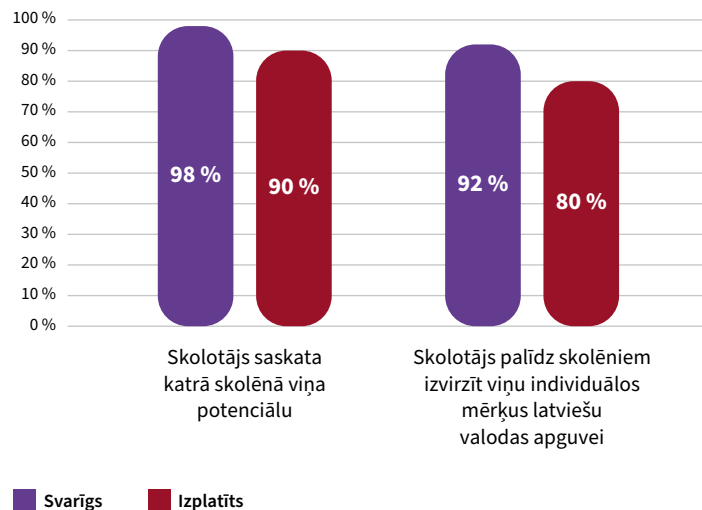
(No intervijas ar izglītības ekspertu, 2021)

Piemēri no pētījuma datiem rāda, ka skolēnu vēlme, interese un tieksmās uzzināt kaut ko jaunu ir viens no galvenajiem priekšnoteikumiem, lai mācīšanās kopumā noritētu veiksmīgi. Intervijās skolēni ar augstu lietpratību latviešu valodā norādīja, ka viņiem piemīt zinātkāre un iekšējā interese uzzināt kaut ko jaunu un ka viņiem patīk mācīties. Tāpēc skolotāja uzdevums būtu ar savu vai citu cilvēku (t. sk. bijušo vai esošo skolēnu) piemēru parādīt un atgādināt, ka izzināšanas process var būt aizraujošs un cik dažādi var noritēt mācīšanās.

Arī skolotāju aptaujas rezultāti parāda, ka skolotāja spēja saskatīt katra skolēna potenciālu ir nozīmīga skolēnu lietpratības veicināšanai, un tas, pēc respondentu domām, ir pietiekami izplatīts latviešu valodas stundās. Taču pedagogu prasme atbalstīt skolēnus viņu individuālo mācību mērķu formulēšanā un noteikšanā, pēc aptaujas datiem, vēl sagādā grūtības skolotāja ikdienā. Apgalvojuma „Skolotājs palīdz skolēniem izvirzīt viņu individuālos mērķus latviešu valodas apguvei” svarīguma un izplatības vērtējums (4. att.) ataino, ka zemākas vērtības pēc faktora izplatības ir skolotāju pedagoģiskajai prasmei atrast katram skolēnam piemērotu atbalstu, kas atbilst viņa individuālajām mācību vajadzībām un izaugsmei. Līdz ar to šim jautājumam būtu pastiprināti pievēršama uzmanība pedagogu sagatavošanā un profesionālās pilnveides pasākumos (kursos, metodiskajos semināros, metodiskajos ieteikumos u. tml.).

4. attēls.

Respondenti, kuri piekrīt, ka apgalvojumos „Skolotājs saskata katrā skolēnā viņa potenciālu” un „Skolotājs palīdz skolēniem izvirzīt viņu individuālos mērķus latviešu valodas apguvei” paustais ir svarīgs un izplatīts.

TREŠĀ ATZIŅĀ

Vērtējums: gan atzīme un tās ietekme uz studiju iespējām, gan uzslavas un cits atzinīgs vērtējums no skolotājiem un vecākiem.

„Man ir tāda kā motivācija, kāpēc es to daru, jo es gribu izmācīties un tālāk iet, pieņemsim, budžetā. Un, nu, arī man tas ir tāds kā gandarījums, man arī patīk, ka mani slavē par to, ka es labi mācos, vecāki un arī skolotāji.”

(No intervijas ar 9. klases skolēnu, Rēzekne, 2023)

„Mums tā kā pus klasei tas nav interesanti un pus klasei ir interesanti.. un skolotāja cenšas, kā var.. Nu, kurš grib labus panākumus, tad viss būs labi.”

(No intervijas ar 9. klases skolēnu, Daugavpils, 2023)

„Man vienkārši gribas būt labākam par citiem. Es nezinu, tāpēc varbūt arī kaut ko vairāk padaru.”

(No intervijas ar 12. klases skolēnu, Līvāni, 2023)

„Man bija tā, ka tieši šīs divas meitenes [divas klasesbiedrenes] mani pavilka uz to labāku mācīšanos. Jo pirms tam kaut kādās pirmajās klasītēs es tik labi nemācījos. Vienkārši, esot draudzenēm, mums, vienkārši man gribējās būt tikpat labai, cik viņas. Tā bija tā lieta, kas mani pavilka uz priekšu.”

(No intervijas ar 10. klases skolēnu, Līvāni, 2023)

„Skolēniem noteikti tās ir atzīmes (*smejas*), jo tomēr šogad mums arī ir izmaiņas, ka pēc katra pārbaudes darba viņi darbu nevar labot, var labot tikai reizi semestrī. (..) Jā, nu mēs to tā pakāpeniski ieviesām, un viņiem ir iespēja trijos mācību priekšmetos katram izlabot pa vienai atzīmei, tad līdz ar to viņiem jau tagad liela motivācija bija tomēr tos rezultātus labākus dabūt... Tas varbūt ir viens, tā skatoties no atzīmju viedokļa, un otrs, man liekas, tieši šai klasē ir tas faktors, ka ir ukraiņu meitene klasē un viņa aizvien vairāk sāk runāt latviski, un viņi tā kā, gan jau, ka saskatīja, cik ātri viņa iemācījās valodu, viņiem pašiem jau raisās interese – nu jā, mēs taču arī varētu labāk runāt un rakstīt.”

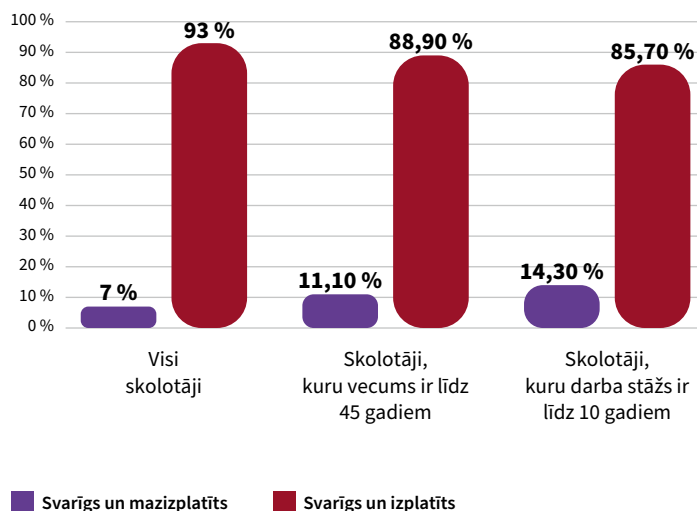
(No intervijas ar skolotāju, Daugavpils, 2023)

Piemēri no pētījuma datiem rāda, ka skolēniem ir psiholoģiska vajadzība pēc uzmanības pievēršanas, tūlītējas atzinības un pozitīvas atgriezeniskās saiknes, kā arī praktiska nepieciešamība (finansiāls spiediens) iegūt labus rezultātus, lai varētu turpināt studēt universitātē. Tātad gan summatīvais vērtējums (atzīmes), gan pozitīvs vārds, atbalsts un uzslavas atklāj mācību procesa pragmatisko un emocionālo aspektu. Pusaudžiem un jauniešiem, tāpat kā pieaugušajiem, vārdos izteiktā atzinība un cildinājums ir pamudinājums darīt vairāk un labāk. Taču piesardzīgi aplūkojams skolēnu sacensības gars; no vienas puses, tam var piemist spēlei līdzīgs azarts kaut ko maksimāli labi izdarīt, tādējādi pozitīvi ietekmējot skolēnu mācīšanās motivāciju un mācību sasniegumus, no otras puses, tas var būt nogurdinošs īstermiņa risinājums vai kļūt par galveno (vai pat vienīgo) mācīšanās mērķi.

Savukārt eksperti intervijās uzsvēra tieši skaidru vērtēšanas kritēriju nozīmi, respektīvi, skolēnam ir zināms un saprotams, kad, kā un kas tiks vērtēts. Skolotāju aptaujā apgalvojums „Skolēni zina, kas no viņiem tiek sagaidīts un kā viņu darbs tiks novērtēts” ietilpst faktoru grupā, kur vērtējumi „Svarīgs” un „Izplatīts” ir visaugstākie (un šādi vērtēti ir tikai 5 apgalvojumi no visiem), respektīvi, šo apgalvojumu par svarīgu aspektu mācību procesā uzskata 100% respondentu un par izplatītu – 93% respondentu. Šeit gan jānorāda, ka šo apgalvojumu nedaudz retāk (5. att.) nekā citi respondenti kā izplatītu novērtējuši skolotāji līdz 45 gadiem un ar mazāku darba stāžu (līdz 10 gadiem).

5. attēls.

Apgalvojuma „Skolēni zina, kas no viņiem tiek sagaidīts un kā viņu darbs tiks novērtēts” atbilžu iedalījums pēc svarīguma un izplatības iedalījumā pēc respondentu vecuma un darba stāža.

Skolotāju sagatavošanā un profesionālajā pilnveidē uzmanība būtu pievēršama jautājumam par to, kā palīdzēt skolēniem sagatavoties pārbaudes darbiem un justies pārliecinātiem par savu sagatavotības līmeni. Precīzi definēti un skaidri saprotami pārbaudes darba vērtēšanas kritēriji līdzās gramatisko tematu un galveno jēdzienu sarakstam, uzdevumu piemēriem un to izpildes ieteikumiem ir tie, kas palīdz skolēniem mācīties un labāk saprast skolotāja / pārbaudes darba vērtētāja ekspektācijas.

CETURTĀ ATZIŅĀ

Skolotāju ieinteresētība un meistarība kopīgā satura plānošanā un skolēnu mācīšanās prasmju izkopšanā.

„Es domāju, ka arī savā ziņā mēs vēl neprotam, bet laikam jāmacās iesaistīt skolēni arī plānošanā, mācību satura plānošanā, jo tas savā ziņā ļauj skolēniem vairāk to atbildību uzņemt pašiem uz sevi. Nevis es pateicu, mēs tā darīsim, rakstīsim kontroldarbu vai mēs mācīsimies to, vai pildīsim šādus uzdevumus, bet laikam tomēr, ja mēs viņus padarām līdzatbildīgus par šo, nu, piemēram, lasīsim grāmatu. Mans topa piemērs pēdējā laikā ir par to grāmatu lasīšanu. Skolotājs saka, nu, tagad jāizlasa grāmata un pēc mēneša jāstāsta par šo grāmatu vai tur jāprezentē, vai kā citādi. Tad varbūt laikam šajā brīdī ir jāsāk no cita gala, tas nozīmē, ka mēs dodam nedēļu vai divas dienas šo grāmatu izvēlēties, mēs varbūt pastāstām vai parādām, kādu grāmatu mēs šobrīd paši lasām, mēs izrunājam, kur mēs šo grāmatu varam vēlēties, vai tā ir viena bibliotēka vai otra, vai skolas bibliotēka, vai kādas ir elektroniskās grāmatas, varbūt jaunieši var dalīties arī savā pieredzē. Un tad dodam laiku, dodam laiku – septiņas dienas, nedēļu, divas dienas, meklējam šo grāmatu, tad atnākam, skatāmies visi kopā, stāstām par savām izvēlētajām grāmatām, kāpēc.

Un tad plānojam, plānojam šo grāmatu lasīšanas laiku, ja mēnesis ir, tad visi plāno, cik man nedēļa ir jāizlasa lappuses, lai es varētu, lai gala beigās es varētu stāstīt par šo grāmatu, cik dienas man jāatstāj vēl sagatavot šo stāstījumu, kad es lasīšu – vai es lasīšu sestdien, svētdien, vai es lasīšu vakaros, darba dienu vakaros. Nedēļa ir pagājusi, nedēļa ir pagājusi, un tad mēs atkal visi nākam kopā un skatāmies, vai šie plāni ir izpildīti vai nē. Vai nav. Ja nav, tad nu ir jāpārskata. Ja es neesmu izlasījusi šobrīd, tad man ir jālasa nākamajā nedēļā vairāk, tad es pārskatu šos plānus, varbūt mēs pārrunājam. Arī es kā skolotājs, arī es lasu šo grāmatu un arī es saku: „Nu, man neizdevās, diemžēl, man bija jābrauc uz laukiem, es nevarēju.” Un tāpēc man būs jālasa nākamnedēļ vairāk, vai brīvdienās man neiznāca lasīt, tas nozīmē, ka man tie plāni jāpārplāno, nu, redz, nu, ceturtdien es tā kā varētu kādu stundu palasīt. Un tad katru nedēļu, nu, patiesībā, tās ir tās pašvadītas mācīšanās prasmes, ko mēs, bet skolotājs arī ir tas, kas dara līdzīgi kopā ar bērniem. Un tad mēs nepieprasām gatavu rezultātu, bet mēs kopā ar viņiem darām, kopā ar viņiem mācāmies un saprotam, ka arī skolotājs nav ideāls, arī skolotājs kaut ko var neizdarīt laikā, un arī viņam kaut kas var neveikties, jā. Šādā veidā, tad tā sadarbība, tai sadarbībai ir jābūt, lūk, šādi. Un tad mēs kopīgi plānojam arī, kā mēs varētu mācīties vai kā mēs varētu savus rezultātus uzlabot, un tā ir savā ziņā tiešām tāda atbildības nodošana arī skolēniem, jā.”

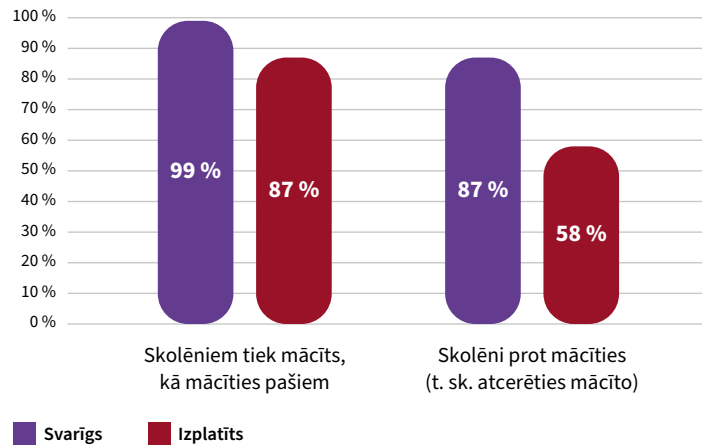
(No intervijas ar bilingvālās izglītības ekspertu, 2021)

Izvērstaais piemērs no intervijas ar ekspertu parāda divas būtiskas lietas. Pirmkārt, ir lietderīgi pamainīt skolotāja un skolēnu pozīciju uztveri, hierarhiskas attiecības aizstājot ar līmeniskām (vienlīdzīgām) attiecībām, kurās skolēniem tiek vairāk dotas iespējas ietekmēt mācību saturu un mācīšanās gaitu. Protams, neapšaubāmi skolotājs ir tas, kuram ir zināšanas un prasmes mācību priekšmetā un mācīšanās metodikā, bet arī skolēniem ir kaut kas, ko piedāvāt skolotājiem un citiem skolēniem – atšķirīga mācīšanās pieredze, papildu zināšanas par apgūstamo tēmu un citas mācību procesā noderīgas prasmes (piemēram, digitālās prasmes). Otrkārt, kopīga uzdevumu izpilde (piemēram, grāmatas lasīšana), sarunas par izpildes gaitu un tās koriģēšana nepieciešamības gadījumā parāda mācīšanās procesa plānošanas iespējas (piemēram, mazo mērķu formulēšanu, veicamo soļu izveidi) un tā mainīgo dabu (t. i., mācību plāns var tikt precizēts, ja kaut kas praksē nestrādā tā, kā bija sākotnēji iecerēts), kā arī veicina skolēnu zinātkāri, izziņas prieku un interesi par mācīšanos.

Skolotāju aptaujas dati rāda, ka pastāv izteikta atšķirība starp to, kā respondenti vērtē skolotāju ieguldījumu, mācot skolēniem gan mācību saturu, gan mācīšanās prasmes, un skolēnu prasmi mācīties. Apgalvojumu „Skolēniem tiek mācīts, kā mācīties pašiem” un „Skolēni prot mācīties (t. sk. atcerēties mācīto)” svarīguma un izplatības vērtējums atklāj vienu no nozīmīgākajām problēmām, respektīvi, kaut gan skolotāji māca skolēniem, kā mācīties, skolēni to neprot darīt (6. att.).

6. attēls.

Respondenti, kuri piekrīt, ka apgalvojumos „Skolēniem tiek mācīts, kā mācīties pašiem” un „Skolēni prot mācīties (t. sk. atcerēties mācīto)” paustais ir svarīgs un izplatīts.

Šajos apgalvojumos minētie mācību procesa aspekti veido lielu atšķirību gan savā starpā, gan arī starp svarīgumu un izplatību skolēnu prasmes mācīties vērtējumā, kas, no vienas puses, liecina par nozīmīgu problēmu – skolēnu motivācija un prasme mācīties ir ļoti svarīga mācību procesa sastāvdaļa, kas, pēc aptaujas respondentu domām, pašlaik ir ļoti reti izplatīta (apmēram puse respondentu domā, ka skolēni neprot mācīties). No otras puses, tas arī parāda, ka pedagogiem trūkst zināšanu un prasmju, kā, veidojot savu mācību t. s. piedāvājumu, mācīt mācīties, paaugstinot skolēnu motivāciju, iesaistīšanos mācību darbā un pašapziņu, ticību savām spējām. Arī stundu novērojumi liecina, ka skolēniem tikai reti reizi tiek mācīts, kā mācīties pašiem. Tas būtu maināms ar piemēru demonstrēšanu (Kā es mācos valodu, piemēram, strādāju ar tekstu, apgūstu jaunus vārdus, veidoju prezentāciju vai rakstu viedokli? Kā citi to dara?) un kopīgu mācīšanos – kopīgu mācību plāna izstrādi, precizēšanu, izvērtēšanu.

Šie jautājumi ir nozīmīgi, tāpēc vairāk būtu iekļaujami gan nākamo pedagogu studiju saturā universitātēs, gan jau pieredzējušu pedagogu profesionālās pilnveides kursu saturā.

SECINĀJUMI

Motivācija mācīties latviešu valodu galvenokārt ir saistīta ar skolēnu spēju mācīšanos uztvert par aizraujošu izziņas procesu un viņu pašu interesi par valodu, un šī motivācija dažkārt pastāv neatkarīgi no tā, kas notiek atsevišķās mācību stundās. Taču skolotāja palīdzība var izpausties vairākos virzienos.

Pirmkārt, tā būtu tādu tēmu, tekstu un valodas piemēru izvēle, kas ir aktuāli skolēniem viņu vecumposmā (jo īpaši psihoemocionālā attīstībā), ir interesanti un praktiski noderīgi viņu ikdienā (saziņā, arī metalingvistiskās sarunās par atsevišķiem latviešu valodas vārdiem vai formulējumiem, vasaras darbu meklējumos, ārpuskolas pienākumu pildīšanā un hobiju īstenošanā u. tml.).

Otrkārt, tā būtu skolotāja palīdzība skolēniem izvirzīt individuālos mērķus mācību tēmai, semestrim vai mācību gadam un sekot tiem. Šādiem – pavisam precīzi formulētiem un reāli sasniedzamiem – mērķiem būtu jāparāda skolēniem, kā ne tikai iegūt augstu vērtējumu, bet arī saskatīt latviešu valodas mācīšanās lietderīgumu saprotamā veidā un saistībā ar viņu praktiskajām vajadzībām. Ekspertes sniegtais piemērs par grāmatas lasīšanu kā kopīgi vadītas un apspriestas mācīšanās procesu ilustrē šo ideju. Arī skolēni norāda uz to, ka konkrēti, izprotami mērķi palīdz mācīties: *es gribu attīstīt prasmi runāt tā, lai manī ieklausās un uztver nopietni, ko saku; gribu iemācīties pareizi rakstīt sarežģītus vārdus; gribētu saprast, kuri valodas rīki ir visnoderīgākie uzrakstītā pārbaudei; gribētu saprast, kā var atcerēties dažādus jaunos vārdus un terminus.*

Viens no motivācijas faktoriem ir arī labi nokārtot eksāmenu un iestāties universitātē, taču tieši vai netieši vārdiski izpausta koncentrēšanās uz eksāmenu kā galveno latviešu valodas mācību priekšmeta (līdz ar to formālās valodas apguves) mērķi mazina arī mācīšanās prieku. Tā kā šis mērķis nereti funkcionē kā pamatojums savstarpēji nesaistītu mācību materiālu (galvenokārt darba lapu), tēmu un uzdevumu iekļaušanai mācību stundā, skolēni mācību darbu uztver kā mehānisku darbību kopumu, kas izpildāms bez īpašas aizrautības.

Treškārt, skolotāja mācīšanās kopā ar skolēniem (piemēram, grāmatas lasīšana, kāda priekšmeta vai temata prezentācija u. tml.) ir viens no veidiem, kā veicināt interesi mācīties un zinātkāri. Tāpat, iespējams, ka skolotāju pašu valodas mācīšanās un dalīšanās ar šo mācīšanās pieredzi ļautu skolēniem, kuriem latviešu valoda nav dzimtā valoda, justies vairāk saprastiem. Skolotāju aptauja gan rāda, ka vien 60% respondentu uzskata, ka apgalvojums „Pēdējo gadu laikā skolotājs arī pats ir mācījies kādu valodu” ir svarīgs faktors pedagoga darbā. Skolēniem bieži trūkst mācīšanās un dzīves pieredzes kopumā, lai spētu izvirzīt un sakārtot prioritātes, koncentrēties uz būtiskāko un racionāli izmantot laiku. Viņiem tāpat kā daudziem pieaugušajiem ir vajadzīga palīdzība, konkrēti piemēri, pieejas un veidi, kā optimizēt mācīšanās procesu, kā iemācīties mācīties un atcerēties, lasīt un iegaumēt, klausīties un saprast. Skolotājiem jārod iespēja pašiem analizēt savu mācīšanos (ne tikai valodas apguvi), tā viņi var paplašināt pieredzi un prasmes, ko izmantot, analizējot skolēnu mācīšanos.

Intervijas ar skolēniem apliecina vēl divus sen zināmus, bet varbūt nepietiekami aktualizētus faktoros, kas ietekmē mācīšanos: mācību procesa emocionālo fonu (uzslavu un vārdos izteiktu atzinību nozīmi) un zināšanu kā vērtību uztveri, arī bez pragmatiskiem nolūkiem un ārējās motivācijas. Ne tikai bērniem, bet arī pusaudžiem un jauniešiem (varbūt pat vairāk nekā maziem bērniem), kas ir sevis un savas identitātes meklējumos un bieži vien ar zemu pašapziņu un pašvērtējumu, pelnīti izteiktas uzslavas, kaut vai daži labi vārdi par neparastu ideju, domu vai tikai izrādītu interesi un zinātkāri, gan no vecāku, gan skolotāju un vienaudžu puses, ir ārkārtīgi nozīmīgi. Atzinība dažkārt pat vairāk nekā atzīme spēj iedvesmot darīt vairāk un labāk. Savukārt zinātkāre, vēlme uzzināt un izziņāt pasauli kopumā, kas ir tik raksturīga pirmsskolas vecuma bērniem, nereti ar laiku mazinās. Tā ir tā iekšējā motivācija iegūt zināšanas, lai vienkārši zinātu un saprastu. Lai, kā saka viens no skolēniem, mācīšanās pati par sevi vienkārši interesētu. Par to, kādus mācīšanas/mācīšanās paņēmienus izmantot un kā radīt un uzturēt mācīšanās prieku, plašāk runāts nākamajā nodaļā.

Kas veicina skolēnu aktīvu iesaistīšanos mācību stundas laikā?

PIRMĀ ATZIŅĀ

Nepiespiesta, draudzīga mācību atmosfēra, daudzveidīgu
viedokļu uzklauššana, atšķirīgu uzskatu nenoniecīnāšana.

„Mācību procesu noteikti ietekmē emocionālā vide klasē un tās attiecības, kas veidojas starp skolotāju un skolēniem. Pilnīgi noteikti tas ietekmē mācību procesu. Tai ir jābūt kaut kādai savā ziņā uzticībai, tāpēc es arī tos vecākus pieminēju. Ja nav vecāku uzticības, tad arī bērnu uzticības nebūs. Ja ģimenē saka, ka skolotājs kaut ko ne tā vai ne šādi, tad, protams, arī šai savstarpējai sadarbībai, kas ir, kas veidojas starp skolotāju un skolēniem, noteikti ir šī emocionālā vide, kas mācību procesu ietekmē.”

(No intervijas ar bilingvālās izglītības ekspertu, 2021)

„Arī vide starp citu ļoti ietekmē, kā skolēns jutīsies manā kabinetā. Kā būs iekārtota vide, kādas krāsas, nu, labi, sienu krāsojumu īpaši daudz ietekmēt nevarēšu, jā, lai gan esmu arī kabinetu savu krāsojusi kādreiz, kad bija vecs remonts, kad tur visu ko izdarīju. Bet tas ietekmē. Kā soli salikti, kā sakārtoti. Ja es gribu viņus rosināt strādāt kopā, tad noteikti, jau ienākot, būs jau grupās salikti, varbūt apaļais galds būs, ko mēs vecajos labajos laikos spēļu stundas taisījām. Ko tik mēs neesam darījuši. Es nesu no mājām visas spēles, kas ir saistītas jebkāda veidā ar valodu. Tas pats „Alias” – skaidrošana, ir tāda forša spēle „Tik-tak-bum”, kas manējiem ļoti patīk, lielajiem, tad vienkārši ar jautājumiem vai tā „Atpazīsti mani”, kur uzliek kartīti spēlējot. Nu, fantastiski, viņš ienāk, viņš redz lielo galdu un viņš saprot – būs, kaut kas būs, kopā darīsim. Vēl emocionāli ļoti uzlabo garastāvokli tas.”

(No intervijas ar ekspertu, latviešu valodas skolotāju, metodiķi, 2021)

Stundas temats ir stāstīt par izlasīto stāstu no R. Ezeras „Cilvēkam vajag suni”. Interesanti, ka skolēni, kuri ir izlasījuši stāstu, jau starpbrīdī paši sāk apspriest lasīto brīdī, kad ienāk klasē un sāk vilkt no somām ārā līdzīgos priekšmetus (mājasdarbs bija paņemt līdzīgu kādu priekšmetu, kas saistās ar lasīto, un pastāstīt, kāpēc tieši šis priekšmets un kāds tam sakars ar lasīto). Skolotāja padomājusi par interesantāku darba formu, visi sēž aplī, bez galdiem, cits citam pretī. Tiem, kuri nav paņēmuši līdzīgu priekšmetu, skolotāja piedāvā izvilkt no maisa kādu priekšmetu un stāstīt par to. Tāpat arī izmanto bumbu, kuru jau runājušais skolēns met jebkuram citam, kurš vēl nav stāstījis. Arī skolotājai ir līdzīgs priekšmets, par ko viņa stāsta; viņa dara to pašu, kas jādara skolēniem.

(No mācību stundas vērojuma 8. klasē, Rīga, 2023)

„(..) lai skolotāji nejustos aizvainoti, lai neuztver slimīgi, ja skolēni saka, ka viņiem nepatīk Rainis.”

(No intervijas ar diasporas izglītības ekspertu, 2021)

Gadās, ka skolēns pasaka kādu vārdu krievu valodā, tad skolotāja un/vai citi skolēni palīdz atrast atbilstošo vārdu latviešu valodā.

(No mācību stundas vērojuma 7. klasē, Daugavpils, 2023)

Skolēni sarunājas savā starpā, palīdz cits citam, paskaidrojot dzimtajā valodā vai iztulkojot latviski.

(No mācību stundas vērojuma 9. klasē, Liepāja, 2023)

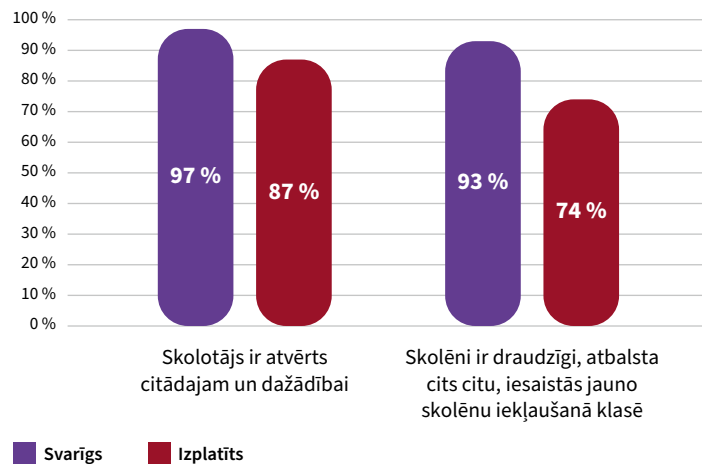
Piemēri no pētījuma datiem rāda, ka telpas izkārtojums, skolotāja un skolēnu attiecības, ģimenē valdošie uzskati par mācību priekšmetu, skolotāju, skolu un izglītību kopumā, atbalsts no skolotāja un klasesbiedriem, kā arī neformālas mācību organizācijas formas ik pa laikam ir vienlīdz būtiski faktori, kas ietekmē skolēnu ieinteresētību mācību stundā notiekošajā (t. i., skolotāja mācību piedāvājumā) un viņu emocionālo labbūtību mācību procesā.

Īpaši skolēniem, kuriem latviešu valoda nav dzimtā valoda, mācības latviešu valodā var radīt valodas trauksmi, kas izpaužas apmulsumā un nedrošībā vai pat bailēs izteikties. To var mazināt psiholoģiski droša vide, kuru veido gan atbalstošs skolotājs, gan klasesbiedri. Kā rāda mācību stundu vērojumi, pozitīvas emocijas mācību stundas laikā palīdz pārvarēt nogurumu vai garlaicību, un tas ir vienlīdz svarīgi visiem skolēniem, neatkarīgi no viņu dzimtās valodas.

Aptaujā skolotāji vērtēja apgalvojumus par skolotāja un skolēnu uzvedības un attieksmes lomu klases emocionālā klimata radīšanā: „Skolotājs ir atvērts citādam un dažādībai” un „Skolēni ir draudzīgi, atbalsta cits citu, iesaistās jauno skolēnu iekļaušanā klasē”. Arī šajā aptaujā parādās jau iepriekšējā pētījuma posmā secinātais, ka skolotāju vērtējums par savu kā situācijas dalībnieku nozīmi un darbību ir nozīmīgi augstāks nekā vērtējums par skolēnu kā situācijas dalībnieku nozīmi un darbību (7. att.).

7. attēls.

Apgalvojumu „Skolotājs ir atvērts citādam un dažādībai” un „Skolēni ir draudzīgi, atbalsta cits citu, iesaistās jauno skolēnu iekļaušanā klasē” svarīguma un izplatības vērtējumi.

Papildu datu korelācijas ar sociodemogrāfiskajiem rādītājiem atklāj, ka apgalvojumu par skolēnu draudzīgumu, savstarpējo atbalstu un palīdzību kā svarīgu, bet mazizplatītu biežāk min tie respondenti, kuri māca latviešu valodu kā pirmo valodu un kuru klasēs nav reemigrantu vai imigrantu bērnu. Iespējams, šīs grupas respondentiem pietrūkst pedagoģiskās prakses darbā ar lingvistiski un etniski daudzveidīgiem skolēniem un skolēniem ar atšķirīgu mācīšanās pieredzi.

Mācību atmosfēru lielā mērā ietekmē arī tas, kā skolotājs un skolēni uztver individuālās vai grupai raksturīgās kļūdas un kā pret tām izturas mācību stundas laikā. Aptaujas dati par kļūdīšanos un kļūdu uztveri liecina, ka skolotāji un skolēni kļūdīšanos uzskata par neatņemamu mācīšanās procesa daļu ceļā uz jauno vielu. Apgalvojumu par kļūdīšanās uztveri vērtējums parāda respondentu atšķirīgos uzskatus par skolotāja un skolēna lomu mācību procesā. Vērtējot apgalvojumu „Skolotājs nebaidās kļūdoties un to atzīt saviem skolēniem”, 95% respondentu to uzskatīja par svarīgu mācību procesa daļu un 87% respondentu – par izplatītu. Savukārt apgalvojumu „Skolotājs skolēnu kļūdīšanos uzskata par mācību procesa daļu” par svarīgu mācību procesa daļu uzskatīja 84% respondentu un par izplatītu – 86%. Ņemot vērā kopējos aptaujas apgalvojumu augstos vērtējumus (lielākā daļa apgalvojumu vērtējumu pēc svarīguma pārsniedz 90%) un augsto vidējo apgalvojumu vērtību (8), aptaujas respondenti pārsteidzoši zemu vērtē skolēnu kļūdīšanās svarīgumu mācību procesā. Tas liek domāt, ka daudzos gadījumos kļūdas joprojām tiek uztvertas par nevēlamām mācību procesā, iespējams, pat par mācību plāna īstenošanas bremsējošu elementu, nesaskatot pedagoģiskos ieguvumus no mērķtiecīga un plānveidīga darba ar kļūdām. Iespējams, šādas attieksmes pamatā ir nezināšana, kā strādāt ar kļūdām, neizpratne, kā noteiktas vārda formas, teikuma vai teksta labošanu padarīt nozīmīgu arī skolēnu acīs. Tā ir vesela ideoloģijas maiņa, virzoties no kļūdu labošanas un uzskaitīšanas, lai izliktu summatīvu vērtējumu, uz kopīgu darbu ar kļūdām, lai noteiktu skolēna zināšanu robus un veidus, kā tos aizpildīt.

OTRĀ ATZIŅĀ

Zinošs un iedvesmojošs skolotājs, kuram piemīt humora izjūta un pacietība.

„Atkarīgs, kāds ir skolotājs, kā viņš izturas pret skolēniem, vai viņš ir jauks.”

(No intervijas ar 8. klases skolēnu, Ropaži, 2023)

„Ja ir priekšmets, kas patīk, bet nepatīk skolotājs vai kā viņš māca, tad uzreiz zudīs interese par priekšmetu. Vai otrādi. Ja priekšmets ļoti nepatīk, bet skolotājs zina, kā to pasniegt, kā to iemācīt, tad, man liekas, priekšmets arī sāks iepatīkties, un tad būs arī tie labie rezultāti.”

(No intervijas ar 10. klases skolēnu, Līvāni, 2023)

„Vieglāk mācīties, kad skolotājs pats izdomā, kas palīdzēs mums labāk to iemācīties.”

(No intervijas ar 12. klases skolēnu, Līvāni, 2023)

„Skolotājam arī jāpārjautā, vai visi saprot, un tad jādara tā, lai visi saprot.”

(No intervijas ar 8. klases skolēnu, Ropaži)

„Viņa [skolotāja] ļoti labi paskaidro visu.”

(No intervijas ar 8. klases skolēnu, Daugavpils, 2023)

„Tāpēc stundās ir it īpaši jāpievērš uzmanība. Skolotājs stundās izstāsta vienmēr kaut ko tādu, kādu lietu, kas nav nevienā grāmatā.”

(No intervijas ar 9. klases skolēnu, Rīga, 2023)

„Es domāju, palīdz skolotāja. Vissvarīgākais ir skolotāja, jo man nav repetitora.”

(No intervijas ar 7. klases skolēnu, Daugavpils, 2023)

Skolotājs stundā izmanto humoru, izmanto smieklīgus vārdus kā piemērus stundā apgūstamajam, līdz ar to skolēni ir ieinteresēti iesaistīties, arī pasmieties.

(No mācību stundas vērojuma 10. klasē, Liepāja, 2023)

„Es vienmēr pie viņiem eju ar pozitīvu attieksmi, ar mīlestību, un es cenšos ar humoru varbūt, ar savu dzīves pieredzi dalos. To starp citu skolēni ļoti novērtē. Stāstu dažādus gadījumus no savas dzīves, arī tādus personiskus atļaujos pastāstīt, un es viņus mēģinu uzmundrināt. Mēs arī pavingrojam pie datora vai paelpojam. Un vēl, man šķiet, skolēni augstu vērtē to, ka es viņiem ļauju izdarīt darbu. Labi ir noteikti termiņi. Es, protams, nelikšu augstāko vērtējumu, bet man ir svarīgi, lai skolēns piesēžas un izdara to darbu, un viņi to augstu novērtē, ka es paeju pretī.”

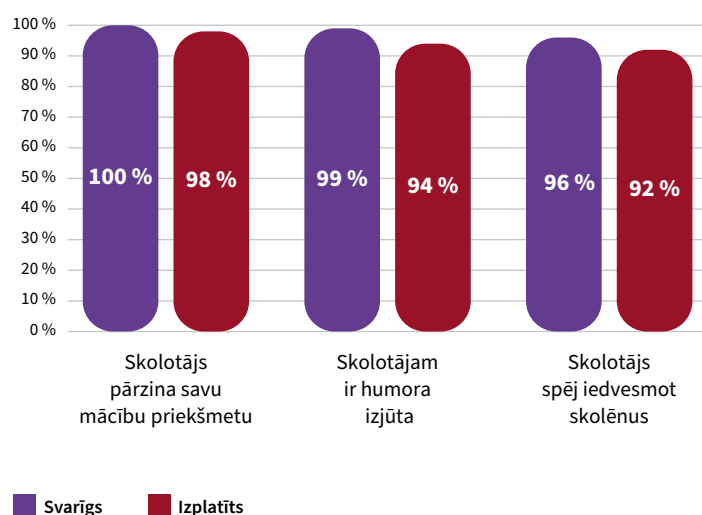
(No intervijas ar ekspertu, latviešu valodas skolotāju un augstskolas pasniedzēju, 2021)

Piemēri no pētījuma datiem parāda, ka skolēni augstu novērtē skolotāju, kurš ir ieinteresēts mācību priekšmeta saturā (Ko?), mācību darba organizācijā (Kā?) un skolēnos (Kam un cik daudz?), jo īpaši skolēnu spējā un interesē uztvert mācību saturu un sasniegt labus rezultātus skolotāja piedāvātajā mācību organizācijas formā un tempā. Ne mazāk svarīga ir cieņpilna un draudzīga izturēšanās pret skolēniem un nebaidīšanās atklāt savu personību un pieredzes stāstus (piemēram, ārpusskolas aktivitātes, šaubas par atbilstošākajiem valodas līdzekļiem vai valodas rīkiem, profesionālās neveiksmes un to pārvarēšanas paņēmienus), lai parādītu skolēniem, ka skolotājs pamana un izprot viņu problēmas, lai iedvesmotu un motivētu viņus.

Skolotāju aptaujā apgalvojums „Skolotājs pārzina savu mācību priekšmetu” tiek vērtēts kā vissvarīgākais (100%) un visizplatītākais (98%) visu citu apgalvojumu kopumā (7. att.). No visiem aptaujas apgalvojumos ietvertajiem aspektiem tieši skolotāja kompetence savā priekšmetā, pēc skolotāju domām, ir vissvarīgākā un visizplatītākā mācību procesā. Arī apgalvojumos „Skolotājam ir humora izjūta” un „Skolotājs spēj iedvesmot skolēnus” paustie aspekti ir svarīgi un pietiekami izplatīti. Jāpiebilst, ka skolotāji aptaujā par svarīgākajiem apgalvojumiem no tiem, kas raksturo tieši skolotāju, uzskatījuši skolotāja personības (pacietība, humors u. c.) un mācību priekšmeta mācīšanas profesionālo prasmju aspektus, bet par mazāk svarīgiem uzskatījuši citas personiskās prasmes, iemaņas un pieredzi ārpus skolas vides, piemēram, pašu skolotāju pieredzi svešvalodu apguvē, pieredzi ārpus skolas u. c.

8. attēls.

Apgalvojumu „Skolotājs pārzina savu mācību priekšmetu”, „Skolotājam ir humora izjūta” un „Skolotājs spēj iedvesmot skolēnus” svarīguma un izplatības vērtējumi.

TREŠĀ ATZIŅĀ

Skaidra mācību stundas struktūra, secīga un likumsakarīga stundas norise.

Mācību stundas organizācija. Ļoti skaidrs SR (sasniedzamā rezultāta) formulējums – skolotājam ļoti labi saplānota stunda, jo saprot SR, stundas satura un struktūras apjomu. SR ir formulēti bērniem saprotamā valodā: īsi un precīzi. Bērni paši tos stundas sākumā izlasa (uz tāfeles uzrakstīti), skolotāja jautā, vai viss ir skaidrs, kas būs jādara stundā (*No frāzēm veidoju dialogu par braucienu. Atkārtotšu apgūto: Transports. Cikos? Klausīšos dialogu. Pārī veidošu dialogu no gatavām frāzēm. Lasīšu dialogu lomās*). Stundas laikā ik pa brīdim skolotāja rosina paskatīties uz kādu no stundas SR, lai skolēni apzinātos, ko viņi tagad dara un mācās.

(No mācību stundas vērojuma 2. klasē, Rīga, 2023)

Noturēts stundas fokuss par savrupinājumiem, pārdomāts stundas plānojums un mācīšanas, sarunas temps. Skolotāja, pārrunājot teoriju vai izpildītos uzdevumus, neko nesaka priekšā, nelabo, tā vietā iesaista pareizo atbilžu meklēšanā skolēnus, virza viņus domāt, saprast, izteikties. Pati runā maz, tikai vada stundas gaitu. Skolēni aktīvi iesaistās, ieinteresēti strādā ar gramatikas jautājumiem un uzdevumu izpildi.

(No mācību stundas vērojuma 10. klasē, Rīga, 2023)

Skolotāja stundu sāka, uz tāfeles atzīmējot katra skolēna zināšanu līmeni (paši skolēni to pateica) stabiņā uz leju („Ļoti labi saprot”, „Daļēji” vai „Nemaz”). Stabiņā, kurā bija visvairāk daļēju un nemaz atzīmju, to skolotāja stundā vairāk akcentēja, atkārtoja. Tas pats tika darīts stundas beigās, lai redzētu, vai ir izaugsme. Tā bija.

(No mācību stundas vērojuma 9. klasē, Liepāja, 2023)

Skolotājam bija skaidrs stundas plānojums. Ierosināšanās fāzē iesāka ar temata atklāšanu, izmantojot jautājuma metodi. Apjēgšanas daļā tika pildīti uzdevumi, kuri veicināja izpratni par apgūstamo vielu. Tika izmantots arī video formāta materiāls („Uzruna” latviešu valodā). Refleksijas daļā skolotāja mudināja skolēnus domāt par stundu (uzrakstīja uz tāfeles burtu P): „Izmantojot burtu „P” (paslavē, pajautā, piedāvā), izsakiet savus piemērus par šo stundu!”

(No mācību stundas vērojuma 8. klasē, Preiļi, 2023)

Fragmenti no vēroto stundu pierakstiem rāda, ka mācību stunda izdodas veiksmīgāk, ja abām pusēm – skolotājam un skolēniem – ir skaidri zināms (vai pat vizuāli redzams) mācību darba plāns ar visiem saprotamu mērķi un galvenajiem uzdevumiem un ja mācību process notiek skolēniem pieņemamā tempā, dodot viegli uztveramus norādījumus un maksimāli rosinot skolēnus līdzdarboties un pašiem virzīt mācīšanās procesu (sevišķi vidusskolas posmā).

Skolēnu aktīva iesaistīšanās mācību stundu laikā bija vērojama stundās, kurās darbību un uzdevumu piedāvājumā bija pamanāmas noteiktas likumsakarības, piemēram, pakāpenība jaunā temata izvērsumā; no skolēnu pieredzes uz jaunā temata pieteikumu; no vienkāršākā uz sarežģītāko; no mutvārdos pārrunātā uz rakstu uzdevumiem u. tml. Neatkarīgi no tā, vai sasniedzamais rezultāts un tā pieraksts bija redzami uz tāfeles vai nē, tas, vai skolotājam pašam tas bija skaidri definēts un plānots, bija jūtams raitajā (vai otrādi) stundas gaitā. Skolēnu uzmanības noturēšanā svarīga bija arī dialogiskuma uzturēšana, sarunas ar skolēniem un noteikta tempa uzturēšana visas stundas garumā. Runājot par tempu, dažu skolotāju mācību stundas atklāja augstu profesionalitāti, pieredzi un empātiju nodrošināt klasē tādu tempu, kas nebija nedz par ātru, nedz par lēnu, neļaujot skolēniem nedz „izkrist no aprites”, jo nespēj sekot līdzi, nedz sākt garlaikoties, jo nekas jauns nenotiek.

Pētījumā intervētie eksperti kā nozīmīgus, mācību procesu ietekmējošus faktorus minējuši pedagoga vispārīgu vīziju par mācību procesu un stundas plānošanas un organizācijas prasmes. Arī skolotāji aptaujā par svarīgākajiem mācību procesu raksturojošiem apgalvojumiem uzskatījuši visus aspektus, kas saistīti ar mācību procesa organizāciju, – no stundas plānošanas līdz atgriezeniskās saites sniegšanai, izņemot tos apgalvojumus, kas saistīti ar jaunā mācību standarta „Skola2030” izpratni, kaut atsevišķi tajā ietvertie aspekti jau tiek īstenoti un vērtēti kā nozīmīgi pētījumā veiktajā skolotāju aptaujā. Tā, piemēram, skolotāju aptaujā apgalvojumā „Skolotājam ir skaidrs redzējums par mācību procesu un mācību plānu” ietvērto mācību procesa aspektu kā nozīmīgu vērtēja 98% respondentu un kā izplatītu – 88% respondentu. Savukārt apgalvojumu „Skolotājs sniedz kvalitatīvu atgriezenisko saiti” kā nozīmīgu vērtēja 96% respondentu un kā izplatītu – 85%.

CETURTĀ ATZIŅĀ

**Daudzveidība: ierasti uzdevumu veidi, piemēri
un mācību metodes mijas ar ko jaunu, iepriekš nepieredzētu.**

„(..) es zinu, ka latviešu valodas skolotājam nepatīk izmantot mācību materiālus, tad skolotāja pati izveido tās stundas, un tad arī tas darbs liekas tāds interesantāks.”

(No intervijas ar 12. klases skolēnu, Līvāni, 2023)

Skolēni lasa mēbeļu veikala reklāmraķstu, izvirza pieņēumus, kas ir raksturīgs reklāmraķstu tekstiem (kāds ir to nolūks, kāda valoda tajos izmantota, lai piesaistītu lasītāja uzmanību, kāda loma ir vizuālajam noformējumam u. tml.). Tad salīdzina ar mācību grāmatā dotajām reklāmas tekstu pazīmēm. Veido sarunu, kam piekrīt, kam nē, pamato domas. Tad lasa fragmentu no memuārliteratūras, strādā līdzīgi kā ar reklāmtekstu, nosakot, kas raksturīgs memuārliteratūras žanram. Veido Venna diagrammu: kas kopīgs un kas atšķirīgs abu žanru tekstiem. Skolēni saņem uzdevumu, par kuru ir nevēloti izbrīnīti, uzdod daudz jautājumu: izlozēt vienu vārdšķiru, par kuru mājās būs jāraksta reklāmraķsts (skolēns: *Īpašības vārds būs jāceļ debesīs; cits, izlozējot izsauksmes vārdus: Ak nē, man putra deg!*).

(No mācību stundas vērojuma 11. klasē, Rīga, 2023)

Stundas struktūra ir veidota tā, ka pirmajā daļā vairāk teorētiski izpēta tekstu. Izrunā par vārdu, vārdu savienojumu un teikumu. Otrajā daļā skolēni praktiski darbojas ar tekstu. Skolēni ieinteresējas tad, kad skolotāja teksta uzbūvi salīdzina ar māju un uzzīmē to uz tāfeles.

(No mācību stundas vērojuma 7. klasē, Preiļi, 2023)

Divu mācību stundu galvenais akcents ir uz skolēnu patstāvīgo darbu ar vārdnīcām, attīstot pašvadītu mācīšanos. Sākumā tika noskaidrots, ko skolēni atceras par homonīmiem, frazeoloģismiem un leksikoloģiju kopumā. Tas notika, skolēniem staigājot pa klasi un apstājoties pie atstatus izvietotām lapām ar uzrakstiem „Zinu”, „Daļēji zinu” un „Nezinu”. Pēc tam skolotāja izdalīja darba lapas, pateica, kur atrodas darbam nepieciešamās vārdnīcas, un piekodināja, ka viņa būs tikai konsultants. Skolēni darbojās pāros, un visi skolēni mācību stundā apzinīgi strādāja, sarunājoties pāros un aizpildot darba lapas.

(No mācību stundas vērojuma 9. klasē, Liepāja, 2023)

„Man tas iekšējais tāds laikam lūzums no tām stundām, kur tu nāc ar prezentāciju, darba lapām un tā. Īstenībā šī „Skola2030”, viņa vedina uz šādām, tādām kā brīvāka formāta stundām, ja, ka tie skolēni ir galvenie, skolēnu centrētā stunda. Skolotājs it kā ir maliņā. Bet, jā, tas prasa sagatavošanās darbu, bet skolotājam arī laikam jāiemācās pabūt maliņā un neiejaukties, un neuztiept savu viedokli, jo šeit noteikti man daudz ko būtu teikt, iebilst un teikt, un tā, un ka tā nav, ja. Bet jāļauj viņiem pašiem arī izteikties un būt. (..) Un tad, man liekas, ir tā problēma, ka mēs, skolotāji, aizejam kaut kādos tipveida uzdevumos. Iemācām viņam tur, piemēram, tur, nu, izdarīt, tur uzrakstīt saliktu teikumu tādu un tādu, ja. Bet.. nav tā valodas prieka, kaut kur pazūd. Un ja ir valodas prieks tāds.. Šinī stundā, man liekas, tas tāds bija, par to runāšanu, tad arī skolēns nejutās piespiests mācīties, bet viņš to dara tāpēc, ka viņš to grib.”

(No intervijas ar skolotāju, Rēzekne, 2023)

„Tad mums vēl ir sadarbība ar angļu valodu [skolotāju]. Tagad arī būs interesanti, mums ir izplānots šajās 7. klasēs. Viņi angļu valodā lasa grāmatu angļiski, tad viņi taisīs kaut kādu plakātu mākslā, jo es esmu arī mākslas skolotāja, un viņi arī veidos stāstījumu latviski.”

(No intervijas ar skolotāju, Rīga, 2023)

„Vairāk laikam skolotājam jāattīsta prasme, kā ar vienu tekstu dažādus līmeņus dabūt. Nevis dažādus tekstus un tekstu kompleksus, bet laikam vairāk par to, kā viens teksts, bet cik dažādi uzdevumi var būt.”

(No intervijas ar ekspertu, latviešu valodas skolotāju un augstskolas pasniedzēju, 2021)

Piemēri no pētījuma datiem rāda, ka skolēniem patīk kaut kas jauns un nebijis, taču viņi lieliski jūt, cik lielā mērā skolotājs pats ir pārliecināts, strādājot ar izvēlēto mācību materiālu un darba organizācijas formu, vai stundas saturs un forma (t. s. piedāvājums) atbilst skolotāja „pedagoģiskajam rokrakstam” un personībai. Šī skolēnu jau mācību stundas sākumā notvertā sajūta var būtiski ietekmēt to, kā tā kopumā izvērtīsies, cik daudz skolēnu iesaistīsies tajā. Gan veiktie mācību stundu vērojumi, gan skolēnu un skolotāju intervijās teiktais apliecina, ka daudzveidība mācību satura piedāvājumā ir nozīmīgs jautājums. Skolotāji, lai arī apzinās, ka nepietiek laika pašiem gatavot materiālus vai domāt par metožu daudzveidību, jūt, ka kaut kas ir mainījies arī viņos pašos (*man tas iekšējais lūzums*), ne tikai skolēnu prasībās. Tāpēc viņu radošie piedāvājumi (ne vairs tikai gatavās prezentācijas) pat sarežģītu gramatikas tematu apguvē spēj raisīt skolēnos interesi un rosina viņus aktīvi darboties, pamanīt un pašiem atklāt valodas likumsakarības.

Arī skolotāju aptaujas rezultāti liecina, ka skolotāji novērtē nepieciešamību un arī izmanto dažādus mācību materiālus, metodes, aktivitātes un pieejas latviešu valodas stundā. Piemēram, apgalvojuma „Skolotājs zina, kur atrast metodisko atbalstu” datu korelāciju analīze pēc respondentu sociodemogrāfiskajiem rādītājiem iezīmē, ka vecākās paaudzes pedagogi (61 un vairāk gadu) šajā apgalvojumā biežāk (27,3%) nekā pedagogi līdz 45 gadiem (5,6%) norādījuši, ka šis aspekts ir svarīgs, bet mazizplatīts, iespējams, tādējādi norādot uz skolotāju grūtībām, veidojot stundas. Tāpat arī šajā apgalvojumā nozīmīga atšķirība ir respondentu grupā, kuru klasē nav imigrantu vai reemigrantu skolēnu un kuri māca latviešu valodu kā pirmo valodu, respektīvi, lielākā daļa to skolotāju, kuri strādā ar reemigrantu un imigrantu bērniem (93,9%) un kuri māca latviešu valodu kā otro valodu (92,3%), šo aspektu uzskata par svarīgu un izplatītu. Tātad šie skolotāji ir saskārušies ar specifiskām mācību satura un procesa grūtībām, kuru risinājumi tiek meklēti un zināšanas par to papildinātas. Savukārt par svarīgu, bet mazizplatītu šo apgalvojumu biežāk uzskata respondenti, kuru klasē nav imigrantu vai reemigrantu skolēnu (19,4%) un kuri māca latviešu valodu kā pirmo valodu (16,2%). Līdz ar vajadzību strādāt lingvistiski heterogēnā klasē pieaug gan nepieciešamība pēc jaunām profesionālām prasmēm un zināšanām, gan arī profesionālo prasmju un zināšanu aktīva pilnveidošana. Savukārt, vērtējot apgalvojuma „Mācību procesā tiek izmantoti daudzveidīgi teksti, audio, video, tiešsaistes materiāli u. tml.” svarīgumu un izplatību, respondenti to uzskatījuši gan par ļoti svarīgu (98% respondentu to uzskatīja par svarīgu), gan arī par pietiekami izplatītu (93% respondentu to uzskatīja par izplatītu) mācību procesa daļu. Kā norādījuši arī eksperti, šis ir kritiski svarīgs jautājums mūsdienu pasaulē un mūsdienīgā mācību procesā.

PIEKTĀ ATZIŅĀ

Tādu jautājumu uzdošana, uz kuriem nav gatavu,
pareizu atbilžu un kuri rosina domāt par valodas būtību.

Kā būtu, ja valodās (arī angļu, krievu) nebūtu palīgvārdu? Kāpēc ir vārdšķiras valodā? Kāds mērķis, uzdevums ir katrai vārdšķirai? Kāds ir prievārda mērķis?

(No mācību stundas vērojuma 11. klasē, Rīga, 2023)

„Es uzskatu, ka skolotājs, it sevišķi, ja mēs skatāmies „Skola2030”, ir moderators. Viņam ir jābūt moderatoram, kuram ir viens skaidrs rāmīšs. Pirmkārt, viņš zināšanas dod bērniem, bet, no otras puses, viņam zināšanas jādod tā, ka viņi paši izstrādā, domā, ir zinātkāri. Zinātkāre jau bērnudārzā.”

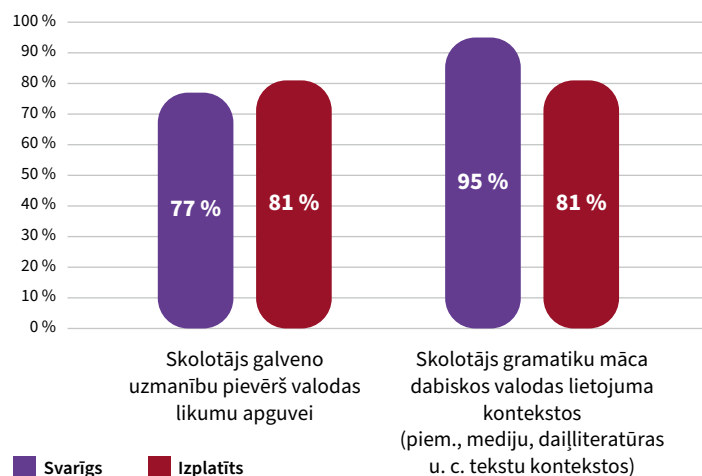
(No intervijas ar diasporas izglītības ekspertu, 2021)

Piemēri no pētījuma datiem rāda, ka negaidīti, nestandarta un pat provokatīvi jautājumi pirmām kārtām pievērš skolēnu uzmanību, tad liek domāt un kritiski izvērtēt zināmo, meklēt papildu informāciju argumentiem un pamatot savu viedokli.

Skolotāju aptaujā apgalvojumu „Skolotājs gramatiku māca dabiskos valodas lietojuma kontekstos (piemēram, mediju, daiļliteratūras u. c. tekstu kontekstos)” un „Skolotājs galveno uzmanību pievērš valodas likumu apguvei” svarīguma un izplatības vērtējumi (9. att.), iespējams, parāda procesu, kurā notiek pārmaiņas ne tikai skatījumā uz valodas struktūras izpratni valodas pedagoģijā, bet arī uz valodas mācību metodiku.

9. attēls.

Apgalvojumu „Skolotājs galveno uzmanību pievērš valodas likumu apguvei” un „Skolotājs gramatiku māca dabiskos valodas lietojuma kontekstos (piemēram, mediju, daiļliteratūras u. c. tekstu kontekstos)” svarīguma un izplatības vērtējumi.

Augstais nozīmīguma rādītājs (95 %) apgalvojumam par gramatikas mācīšanu dabiskos valodas lietojuma kontekstos un ievērojami zemāks nozīmīguma rādītājs (77 %) apgalvojumam par valodas likumu apguvi visdrīzāk saistīts ar vispārēju valodu apguves teorijas un prakses uzstādījumu pārzināšanu un vismaz deklaratīvu atbalstu respondentu vidū. Arī latviešu valodas pedagogu vidū valodas mācīšanas pieeju daudzveidība un to izmantošana kļūst vai kļūs par ikdienas mācību procesa daļu. Turklāt apgalvojuma „Skolotājs galveno uzmanību pievērš valodas likumu apguvei” nozīmīgums tiek vērtēts zemāk nekā izplatība (respektīvi, 77 % un 81 %). Tātad profesionālo pārliecību un uzskatu līmenī notiek pārmaiņas, kas laika gaitā mainīs arī reālo praksi, piedāvājot skolēniem izprast valodas būtību nevis tikai ar likumu mācīšanos, bet arī vērojot un atklājot kontekstā valodas parādības pašiem, tādējādi labāk izprotot valodas struktūru tās lietojumā.

SECINĀJUMI

Pētījuma dati parāda, ka būtisks faktors skolēnu vēlmei piedalīties mācību stundas darbā ir psihoemocionālā atmosfēra klasē, skolotāja personība, attiecības starp skolotāju un skolēniem un pašu skolēnu starpā. Eksperti ir norādījuši arī uz vecāku netiešo ietekmi uz mācību klimatu gan klasē, gan skolā. Vecāku uzticība skolā notiekošajam, skolotājam, tam, ko un kā viņš dara, netieši atbalsojas arī skolēnu attieksmē pret skolotāju un mācību procesu.

Skolēni novērtē profesionālu, draudzīgu un atvērtu skolotāju, kuram ir skaidrs plāns un izpratne, ko, kā un kāpēc viņš dara (un tas nav tikai formāls uzstādījums). Viņi labprāt darbojas mierīgā atmosfērā, tajā pašā laikā darbīgā, strādāt rosinošā tempā. Skolēni novērtē skolotāja ieinteresētību viņu mācību progresā, pacietību un gatavību palīdzēt. Mācību stundu vērojumi arī liecina, ka skolotāja empātija un profesionalitāte saprast, kurā brīdī par kurām kļūdām ir vērts runāt un no tām kaut ko mācīties un kuras ir dabiska mācību procesa sastāvdaļas, bet citi aspekti noteiktā brīdī ir svarīgāki, vai nu rosina skolēnus iesaistīties, vai arī apklusina un rada pretreakciju (skolēni aizveras tiešā un pārnestā nozīmē, signalizējot to gan ar ķermeņa valodu, gan ar atteikšanos atbildēt). Skolēniem ir svarīgi justies piederīgiem un sadzirdētiem arī tad, ja viņu viedoklis, ideja vai atbilde neatbilst skolotāja gaidām saistībā ar uzdevumu, tekstu vai tematu. Ja skolotājs nemitīgi koncentrējas uz pareizību (vienas iespējamās teksta galvenās domas, pieturzīmju, vārda formu, izrunas) un nepārtraukti kritizē kļūdas, tas rada skolēnos vēlmi klusēt un norobežoties no notiekošā mācību procesā.

Savukārt jautājumu (arī visai provokatīvu) uzdošana spēj ieinteresēt skolēnus un rosina domāt gan radoši, ārpus ierastajiem rāmjiem, gan kritiski, formulējot trāpīgus, pārlicinošus argumentus. Īpaši nozīmīgi ir jautājumi, kuri rosina domāt par valodas būtību, par noteikta valodas aspekta nozīmi, funkcionalitāti – kāpēc tā ir, kā būtu, ja šādas formas vai vārdšķiras nebūtu u. tml. Tas ļauj skolēniem sākt apzināties, ka valoda nav kaut kas, kas ir ārpus viņiem, kaut kas ar viņiem un viņu dzīvi nesaistīts. Valoda ir viņu ikdiena; noteiktam nolūkam viņi izsakās vai raksta, izmantojot noteiktus vārdus, formas, izteikumus. Šāda veida netipiski uzdevumi un jautājumi attīsta skolēnos valodas izjūtu, intuīciju, kā precīzāk izteikties mutvārdos un rakstu formā.

Strukturēts mācību stundas plāns un komunikācija ar skolēniem par to palīdz viņiem sekot līdzi klasē notiekošajam un redzēt mācību darba posmus kopainā. Tāpat arī visos pētījuma posmos noskaidrots, ka vienveidīgas mācību stundas kavē skolēna iesaistīšanos stundā, tāpēc metožu un paņēmienu daudzveidība mācību satura konteksta robežās rada prieku un interesi mācīties.

Tāpat jāuzsver, ka emocionālais fons latviešu valodas stundās, citādā un dažādības respektēšana īpaši nozīmīga ir skolēniem, kuru dzimtā valoda nav latviešu valoda. Intervijās ir izskanējušas skolotāju šaubas, vai kādreiz drīkst kaut ko iztulkot citā valodā, ja skolēns nav sapratis, kā reaģēt,

ja skolēns kaut ko jautā ne latviešu valodā. Sarunās ar skolotājiem ir bijusi iespēja pamanīt skolotāju lepnumu, tiekot galā ar šādām situācijām, sekojot savai intuīcijai, empātijai un veselajam saprātam. Paskaidrojot kādu vārdu, piemēram, krievu valodā, tālāk turpinot stundas gaitu latviešu valodā, ir bijušas situācijas, kad pēc stundas skolēns ir pienācis pie skolotājas un īpaši pateicies par šo atbalstu. Šādas situācijas ir tikušas novērtētas arī no vecāku puses, izsakot pateicību skolotājiem vecāku sapulces laikā. Mazākumtautību skolēniem ārkārtīgi svarīga ir arī to skolēnu attieksme, kuriem latviešu valoda ir dzimtā valoda, viņu vēlme palīdzēt un paskaidrot, radot mācīties motivējošu atmosfēru.

Kā skolēni ar augstu latviešu valodas prasmes līmeni raksturo sevi un savu mācīšanās pieredzi?

PIRMĀ ATZIŅĀ

Izziņas prieka veicināšana un lasīšanas ieradumu kultivēšana ģimenē.

„Mani vecmamma ļoti ietekmēja, viņa gribēja, lai es lasu daudz grāmatu. Man šķiet, ka tādēļ tas ietekmēja manu attieksmi pret mācībām. Arī vispār pret valodu.”

(No intervijas ar 10. klases skolēnu, Līvāni, 2023)

„Man personīgi mamma. Es, kad biju maziņa, mamma lika lasīt grāmatas, tur, kur bija zilbītes. Man mamma teica, kad es lasīju grāmatas, tur, kur ir komati, paņem pauzīti. Tas tā kā lika saprast, kāpēc tie komati ir, un es arī iedziļinājos tajā faktā, ka ir jāsaprot, kāpēc tie komati ir jāliek, kam viņi ir vajadzīgi.”

(No intervijas ar 10. klases skolēnu, Līvāni, 2023)

„Vecāki var palīdzēt. Cik viņi ir ieinteresēti arī, visi aizņemti.”

(No intervijas ar 8. klases skolēnu, Ropaži, 2023)

„Man mājās ir grāmatas, bet es lasu arī dažādus rakstus, tie internetā arī ir, dažādi zinātniskie un tā. Es skatos dokumentālās filmas, lasu zinātniskos rakstus, grāmatas.”

(No intervijas ar 9. klases skolēnu, Rīga, 2023)

„Es domāju, ka tas, kā viņš ir uzaudzīnāts, ir svarīgi. Saknes, nu, ja tevi no bērnības velk uz mācīšanos.”

(No intervijas ar 9. klases skolēnu, Rīga, 2023)

„Es teiktu, ka jau no bērnības man vecāki vienmēr ļoti spieduši lasīt grāmatas latviešu, latviešu valodā, un arī es uzaugu ļoti latviskā vidē.”

(No intervijas ar 10. klases skolēnu, Rēzekne, 2023)

„Man mammai ļoti patīk lasīt grāmatas, mūsu mājās ļoti daudz grāmatas. Un, kad man ļoti garlaicīgi, es sēžu un lasu.”

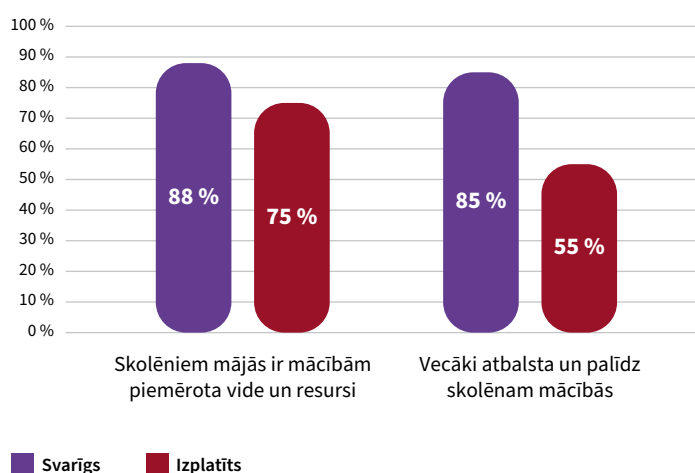
(No intervijas ar 7. klases skolēnu, Daugavpils, 2023)

Kā secināms no intervijām ar skolēniem, vecākiem un ģimenei ir liela loma tieši mācīšanās ieradumu un motivācijas veidošanā. Rūpīga lasīšana kopā ar bērnu var veidot ne tikai lasīt prieku, bet arī interesi par tekstveidi, noformējumu un valodas lietojumu.

Arī skolotāju aptaujā visu apgalvojumu, kas saistīti ar ģimenes lomu bērna attīstībā, nozīmīgums tiek vērtēts augstu, taču izplatības vērtējums ir ļoti zems. Skolotāji ļoti kritiski vērtē (10. att.) vecāku ieguldījumu skolēnu mācīšanās prasmju attīstībā.

10. attēls.

Apgalvojumu „Skolēniem mājās ir mācībām piemērota vide un resursi” un „Vecāki atbalsta un palīdz skolēnam mācībās” svarīguma un izplatības vērtējumi.

Arī intervētie eksperti ir uzsvēruši, cik nozīmīga ir bērnu audzināšana (kādas ir audzināšanas procesa pazīmes), bērnus un viņu mācīšanos atbalstoša vide, socializācija (runāšana ar bērniem, kopīga lasīšana), vecāku attieksme pret mācīšanos, skolotājiem, skolu. Arī latviešu valodā lietpratīgie skolēni apstiprina šo aspektu nozīmi mācību procesā.

Skolotāju aptaujas apgalvojumu par ģimenes lomu svarīguma un izplatības korelācijā (attiecīgi 85% un 55%) redzamas vislielākās t. s. šķēres, respektīvi, šī aspekta izplatība respondentu skatījumā ir pārāk maza atbilstoši tā svarīgumam. Pēc respondentu domām, vecāki biežāk nodrošina visu materiālo bāzi, lai bērns var mācīties, taču pārāk maz laika velta tiešai saskarsmei ar saviem bērniem, tādējādi nenodrošinot pilnvērtīgu bērnu attīstību un mācīšanos.

Lielā atšķirība starp šo apgalvojumu svarīguma un izplatības vērtējumu liek paraudzīties ne tikai uz to, kāda loma ir ģimenei skolēna sasniegumos, bet arī uz skolotāja un izglītības iestādes lomu saiknē ar ģimenei kā atbalstu skolēna mācīšanās laikā (īpaši ņemot vērā, ka arī apgalvojums „Skolotājs uztur dialogu ar skolēnu vecākiem par mācību procesu” gan pēc svarīguma – 87% respondentu to uzskata par svarīgu, gan pēc izplatības – 78% respondentu to uzskata arī par izplatītu, iezīmē problēmas skolotāju un vecāku komunikācijā). Kā rāda sarunas ar latviešu valodas skolotājiem Latviešu valodas aģentūras organizētajos skolotāju atbalsta pasākumos, skolotāji skolēnu nemācīšanos saista ar ģimenes atbalsta trūkumu situācijās, kad bērniem nepieciešama palīdzība, un ar nepietiekamu mācīšanās ieradumu izveidi.

Tādējādi skolotājiem nepieciešamais atbalsts izpratnes vairošanā par šiem jautājumiem un to nozīmi mācību procesā attiecas arī uz prasmi iesaistīt vecākus ne tikai skolas organizatoriskajā dzīvē, bet arī bērnu mācīšanās ieradumu veidošanā. Kā norādījuši eksperti, pozitīva skolas un skolotāja sadarbība ar ģimeni ir svarīga skolēnu sasniegumu veicināšanā.

Tāpat arī skolas līmenī būtu jādomā, kā kompensēt ģimenes nepietiekamu iesaisti skolēnu mācībās, atbalsta personālam, piemēram, sociālajiem pedagogiem, skolā attīstot skolēniem nepieciešamās prasmes mācīties, plānot, organizēt u. c. Tādējādi tiktu mazināta atšķirība starp dažādajiem skolēniem, abas puses (gan skolēni, gan skolotāji) saņemtu tiešu un netiešu atbalstu.

OTRĀ ATZIŅĀ

**Kopīgu kultūras notikumu izziņošana un piedzīvošana,
ceļošana un sarunas par izjusto, piedzīvoto, redzēto.**

„[Labi rezultāti] vienkārši tāpēc, ka mēs bieži runājam ar vecākiem.”

(No intervijas ar 8. klases skolēnu, Daugavpils, 2023)

„Jā, man ļoti patīk ceļot, es biju aprīlī Spānijā un jau pagājušā gadā. Un man arī patīk redzēt viņu, nu, tās valsts, kultūru, iedzīvotājus. Kā viņi savā starpā sazinās, kas ir atšķirīgs iedzīvotājiem tur un kas Latvijā citādāks arī. Nu, patīk arī kultūršoku piedzīvot. (..) Es arī vēlos piebilst, ka arī kultūras pasākumu neapmeklēšana, kultūras faktu nezināšana arī ietekmē tieši latviešus, nu, tā kā cilvēkus, kuri runā latviski, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda. Ietekmē viņu uzskatus un arī attieksmi pret latviešu valodu.”

(No intervijas ar 10. klases skolēnu, Rēzekne, 2023)

„Mana omīte bija citas skolas direktore, skolotāja, viņa ar mani sāka... nu, tai izziņošanai. Man vēl ir no viņas tāda liela enciklopēdija. Tad, kad viņa nomira, man to iedeva. Es atceros, mēs tur sēdējām, mēs runājām par to. Mēs ar viņu gājām uz zoodārzu, izstādēm un viskautkur.”

(No intervijas ar 9. klases skolēnu, Rīga, 2023).

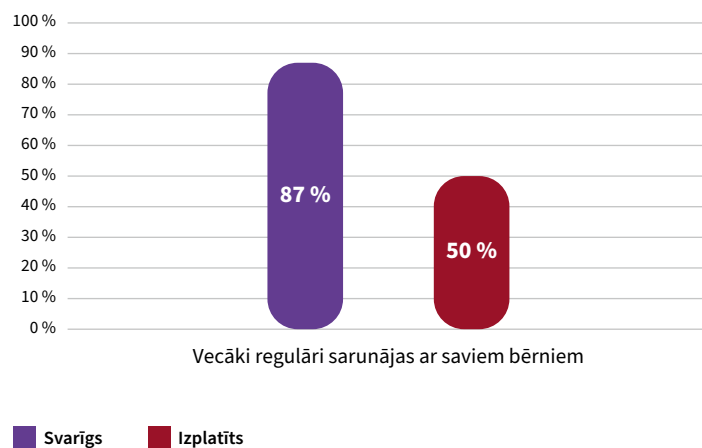
„Jā, es arī cenšos apceļot, protams, vairāk Eiropu šobrīd, bet dažādos gan jauniešu apmaiņas projektos iepazīt arī jauniešus no citām zemēm un veidot šīs saites. Un arī kopā ar vecākiem vienkārši apmeklēt un redzēt kultūru.”

(No intervijas ar 10. klases skolēnu, Rēzekne, 2023)

Piemēri no intervijām ar skolēniem rāda, ka ceļošanai kā redzes loka paplašināšanai un dažādu kultūras pieredžu iegūšanai piemīt pozitīvs efekts arī uz izziņas ieradumu veidošanos un valodas mācīšanos. Taču, kā minēts jau iepriekš, skolotāju vērtējumā vecāki pārāk maz laika velta tiešai komunikācijai ar saviem bērniem. To rāda arī skolotāju aptaujas rezultāti: no visiem apgalvojumiem par ģimenes lomu izteikti zemāks izplatības vērtējums ir apgalvojumā „Vecāki regulāri sarunājas ar saviem bērniem” (11. att.). Intervijas ar skolēniem, kuriem ir augsti rezultāti latviešu valodas mācību priekšmetā, apliecina ģimenes (tostarp vecvecāku) nozīmi un ietekmi kā lasīšanas paradumu veidošanā, tā intereses radīšanā par kultūru kopumā. Ne mazāk nozīmīgas valodas attīstībā ir sarunas, īpaši reflektējot par jaunajiem iespajdiem, redzēto, lasīto, pārdzīvoto.

11. attēls.

Apgalvojuma „Vecāki regulāri sarunājas ar saviem bērniem” svarīguma un izplatības vērtējumi.

TREŠĀ ATZIŅA

Pašdisciplīna, spēja maksimāli daudz izdarīt mācību stundā, prasme plānot savu laiku un darbu.

„Mēs jau maziņas mācījāmies labi. Es nezinu, kur tas ir, bet mums visu laiku bija labas atzīmes. Tāpēc mēs vienkārši ejam uz priekšu un mācāmies, neko neatliekam uz beidzamo. Mēs izdarām visu, ko vajag, laicīgi, tad ir tie labie rezultāti.”

(No intervijas ar 10. klases skolēnu, Līvāni, 2023)

„Es ārpus stundām, teikšu godīgi, neko daudz nedaru. Es mēģinu stundās dabūt pēc iespējas vairāk. Es saprotu, ka skolā man būs jāpavada tik daudz laika, cik būs, tāpēc jēdzīgāk to izmantot, nekā sēdēt un neko nedarīt. Man ir laiks skolā, labāk to izmantot, lai mājās nekas nav jādara.”

(No intervijas ar 9. klases skolēnu, Rīga, 2023)

„Nu.. Stundās jāklausa, klausāties, pierakstām, ko saka skolotāja. Jāsaprot, ko runā skolotāja.”

(No intervijas ar 10. klases skolēnu, Līvāni, 2023)

„Tu to dari [klausies, pieraksti] sev, tev jāsaprot, ka tu to dari sev.”

(No intervijas ar 10. klases skolēnu, Līvāni, 2023)

Kā rāda atsevišķi piemēri no skolēnu intervijām, mācīšanās kultūra (iekšēja vēlme un ieradums izdarīt visu pēc iespējas labāk un laicīgi) veidojas jau agrīnā vecumā, pirmsskolas vai sākumskolas klasēs. Tas gan nenozīmē, ka to nav iespējams apgūt un pilnveidot arī vēlāk. Skolēni ar augstu lietpratību latviešu valodā norādīja, ka labi rezultāti nozīmē ne tikai prasmi mācīties. Tieši skolēni, kuriem ir labas latviešu valodas zināšanas, ir norādījuši uz pašdisciplīnas un pašregulācijas prasmi. Mērķtiecīga, ļoti fokusēta koncentrēšanās uz to, kas notiek stundā (*mēģinu stundās dabūt pēc iespējas vairāk*) tiek pieteikta kā panākumu atslēga.

Skolēni sarunās min klausīšanās prasmi, proti, spēju ne tikai klausīties, bet arī sadzirdēt un saprast, ko stāsta, skaidro skolotāja. Skolēni ir pieteikuši augsta līmeņa kognitīvās darbības, apliecinājuši atziņas, ka mācību procesā pamatā ir divas iesaistītās puses: ja skolotājs piedāvā un skolēns ir gatavs (emocionāli un kognitīvi) pieņemt šo piedāvājumu un atzīt sev par vajadzīgu (*tev jāsaprot, ka tu to dari sev*), tad arī rezultāts un sniegums būs augstāks.

Padziļināti būtu jāpēta, no kurienes skolēniem ir šāda veida atziņas, spēja domāt meta līmenī, vai tas ir vecāku nopelns vai auglīgu klases sarunu rezultāts, vai vēl citu faktoru ietekme. Skolēni ar augstām latviešu valodas prasmēm, kā rāda šīs sadaļas pirmais un otrais citāts no intervijām, vairākkārt ir uzsvēruši laika jēdzienu (*neko neatliekam uz beidzamo; izdarām visu, ko vajag, laicīgi; saprotu, ka skolā man būs jāpavada tik daudz laika, cik būs, tāpēc jēdzīgāk to izmantot; man ir laiks skolā, labāk to izmantot, lai mājās nekas nav jādara*). Tās ir ļoti pragmatiskas atziņas, kas apliecina prasmi racionāli izvērtēt, kā darīt, lai ārpus skolas būtu jādara mazāk.

CETURTĀ ATZIŅĀ

**Aktīva iesaistīšanās skolas un ārpuskolas pasākumos,
darbā, interese par sabiedrībā notiekošo.**

„Es rakstu, piedalos arī skolas avīzes rakstīšanā. Brīvajā laikā man ļoti patīk apmeklēt kultūras pasākumus, ļoti interesē vēsture, kultūra. (..) Es apmeklēju, manā dzimtajā pusē, Rēzeknē, mums ir koncertzāle „Gors”, bet arī esmu jau nopircis biļetes uz Latvijas Nacionālo operu un arī uz Dailes teātri. Ja es pareizi atceros, tad tur būs martā izrāde, ar Kārli Ulmani saistīta. Par valsti.”

(No intervijas ar 10. klases skolēnu, Rēzekne, 2023)

„Es labi zinu latviešu valodu, jo man ir pieredze, es darbojos skolēnu līdzpārvaldē, un tur ļoti daudz vajag zināt latviešu valodu.”

(No intervijas ar 9. klases skolēnu, Liepāja, 2023)

„Man vairāk kontaktēšanās ar citiem cilvēkiem. Arī raidījumu skatīšanās, kur tu saproti, ka cilvēks tiešām runā pareizu valodu, tad tu pēc tam iegaumē kādu vārdu un tev tas paliek atmiņā.”

(No intervijas ar 12. klases skolēnu, Līvāni, 2023)

„(..) arī piedalos ļoti daudzos dažādos projektos, kas ir pa visu Latviju un arī varbūt starptautiskāki, un tad man ir sanācis arī ierakstīt podraides, intervējot dažādus politiķus.”

(No intervijas ar 10. klases skolēnu, Rēzekne, 2023)

„Brīvajā laikā. Ā... man sanāk nedaudz, jo man ir papildus mākslas skola, kur man ir 5. klase, tātad man ir nobeiguma darbs, un pēc skolas tas aizņem daudz laika. Bet hobijs, jā, man patīk tā pati lasīšana, gleznošana, mācīšanās pārsvarā.”

(No intervijas ar 9. klases skolēnu, Liepāja, 2023)

„Tas ir audzināšanas moments, attieksmju veidošana, faktiski tā ir attieksmju veidošana, mēs laimam acīmredzot tagad runājam par ieradumu, tikumu, ieradumu veidošanu, vērtībās balstītiem ieradumiem. Ieradumi, nu, tie paši, tas pats varbūt, ar latviešu valodu varbūt mazāk būs saistīts, bet varbūt, nu, 4. maijs. Nu, un parasti mēs arī vienmēr jautājam pēc tam: „Nu, kā tu svinēji 4. maiju?” Bet varbūt sākam no otra gala un pajautājam divas nedēļas pirms tam, kā mēs varētu svinēt to 4. maiju. Kādas ir idejas, kā varētu, kā citi svin? Un mēs sametam ļoti, ļoti daudz ideju, skolotājs, kā viņš svinēs varbūt, bērni vēl kādam pajautā, un mums vesela domu kastīte, kārbīņa jau ir ar idejām. Un tad arī tas bērns vai tā ģimene, kura nevēlējās svinēt, .. caur bērnu – a, varbūt darām to, a, varbūt darām to, a, Mārcis darīs to, Iveta darīs to. Ko mēs ar to varētu?”

(No intervijas ar bilingvālās izglītības ekspertu, 2021).

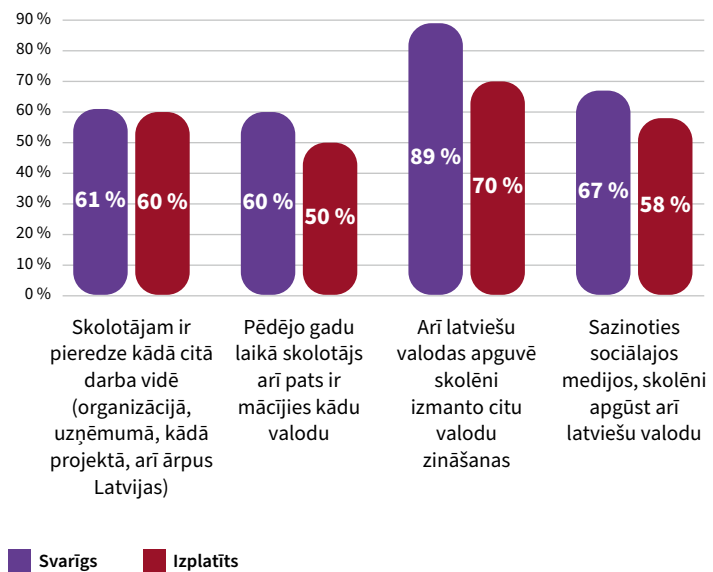
Piemēri no pētījuma datiem ataino skolēnu izpratni par latviešu valodas praktiskā lietojuma jomām (piemēram, skolēnu pašpārvalde, skolas avīze, projekti, publiski pasākumi) un priekšstatus par avotiem, kur var dzirdēt bagātu latviešu literāro valodu (piemēram, televīzijas vai radio raidījumos).

Kā norāda intervētie eksperti un skolēni ar augstu lietpratību latviešu valodā, daudzveidīga skolēnu pieredze, aktīva dalība dažādās ārpusskolas aktivitātēs, mācību stundā notiekošā saikne ar ārpusskolas norisēm plašākā sabiedrībā un iesaistīšanās plašākās sabiedrības norisēs ir svarīga personības attīstībā un augstos mācību sasniegumos.

Savukārt skolotāju aptaujas rezultāti parāda, ka visu apgalvojumu, kas saistīti ar mācību procesu ietekmējošo sociālo kontekstu, svarīgums netiek vērtēts tik augstu kā apgalvojumos par tiešu mācību procesu vai pedagoga profesionālo kompetenci. Tas ietver gan apgalvojumus par pašu pedagoga personīgo izaugsmi ārpus sava mācību priekšmeta, pieredzi ārpus skolas, gan par skolēniem aktuālām norisēm sabiedrībā ārpus skolas (sal. 12. att. apkopoto apgalvojumu svarīguma un izplatības vērtējumu rādītājus, kas kontekstā ar citiem apgalvojumiem retāk tiek vērtēti kā svarīgi un izplatīti).

12. attēls.

Apgalvojumu par daudzveidīgas pieredzes izmantošanu latviešu valodas apguves procesā svarīguma un izplatības vērtējumi.

Skolotāji pārāk augstu nevērtē citas pieredzes nozīmi un ietekmi uz viņu profesionālo darbību, arī jaunas valodas apguves pieredzi. Tikai 60% no visiem respondentiem uzskata, ka šāda pieredze būtu svarīga. Tajā pašā laikā gandrīz 90% aptaujāto atzīst, ka citu valodu izmantošana latviešu valodas apguvē skolēniem arī var būt svarīga.

Daudzveidīgs valodas lietojums dažādās jomās un medijos atspoguļojas datu korelācijā pēc sociodemogrāfiskajiem rādītājiem apgalvojuma „Sazinoties sociālajos medijos, skolēni apgūst arī latviešu valodu” vērtējumā – arī sociālās tīklošanās vietnes kā iespēju apgūt latviešu valodu biežāk par svarīgu un izplatītu uzskata tie pedagogi, kuri māca latviešu valodu kā otro valodu (73,1%), un tikai 41,9% pedagogu, kas māca latviešu valodu kā pirmo valodu. Citiem vārdiem sakot, autentisku tekstu iesaiste mācību procesā kā valodas mācīšanas pieeja ir vairāk nostabilizējusies LAT2 skolotāju vidū un, iespējams, nepamatoti tiek saistīta tikai ar otrās valodas vai svešvalodas mācīšanas praksi.

PIEKTĀ ATZIŅA

Atrašanās iekļaujošā vidē un saziņa latviešu valodā.

„Ar katru gadu man liekas, ka man ir vēl labāk un labāk latviešu valoda, jo skolā mēs ļoti daudz runājam latviski, un, ā, es arī iešu uz treniņiem, un tur viss ir latviski un, jā. Man katru gadu labāk un labāk.”

(No intervijas ar 9. klases skolēnu, Liepāja, 2023)

„Manuprāt, katram iemācīties latviešu valodu ir iespējams, un palīdz tas, ja tu ej ārā un runā ar cilvēkiem, vairāk kontaktēties, izmantot latviešu valodu arī ārpus skolas.”

(No intervijas ar 9. klases skolēnu, Liepāja, 2023)

Nav nojaušama nekāda citāda attieksme pret skolēniem, kam latviešu valodas prasme nav tik laba kā dzimtās valodas runātājiem, nav nekādas šķirošanas vai citādas attieksmes no skolotājas puses. Par to liecina arī epizode, kad viena skolniece (dzimtā – krievu valoda) pati piesakās un droši atbild uz jautājumu, fantazējot par tēmu (viņas latviešu valodas prasme nav izcila), jo nebija lasījusi darbu. Taču skolniecei nav valodas barjeras, un pozitīvi, ka šajā gadījumā skolotāja nelabo viņas gramatikas kļūdas, bet gan runā par tematu un attīsta tālāk domu, ko šī meitene izteikusi.

(No mācību stundas vērojuma 8. klasē, Rīga, 2023)

Tie skolēni, kuru zināšanas ir vājas vai viņi nesaprot, netiek iesaistīti vispār, bet tas visdrīzāk saistīts ar vērotāju klātbūtni. Otrās stundas beigās vienam no šiem skolēniem tiek pievērsta uzmanība, un viņš arī tieši pasaka, ka neko nesaprot (visdrīzāk zēna dzimtā valoda nav latviešu, spriežot tikai pēc akcenta), un skolotāja arī to visdrīzāk ļoti labi zina un piedāvā skolēnam papildu konsultācijas. Tas arī norāda uz to, ka nepieciešams vairāk domāt par paņēmieniem, ar kuriem strādāt lingvistiski neviendabīgā klasē.

(No mācību stundas vērojuma 8. klasē, Ropaži, 2023)

No 10. klases skolēnu diskusijas latviešu valodas stundā; temats „Latviešu valodas situācija, attīstība, nākotne”. Divas jaunietes aizrautīgi stāsta, ka viņām ir apņemšanās savā runā izskaust angļu valodas vārdus. Populārākais vārds, kurš viņām visbiežāk runā parādās un no kura visgrūtāk ir izvairīties, jo latviešu valodā nevar atrast tam aizstājēju, ir *random*. „Jo tas ir vārds, kas noder ļoti daudzās situācijās (..). Mēs runājam tā, lai runātu tā kā nedaudz modernāk. Tiek izmantoti aizguvumi no citām valodām, jo latviešu valodā tādu vārdu nav.”

(No mācību stundas vērojuma 10. klasē, Rēzekne, 2023)

Atsevišķi piemēri no pētījuma datiem rāda, ka latviešu valodas vide, saziņa latviešu valodā ir temats arī skolēniem, kuriem latviešu valoda ir dzimtā valoda. Kā intervijās atzīst paši skolēni, daudzas filmas, raidījumus un raidierakstus viņi skatās vai klausās angļu valodā. Iekļaujot šo tematu vidusskolas klasēs latviešu valodas mācību saturā (sk. pēdējo piemēru šajā sadaļā par 10. klases mācību stundu), skolēniem ir iespēja reflektēt par vairāku valodu lietojumu ikdienā, par vārdiem no angļu valodas, kuri ir ienākuši saziņā latviešu valodā. Tādā veidā, rosinot skolēnus runāt par šo tematu, tiek veicināta viņu apzināšanās par daudzvalodību, valodu kontaktiem, latviešu valodas noturību un veidota valodas izjūta. Nenosodot un nekritizējot, bet kopā meklējot risinājumus, kaut vai dažu vārdu atbilstībai latviešu valodā, skolēni attīsta savu latviešu valodu un metalingvistiskās prasmes.

Latviskās vides paplašināšana, praktiska vajadzība pēc saziņas latviešu valodā un pārdomāta pedagoģiska palīdzība latviešu valodas mācību stundās (sk. arī piemērus 2.2. punktā) ietekmē arī skolēnu ar citu dzimto valodu latviešu valodas prasmi un mācību rezultātus.

Kā rāda dažādu pētījuma posmu dati, latviešu valodas apguves situācija atšķiras atkarībā no tā, vai skolēni, kuriem latviešu valoda nav dzimtā valoda, mācās latviešu mācību valodas skolā vai skolā, kas līdz pārejai uz latviešu valodu īstenoja mazākumtautību izglītības programmas. Tās ir atšķirības valodas vidē klasē un skolā un latviešu valodas apguves pieeju un metožu izmantošanā, taču vērotajās stundās netika novērota negatīva attieksme pret skolēniem pēc dzimtās valodas vai kādiem citiem personiskiem kritērijiem ne no citu skolēnu, ne skolotāju puses.

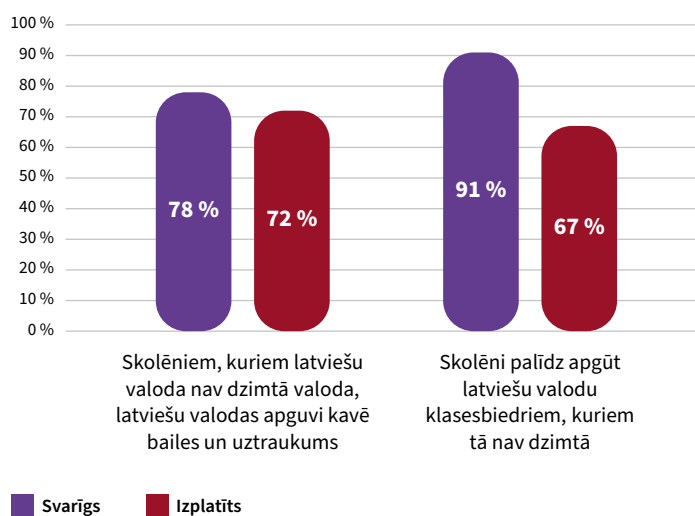
Kā intervijās atzina pedagogi, arī skolās, kurās līdz šim skolēnu īpatsvars ar dažādām dzimtajām valodām un atšķirīgu dzīves un kultūru pieredzi nav bijis jūtams vai bijis ļoti neliels, daudzveidība ienāk aizvien vairāk. Proti, tie ir skolēni, kuriem latviešu valoda nav dzimtā valoda vai kuriem ir pat vairākas dzimtās valodas, kuri atgriezušies Latvijā no emigrācijas, kuri ir ieradušies Latvijā kā bēgļi vai patvēruma meklētāji un vēl citas situācijas. Skolotājiem nākas saskarties ar nepieciešamību pilnveidot savas profesionālās prasmes strādāt lingvistiski un kultūru ziņā nevienmērīgā klasē. Papildu slodzi rada atbilstošas mācību metodikas trūkums, respektīvi, kā mācīt latviešu valodu klasē, kurā ir gan latviešu valodas kā dzimtās valodas apguvēji, gan skolēni, kuriem latviešu valoda ir kā otrā valoda vai svešvaloda.

Par šīm grūtībām liecina arī skolotāju aptaujas dati divos aspektos: skolotāju zināšanās un uzskatos par otrās vai svešvalodas apguvēju emociju nozīmi mācību procesā un visas klases mikroklimata, sadarbības un savstarpējā atbalsta lomu valodas apguvē (13. att.). Tā, piemēram, kontekstā ar citu aptaujas apgalvojumu nozīmes augsto vērtējumu apgalvojumu „Skolēniem, kuriem latviešu valoda nav dzimtā valoda, latviešu valodas apguvi kavē bailes un uztraukums” kā svarīgu mācību procesā vērtē tikai 78% un kā izplatītu – tikai 72% skolotāju. Tātad daļai pedagogu pietrūkst zināšanu par valodas trauksmi un tās ietekmi valodas apguves procesā un praktisku paņēmieni trauksmes novēršanai un mazināšanai. Kā rāda mācību stundu vērojumu dati un ekspertu, skolotāju un skolēnu intervijās paustais, šis trūkums izpaužas pamanītās problēmas ignorēšanā, risinājuma atstāšanā skolēnu pašu ziņā un bez pārdomātas rīcības

izstrādes problēmas risināšanai ilgtermiņā. Tas redzams aptaujas apgalvojuma „Skolēni palīdz apgūt latviešu valodu klasesbiedriem, kuriem tā nav dzimtā” vērtējumā, kur 91% šo aspektu uzskata par svarīgu un tikai 67% arī par izplatītu. Taču arī skolēniem ir jāparāda un jāiemāca, kā to darīt, ja skolotāji apzinās to, ka savstarpējā skolēnu sadarbība ir būtiska labu rezultātu sasniegšanā. Pirmais solis ir vispirms veicināt skolēnu pārdomas par šiem jautājumiem, apzināšanos, ka mācīties valodā, kas nav dzimtā valoda, ir kas cits nekā to darīt dzimtajā valodā. Empātijas veidošanās ir spēja iedomāties sevi cita vietā, kas varētu veicināt arī vēlmi palīdzēt kādam klasesbiedram saprast un izskaidrot noteiktus tematus latviešu valodā.

13. attēls.

Apgalvojumu par skolēnu, kuriem latviešu valoda nav dzimtā valoda, latviešu valodas apguves aspektiem svarīguma un izplatības vērtējumi.

Papildu aktualitāti noteiktās skolotāju grupās sniedz abu apgalvojumu korelācijas sociodemogrāfiskās respondentu grupās, kā svarīgus, bet mazāk izplatītus šajos apgalvojumos minētos aspektus biežāk min tie respondenti, kuri māca latviešu valodu kā pirmo valodu un kuru klasēs nav reemigrantu vai imigrantu bērnu. Tātad šīs grupas respondentiem ir nepietiekama pieredze darbā lingvistiski heterogēnās klasēs, kas nosaka nepieciešamību papildināt šīs grupas pedagogu zināšanas par to, kā mācīt latviešu valodu neviendabīgā vidē.

Skolotāju motivācija mācīties ir saistīta ar reālo situāciju skolā/klasē, tāpēc, iespējams, vajadzētu domāt par elastīgām iespējām papildināt skolotāju zināšanas, proti, rast iespēju skolotājiem mācīties uzreiz, kā tas ir nepieciešams un aktuāls.

SECINĀJUMI

Pētījuma dati pierāda bērna attīstības teorētiskās atziņas, ka ģimenei ir būtiska loma bērnu lasītprasmes, lasīt prieka, izziņas un zinātkāres ieradumu veidošanā un nostiprināšanā. Kopā lasīšana (lasīšana priekšā vai lasīšana, bērnam redzot), došanās uz kultūras un izglītojošiem pasākumiem, ceļošana un pieaugušā vadītas sarunas par piedzīvoto (redzēto, lasīto, dzirdēto) rada bērnos izziņas prieku un pozitīvu attieksmi pret izglītošanos, kā arī palīdz iegūt pozitīvu mācību pieredzi vēlāk – skolā.

Augstus vērtējumus saņem tie skolēni, kas ir apzināti pieņēmuši lēmumu koncentrēties mācību stundai, uzmanīgi sekot līdzī tajā notiekošajam (īpaši skolotāja teiktajam) un aktīvi iesaistīties mācību darbā. Tas arī viņiem palīdz ietaupīt laiku, kas nepieciešams, lai izpildītu mājasdarbus un sagatavotos pārbaudes darbiem.

Pētījuma dati parāda, ka nodarbības ārpus skolas un daudzveidīgu pasākumu apmeklēšana bagātina mācīšanās pieredzi un palīdz iegūt augstākus rezultātus. Tāpat augstu latviešu valodas prasmi palīdz sasniegt papildu darbs: valodniecības tematu patstāvīga izpēte, rakstu par valodu lasīšana, valodas rīku lietošana.

Pozitīva un vienlīdzīga attieksme pret katru skolēnu arī veido labu un drošu klimatu klasē, kurā var mācīties katrs. Taču pašlaik daudz biežāk ir pamanāmas etniski un lingvistiski daudzveidīgas un mācīšanās pieredzes ziņā atšķirīgas skolēnu grupas, līdz ar to viena mācīšanas pieeja, viens mācību materiāls un viens uzdevuma veids visiem skolēniem vairs var nebūt labākais mācību procesa organizēšanas veids. Mācību stundu vērojumi atklāj, ka kopumā skolēni cits pret citu izturas draudzīgi, cieņpilna saziņa notiek neatkarīgi no viņu dzimtās valodas, taču pedagogiem ir nepieciešams profesionāls atbalsts darbam lingvistiski daudzveidīgā klasē.

Kādi ir būtiskākie šķēršļi pilnveidotā mācību satura un pieejas ieviešanā?

PIRMĀ ATZIŅĀ

**Skolotāja zemo ekspektāciju jeb gaidu līmenis,
neticība skolēnu spējām, varēšanai.**

„(..) gaidas, ekspektācijas, tas līmenis, kādā mēs sagaidām, kā katrs mācīsies vai iesaistīsies šajā darba procesā, tur ir parādīts arī pētījumos, jo augstāks ir šis te līmenis, ko mēs sagaidām no skolēniem ne tikai akadēmiski, bet vispār darba kultūras procesa līmenis, jo augstāki rezultāti.”

(No intervijas ar izglītības tehnoloģiju ekspertu, 2021)

10. klasē skolēni meklē kopīgo un atšķirīgo valodas līdzekļu lietojumā laikrakstā „Dienas Lapa” un viņu pašu sagādātajā mūsdienu laikrakstā.

(No mācību stundas vērojuma 10. klasē, Līvāni, 2023)

Skolotāja neļauj skolēniem brīvi izteikties, pati papildina, līdz ar to skolēni baidās pateikt nepareizu atbildi (arī par saturu, piemēram, par Lienes tēlu) vai lietot nepareizas galotnes. Skolēnu izteiktās atbildes (ja kāda tomēr gadās spontāna) skolotāja noapaļo pareizi. Tam būtu jēga, ja ar skolēniem pārrunātu un analizētu, kas atbildē nebija pareizi, kāpēc labāk ir teikt tā vai citādi.

(No mācību stundas vērojuma 11. klasē, Rīga, 2023)

Skolotājas augstais (bet reāls) prasību līmenis pret skolēniem, ticība viņu varēšanai. Skolēniem latviešu valoda nav dzimtā valoda, bet skolotāja ir izvirzījusi skolēniem būtiskus un nopietnus uzdevumus, ticot, ka skolēni to spēs izdarīt.

(No mācību stundas vērojuma 12. klasē, Daugavpils, 2023)

Mācību stundās ir novērota prakse, kas ataino gan pārāk zemas, gan pārāk augstas skolotāja gaidas, kas liecina par nepieciešamību uzlabot skolotāju profesionālo prasmi izvērtēt skolēnu esošo zināšanu un spēju līmeni. Nereti, kā rāda piemēri vērotajās mācību stundās, skolēni uzrāda negaidīti lielu ieinteresētību un spēju paveikt uzdevumus, kas pirmajā acumirkļī var šķist viņu vecumam vai pieredzei nepiemēroti. Piemēram, lasīt laikrakstus, kas publicēti pirms apmēram 100 gadiem, pārceļt saturu no viena žanra citā, adaptējot valodu žanra prasībām, veikt nelielus pētījumus ārpus klases mācību vides u. tml. Tas tikai apliecina atziņas, ka izaicinājumi un latīņas pacelšana veicina augšanu un vēlmi pierādīt, ka šo uzdevumu iespējams paveikt. Īpaši tas ir novērojams situācijās, kad temats un uzdevuma veids ir saistīts ar skolēnu interesēm, ikdienu un mūsdienīgu saziņas situācijām. Nepietiekama kognitīvā slodze neļauj uzrādīt augstāku valodas sniegumu arī tiem skolēniem, kuri spēj paveikt vairāk vai kuriem ir īpaša interese par valodu un literatūru.

Skolotāju aptaujā apgalvojums „Skolotājs izvirza skolēniem augstus zināšanu kritērijus” tiek vērtēts kā svarīgs – 92 % – un arī pietiekami izplatīts – 88 %, kaut kopumā svarīguma un izplatības vērtējums, salīdzinot ar citu mācību procesa aspektu augstāku svarīguma un izplatības vērtējumu, norāda uz nepieciešamību rosināt skolotājus vairāk domāt, kā celt prasību latīņu, nodrošinot skolēnu izaugsmes iespējas, bet tajā pašā laikā nepārspīlējot ar akadēmisko zināšanu apjomu.

OTRĀ ATZIŅĀ

Skolotāju neizpratne par jauno mācību standartu, pilnveidoto mācību saturu un metodiku.

„Piemēram, ja ņemam matemātiku, nu, tās jaunās kompetences, tad skolotāja pati nezināja, kā mūs mācīt. Pēc tiem jaunajiem materiāliem.”

(No intervijas ar 12. klases skolēnu, Līvāni, 2023)

„Dalītas jūtas, ir lietas, kas der, ir – kas neder. Drusku par daudz spēlēšanās. Skolēniem pašiem daudz jādara, tas labi, bet ar to jāstrādā. Stundās arī bērni paši daudz gatavo, valodā ir mazāk iespēju runāt, literatūrā vairāk.”

(No intervijas ar skolotāju, Ropaži, 2023)

„Vislielākā problēmsituācija bija neskaidrība un laiks. Bija ļoti daudz neskaidru, nezināmu lietu, jo skolotājs, kurš grib izdarīt visu pareizi un labi, nesaprata, kas viņam jādara. Ar vērtēšanu vēl ilgi nezinājām, kā tas, apmēram. E-klases žurnāls nevarēja ilgu laiku to fiksēt un ierakstīt tā, kā tas bija ierakstīts. Tātad nezināmais un laiks bija lielākās problēmas.”

(No intervijas ar skolotāju, Rīga, 2023)

„(..) ja mēs skatāmies uz „Skola2030”, tur ir daudz ļoti labu lietu. Un tur ir lietas, ko es esmu sapratusi, ka tagad tiem bērniem, kas ienāk, dažādi, es to sāku izmantot. Un tad es sapratu, ka viņi nemāk rakstīt, Jēzus Marija. (..) Un tāpēc ir šī te gan tradicionālā pieeja, gan arī „Skola 2030”. Un mums vispār jau gadiem ir sadarbība ar citu mācību priekšmetu skolotājiem, literatūrā mums bija vēsture, reāli rullē! Es pat 9. klasē piespiedu, nu jā, piespiedu izlasīt „Svina garšu”, aizvedu arī bērnus uz teātra izrādi. Un tur viņi vēsturē runāja par Otro pasaules kara sākumu un holokaustu, un sanāca tad, nu, ļoti, tās ir blokstundas, kas ir ļoti pozitīvi. Man jau patīk, ka, piemēram, tā kā Lielbritānijā, ka viņiem puse dienas ir viens mācību priekšmets, ka viņi var arī izspēlēties un tad viņi var parādīt ludziņu, var parādīt skečiņu, ar kādu pārpratumu uzrakstīt dialogu. Viņiem tās zināšanas caur to humoru aiziet labāk.”

(No intervijas ar skolotāju, Rīga, 2023)

„Tagad, kad mēs esam gadu izgājuši cauri, gribas teikt, uguns kristībām.. (..) Viņas pasniedza kā lielas, visi šie milzīgie kursi.. Likās, ka poga ir nospiesta, sākam. Un tad likās skolotājiem, ka tagad visam ir jābūt.. Viņam ir jābūt gatavam, un viņš nav gatavs. Viņš īsti nesaprot, un viņam nav kam īsti pajautāt, jo tad, kad mēs uzdevām arī jautājumus, uz visiem jautājumiem mums neatbildēja. Mums it kā atbildi sniedza, bet atbilde bija tāda apkārt. Nu, saprotams, tas cilvēkam bija jauns, un viņam praksē dažas skolas, kas bija pilotprojektā, teica tur, kur bija jāraksta ‘pareizi’, un cik skolas teica tad, kad satikāmies ar viņām aci pret aci. Ļoti daudz neskaidrību. Manuprāt, tā bija ļoti liela rata daļa, ļoti ātri bija iegriezta, par ātru. (..) viņa ir laba. Tiešām, manuprāt, būs laba, tikai šobrīd ir tā, ka viņa ir tik sasteigta un neskaidra bijusi, ka viņa notika.. nu, par ātru iegrieza. Lēnāk. Lēnāk, to pakāpeniskāk vajadzēja darīt, jo, man liekas, mums ir tā tendence, ka mēs gribam visu un uzreiz.”

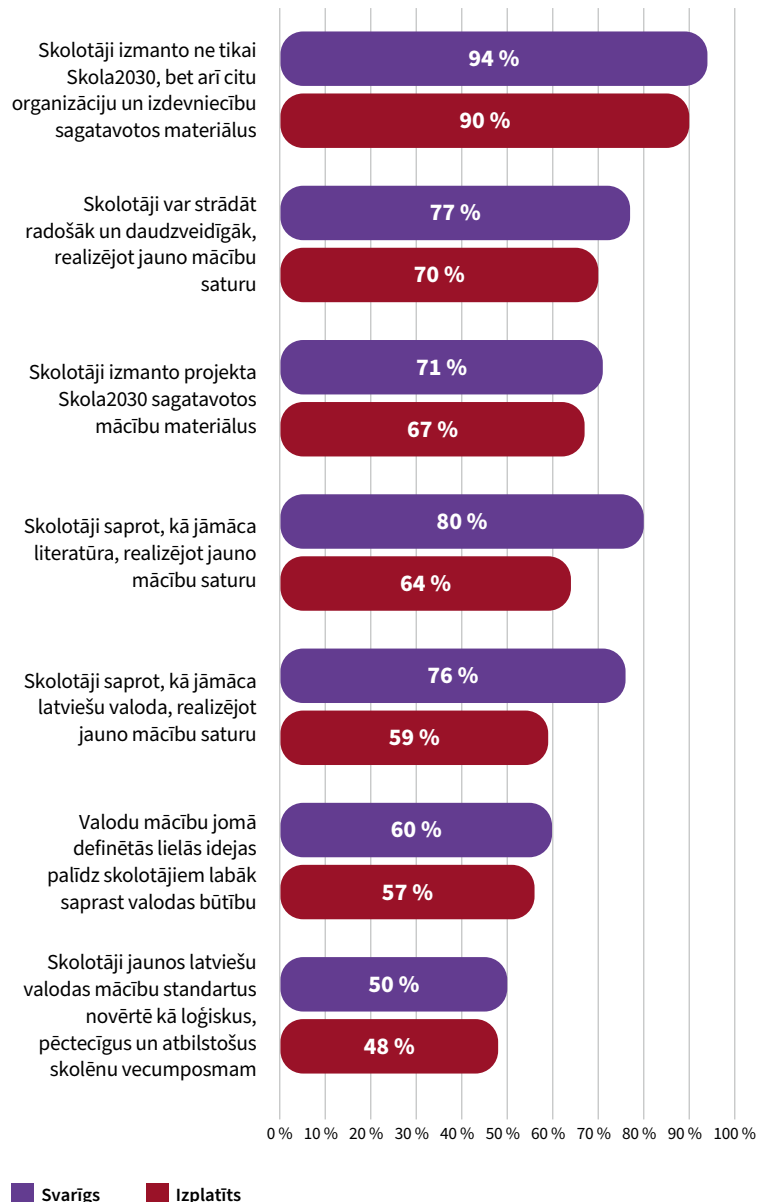
(No intervijas ar ekspertu, latviešu valodas skolotāju, direktora vietnieku, 2021)

Pētījuma dati rāda, ka skolotāju uztraukuma pamatā ir trīs galvenās lietas: projekta „Skola2030” ieviešanas temps, praktisku konsultāciju un konsultantu trūkums un nepietiekamas zināšanas, prakse un pieredze par mācību procesu, kas centrēts uz skolēnu (*student-centred approach*). Kā citātā iepriekš skolotāja saka – *nezināmais un laiks* – tie ir iemesli, kuriem var rast risinājumu. Mācību jomu metodiķi, praktiķi ar lielu pedagoģisko pieredzi un regulāru zināšanu atsvaidzināšanu par to, kas jauns valodu metodikā – tie ir cilvēki, kas vajadzīgi skolotājam. Kā redzams citātos, eksperti un intervētie skolotāji atzīst, ka „Skola2030” ir daudz labu lietu, tikai viss notika par ātru, līdz ar to radīja skolotājos daudz negāciju un stresa. Viena no skolotājām šajos citātos saka: „Mēs esam gadu izgājuši cauri, gribas teikt, uguns kristībām”. Šobrīd nozīmīgi būtu turpināt sakārtot, salikt pa plauktiem lietas, proti, dot atbalstu un konsultācijas, kā mācīt konkrētus valodas jautājumus konkrētā vecumposmā.

Skolotāju aptaujā visi apgalvojumi, kas saistīti ar „Skola2030” ieviešanu mācību procesā, veido viszemāk vērtētos aspektus skolā gan svarīguma, gan izplatības ziņā (14. att.). Aptaujā kopumā par mazsvarīgākajiem un vismazāk izplatītajiem faktoriem, kuri nosaka latviešu valodas apguves rezultātus, aptaujas respondenti uzskata visus ar jauno mācību saturu „Skola2030” saistītos apgalvojumus (arī Covid-19 pandēmijas laika aktualitāti – mācīšanos attālināti – un visus ar ārpusskolas un ārpus skolotāja profesijas esošās pieredzes paplašināšanu un iegūšanu saistītos apgalvojumus; tie ietilpst pētījuma faktoru grupā „Skolotājs”, „Mācību stunda” un „Mācīšanās aktivitātes”). Vienīgais no apgalvojumiem, kas tiek vērtēts kā svarīgs un izplatīts, ir apgalvojums par to, ka mācību procesā ir svarīgi izmantot ne tikai „Skola2030” sagatavotos, bet arī dažādus citus mācību materiālus. Apgalvojumos minētie aspekti skar gan skolotāju izpratni par jaunā mācību satura koncepciju un īstenošanu, gan attieksmi pret pārmaiņām, kas, salīdzinot ar citiem apgalvojumiem, ir negatīva.

14. attēls.

Apgalvojumu par „Skola2030” aspektiem svarīguma un izplatības vērtējumi.

Kā rāda skolotāju aptaujas dati 14. attēlā, vēl aizvien būtu nepieciešams plašāk un padziļināti runāt ar skolotājiem par latviešu valodas mācību standartu kopsakarā ar valodas būtību un valodas sistēmisko izpratni, valodas mācīšanas metodoloģijas iespējām un skolēnu vecumposma fizioloģisko un garīgo attīstību. Tāpat dati netieši parāda – lai cik mācību vai metodiskā atbalsta materiālu „Skola2030” piedāvātu, tie neveidos tūlītēju izpratni par būtiskāko izmaiņu nepieciešamību valodas izglītībā (gan latviešu valodas kā dzimtās valodas, gan arī kā otrās valodas mācīšanā). Tie, tāpat kā jebkuri citi mācību līdzekļi un uzziņu resursi, arī nederēs pilnīgi visiem skolotājiem visās mācību situācijās. Vienmēr ir bijuši gan skolotāji, kas eksperimentē ar saturu un metodiku, sajūtot un novērtējot katru mācāmo skolēnu grupu atšķirīgi, gan skolotāji, kam nepieciešams pilns darba rīku un resursu komplekts.

TREŠĀ ATZIŅĀ

Uzskats, ka latviešu valoda ir tikai latviešu valodas skolotāja atbildība.

„Matemātikas skolotāja ļoti labi palīdz ar latviešu valodu.”

(No intervijas ar 9. klases skolēnu, Liepāja, 2023)

Vērojot dažas citu mācību priekšmetu stundas latviešu valodā, vairāk bija piemēru, kur skolotājam trūkst zināšanu, kā savienot mācību priekšmeta satura un valodas integrētu mācīšanu skolēniem, kuriem latviešu valoda nav dzimtā valoda. Intervijās ar skolēniem arī tikai vienā situācijā bija minēts piemērs – augsts matemātikas skolotāja vērtējums, jo arī matemātikas stundās skolēniem tiek sniegts atbalsts latviešu valodas jautājumos.

Vērotajās bioloģijas, sociālo zinību un citu mācību priekšmetu stundās mācību viela tiek mācīta, maz uzmanības pievēršot jauno vārdu skaidrojumam, nostiprināšanai, lietošanai daudzveidīgos kontekstos. Lai gan mācību stundās ir vērojama pāreja no pedagoga stāstījuma, skaidrojuma un demonstrēšanas uz aktīvu skolēna mācību darbību, joprojām dominē klasiskā skolotāja darbība – daudz runā, stāsta, instruē, bet skolēni pasīvi klausās vai seko instrukcijām un veic uzdevumus. Tā rezultātā, piemēram, bioloģijas stundā 9. klasē varēja pamanīt, ka: 1) skolēni vairs neklausās; 2) nemācās izteikties latviešu valodā brīvi, spontāni, neformāli. Gandrīz nebija tādu uzdevumu, kas rosinātu skolēnus reflektēt par veicamo uzdevumu, tā izpildes procesu, proti, kas mudinātu skolēnus runāt, izteikties latviešu valodā. Iztrūka, kā jau tika minēts, arī darba ar tematam nozīmīgiem vārdiem, piemēram, tādu vārdu skaidrošana, kas ir cieši saistīti ar mācību saturu (piemēram, *ieteka, izteka, dzidrs (ūdens)*).

Līdzīga situācija tika novērota arī, piemēram, sociālo zinību stundā 9. klasē mazākumtautību vidusskolā. Stundas temats bija par personību, personības veidošanās posmiem, personības rakstura iezīmēm. Skolotāja sava izklāsta laikā uzdeva jautājumus, uz kuriem skolēni pārsvarā atbildēja ar

vienu vai dažiem vārdiem: *jā vai nē; es arī tā domāju; piekritu* u. tml. Stundā skolotāja izmantoja labu izdales materiālu par personības rakstura īpašībām, bet nepārliecinājās, kuras no tām skolēni var izskaidrot, netika dota iespēja diskutēt par piedāvātajām rakstura īpašībām. Uz jautājumu, vai skolotāja domā par to, ka viņa strādā mazākumtautību skolā, ka skolēni varētu nezināt daudzu rakstura īpašību nosaukumus, viņa atklāti atbildēja, ka par to nedomā. Skolotāja māca šos skolēnus no 5. klases, runā mācību stundā latviski, tāpēc uzskata, ka latviešu valodas apguve ir nodrošināta.

Intervijas ar skolotājiem mazākumtautību vidusskolā Krāslavā savukārt apliecina, ka, pārejot uz mācībām latviešu valodā un domājot, kā nepazaudēt izglītības kvalitāti, rodas jauni risinājumi: par mācību procesa subjektu patiešām kļūst skolēns, jo mainās mācību pieeja un stundas struktūra, skolēnam ir daudz lielākas iespējas runāt latviešu valodā un izmantot tās zināšanas un prasmes, kas iegūtas latviešu valodas stundā, paplašinās un padziļinās skolotāju sadarbība (gan konsultācijas valodas jautājumos, gan kopīgi projekti). Ļoti nozīmīgi ir tas, ka pedagogi, kuri mērķtiecīgi strādā ar valodas jautājumiem savā mācību priekšmetā, secina, ka skolēnu panākumi jau pirmajā reformas gadā ir acīmredzami, tas savukārt vairo apmierinātību ar savu darbu: *Pēc pirmā kontroldarba domāju, ka no mums prasa neiespējamo, bet tagad (marts, 2024. gads) pēdējais kontroldarbs jau bija ciešami uzrakstīts* (matemātikas skolotāja).

CETURTĀ ATZIŅĀ

Uzskati par mācību līdzekļu lomu mācību procesā, nepietiekama prasme ar tiem strādāt kompleksi atbilstoši skolēnu izaugsmes vajadzībām.

Skolotājs pieiet pie katra skolēna individuāli, pārliecinās par uzdevumu izpratni un palīdz, ja nepieciešams. Uz interaktīvās tāfeles stundas laikā tiek rādītas arī latviešu valodas atgādnēs.

(No mācību stundas vērojuma 10. klasē, Liepāja, 2023)

„Lai kas būtu rakstīts mācību līdzeklī, vienalga – mācību grāmatā, darba burtnīcā, darba lapā, ko es izveidoju, vai kaut kur atrastā, vai no kolēģa aizņemtā, tas, kā es to pasniegšu un kā es to mācību procesu organizēšu, un ko es tur no sevis pielikšu klāt... (..) Puse. 50 %. Jo dažādi var interpretēt, un skolotāja spēja, prasme to pasniegt un organizēt ir ļoti, ļoti atšķirīga. Es esmu redzējusi, ka ar manām darba lapām izdara neko. Un es esmu redzējusi, ka manas darba lapas aiziet vēl ar pievienoto vērtību papildus kaut ko, un tur ir „O!”, ļoti daudz kas.”

(No intervijas ar ekspertu, latviešu valodas skolotāju, metodiķi, 2021)

„Mana pārliecība tomēr ir, ka jābūt mācību grāmatai, mācību līdzeklim. Esmu runājis arī ar skolēniem, arī viņi uzskata, ka mācību līdzeklis ir nepieciešams. Kaut kāds universāls mācību līdzeklis tomēr, lai viņam būtu ko lietot, jo viņš ir piekūsis, apjucis, noguris un sajucis tajās daudzajās darba lapās un dažādos citos materiālos.”

(No intervijas ar ekspertu, latviešu valodas skolotāju un augstskolas pasniedzēju, 2021)

Pētījumu dati rāda, ka viens mācību līdzeklis tiek uztverts kā pieturas punkts mācību darba organizēšanā un ka darbs ar vienu mācību resursu var atšķirties atkarībā no skolotāja interpretācijas un vēlmēm, skolēnu grupas zināšanām, spējām un vajadzībām. Tāpat dati netieši norāda uz to, ka, iespējams, tāda universāla mācību līdzekļa izveide var būt liels izaicinājums atšķirīgas mācību vides, skolotāju pedagoģiskās pārlicības un mācīšanas stilu, skolēnu grupu un individuālo vajadzību dēļ.

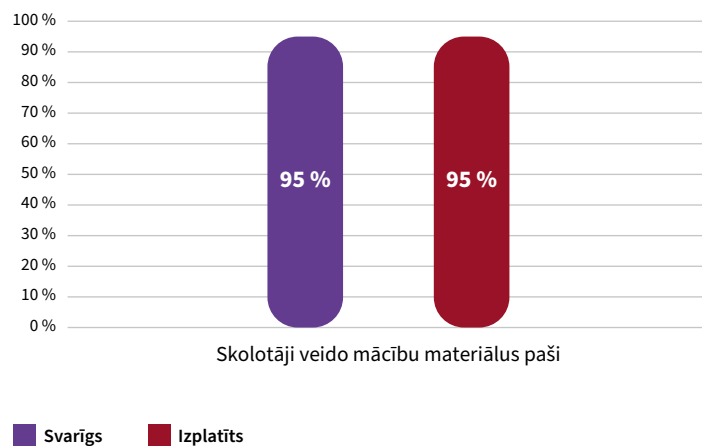
Pārmaiņas izglītības sistēmā, metodikā un pieejās un skolēnu mācīšanās vajadzībās redzamas arī attiekmē pret mācību materiāliem un to dažādības vērtējumā. Ja kādreiz viena mācību grāmata bija galvenais mācību līdzeklis un materiāls, mūsdienu pasaulē par mācību materiālu kļūst arī reklāmas, raidījumi, sociālo tīklu profili u. tml. Tas ir viens no veidiem, kas, protams, prasa arī pedagoga prasmi, kā caur valodas lietojumu reālajā dzīvē nodrošināt skolēnu teorētiskās zināšanas un izpratni par valodas sistēmas elementu nozīmi un būtību.

Mācību līdzekļu daudzveidības loma parādās gan augstā skolotāju aptaujā minētā apgalvojuma par mācību līdzekļu dažādību svarīguma vērtējumā, gan arī citos aptaujas apgalvojumu vērtējumos, kas atspoguļo arī ekspertu, skolotāju un skolēnu intervijās pausto par to, ka mūsdienu izglītībā viena mācību grāmata nav efektīvākais risinājums. Tieši otrādi – prasme pielāgot mācību līdzekļus un materiālus reālām skolēnu vajadzībām viņu zināšanu un prasmju izaugsmei ir būtiska profesionāla pedagoga prasme.

Skolotāju aptaujas dati liecina, ka latviešu valodas skolotāja realitāte ir pastāvīga mācību materiālu gatavošana. Un, kā norādījuši arī skolēni intervijās, tieši tas ir viens no aspektiem, kas rada viņos interesi aktīvi piedalīties un mācīties latviešu valodas stundās. Turklāt būtiski, ka lielākā daļa – 95% – aptaujas respondentu (15. att.) norādījuši ne tikai to, ka mācību līdzekļu pastāvīga gatavošana ir izplatīta realitāte, bet arī to, kas tas ir svarīgi, respektīvi, skolotāji gatavo mācību materiālus nevis tāpēc, ka to nav, bet tādēļ, ka tikai tā viņi spēj nodrošināt konkrētiem skolēniem konkrētā klasē nepieciešamo viņu zināšanu uzlabošanai.

15. attēls.

Apgalvojuma „Skolotāji veido mācību materiālus paši” svarīguma un izplatības vērtējums skolotāju aptaujā.

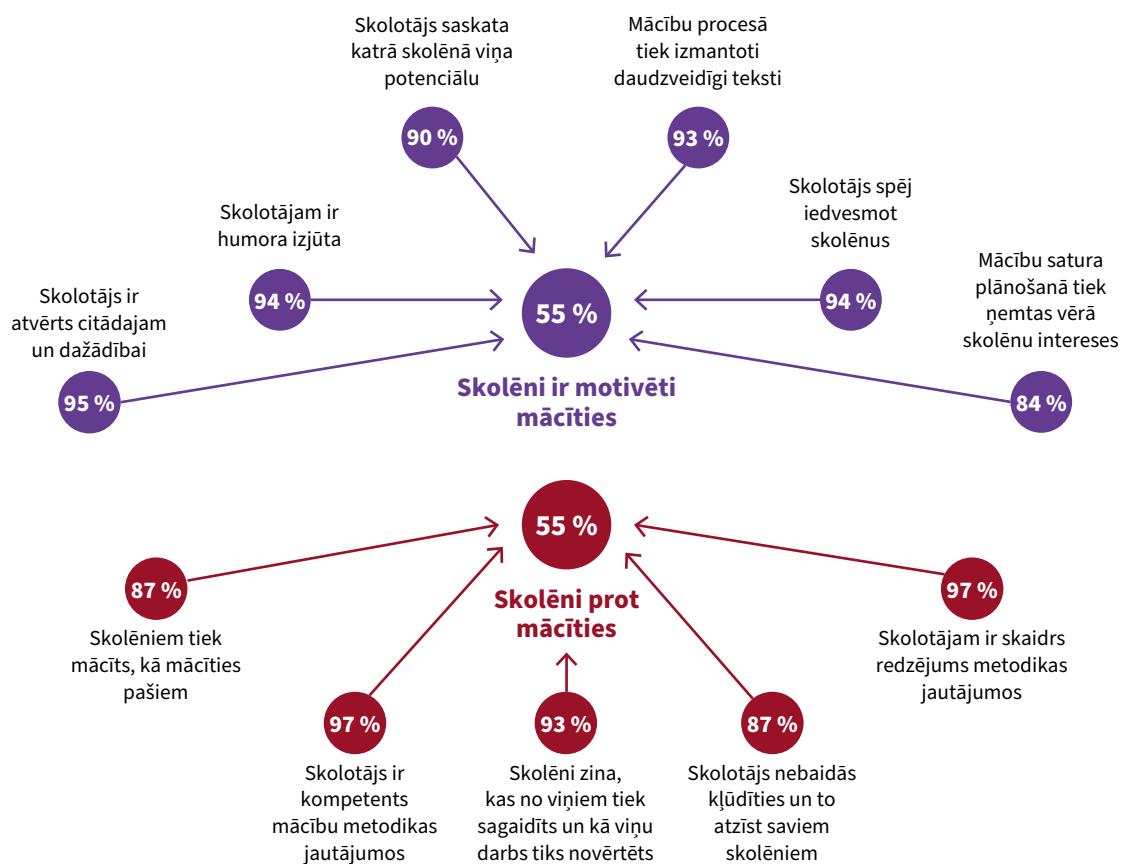
PIEKTĀ ATZIŅĀ**Nepilnīga izpratne par faktoriem,
kas ietekmē motivāciju un prasmi mācīties.**

„(..) kas nav tikai par pedagoģiju, tas nav tikai par saturu, bet tas ir par to, kādā metodē un ar kādiem paņēmieniem, un ar kādiem resursiem vislabāk, visefektīvāk iemācīt konkrētās lietas. (..) Tā, man liekas, ir viena no vislielākajām izmaiņām, kas šobrīd notiek, jo, ja līdz šim tas fokuss viss ir bijis skolotājiem uz mana priekšmeta saturu, prasmēm, nu, visu ap to, kas man ir jāiemāca, tad faktiski tagad parādās vēl viena kastīte, vēl viena dimensija tam – man ir jāiemāca, lai skolēns pats ar to tiktu galā visu, nevis tikai man ir jāiemāca, lai viņš zina, bet jāiemāca, lai viņš iemācītos jebko, kas viņam pietrūkst saistībā ar manu priekšmetu. Manuprāt, šajā ziņā attālinātās mācības ir sniegušas tādu iespēju saprast: „Labi. Tagad nav skolotājs, nav skolēnam blakus. Vai viņš pats prot mācīties to latviešu valodu vai citu priekšmetu?” Mēs varam šobrīd ļoti labi to diagnosticēt, ko skolēns var izdarīt pats, ko skolēns var izdarīt, ja skolotājs ir tikai tajā atbalsta lomā kaut kad pieejams. Un mēs saprotam, ka viņš nevar bieži vien tai situācijā, ka viņš netiek galā tādā līmenī, kādā mēs gribētu. Bet skolotājs taču nestāvēs skolēnam un jauniešiem, un pieaugušajam visu dzīvi blakus, un visu dzīvi mācīs latviešu valodu vai kādu citu priekšmetu. Mums ir jāiemāca viņam būt patstāvīgam, jāiemāca mācīties patstāvīgi, jo, nu, visas zināšanas, pirmkārt, mainās un viņas tā kā.. nu, iemācoties citas lietas, dziļāk būs jāiemācās arī citi priekšmeti vai citu jomu lietas dziļāk. Man liekas, tā ir tāda ļoti sarežģīta lieta, ko saprast, ka mans uzdevums nav mācīt tikai priekšmetus, zināšanas un prasmes, mans uzdevums ir palaist šo jauniešus pasaulē tā, lai viņš varētu turpināt mācīties manu priekšmetu bez manas klātbūtnes un bez neviena cita skolotāja klātbūtnes.”

(No intervijas ar izglītības tehnoloģiju ekspertu, 2021)

Vērtējot skolēnu motivāciju, visos pētījuma posmos respondenti uzsver tās kritisko nozīmi augstu mācību rezultātu sasniegšanā. Skolēnu motivācija nav atkarīga tikai no paša skolēna, to veido apkārtējā vide, tuvāka un tālāka, mācību process skolā, skolotājs, klimats skolā u. c. aspekti. Zīmīgi, ka skolotāju aptaujā apgalvojuma „Skolēni ir motivēti mācīties” izplatības vērtējums ir viens no zemākajiem visu apgalvojumu kopumā – tika 55% respondentu piekrita tam, ka skolēni ir motivēti mācīties. Lielākā atšķirība starp šī apgalvojuma nozīmes augstu (91%) vērtējumu un izplatības zemu (55%) vērtējumu ieskicē problemātiskos aspektus, kas var kavēt skolēna lietpratību latviešu valodā un ceļu uz to. Turklāt nozīmīgākās atšķirības starp svarīgumu un izplatību aptaujā ir visos apgalvojumos, kuru centrā kā galvenais konkrētas minētās darbības, rīcības vai uzvedības veicējs ir skolēns vai vecāki.

Salīdzinot respondentu vērtējumus apgalvojumos par skolotāja profesionālo kompetenci un rīcību un par skolēna prasmēm un rīcību mācību procesā, ir skaidri redzama būtiska atšķirība. Pēc izplatības skolēnu motivācija un prasme mācīties tiek vērtēta ļoti zemu, savukārt skolotāju darba dažādie aspekti tiek vērtēti augstu (ne mazāk par 80% respondentu uzskata, ka dažādie pedagoga darba aspekti tiek īstenoti pilnībā; 16. att.). Tas kontekstā ar zemākajām apgalvojumu par skolēnu un ģimenes lomu vērtībām var nozīmēt – vai nu skolotāji dara savu darbu izcili, bet visi skolēni nav spējīgi mācīties ģimenes atbalsta trūkuma, skolēnu daudzveidības un personisko īpašību dēļ, vai arī respondenti neatbilstoši situācijai mācību procesā vērtē aspektus, kuri saistīti ar pedagoga darba pienākumiem un skolēnu mācīšanos.

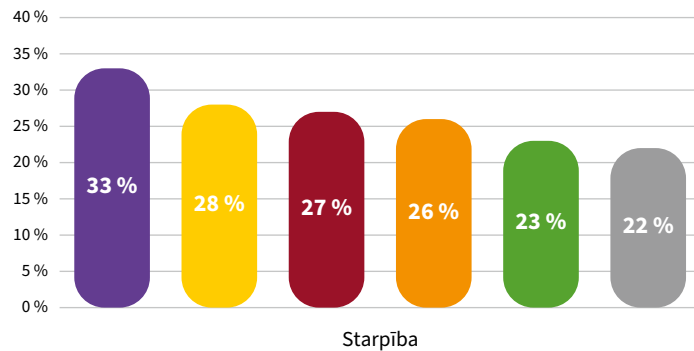
16. attēls. Dažādu apgalvojumu izplatības vērtējums skolotāju aptaujā.

Kā rāda aptaujas datu korelācijas, skolotājiem ir nepieciešams atbalsts konkrētu mācību procesa elementu izpratnes un profesionālo prasmju pilnveidē. Par to liecina ne tikai dažādu apgalvojumu vērtību salīdzinājums, bet īpaši korelācija starp vērtībām „Svarīgs” un „Izplatīts” vienā apgalvojumā. Izvērtējot lielākās atšķirības starp svarīgumu un izplatību apgalvojumos par skolotāja profesionālo darbu, iezīmējas vairāki aspekti, kas tomēr izplatības ziņā vēl nav pietiekami, respektīvi, tie skolotājam darbā sagādā lielākās grūtības.

17. attēlā redzami dati nozīmē – jo lielāks skaitlis kādam apgalvojumam, jo vairāk uzskati par svarīgumu nesakrīt ar izplatību, respektīvi, praksi, iezīmējot tos mācību procesa aspektus, kur pedagogiem nepieciešams profesionālais atbalsts. To apgalvojumu grupā, kurā analizēti skolotāja profesionālās darbības un personības aspekti, vislielākā atšķirība ir apgalvojumā „Skolotājs ir kompetents mācību metodikas jautājumos”, tātad pedagogiem nepieciešams lielāks atbalsts metodikas jautājumos.

17. attēls.

Dažādu apgalvojumu atšķirības starp kāda aspekta svarīgumu un izplatību, lielāks skaitlis nozīmē lielāku nesakrītību starp apgalvojuma nozīmīgumu un izplatību.

- Skolotājs ir kompetents mācību metodikas jautājumos
- Skolotājam ir humora izjūta / Skolotājam ir skaidrs redzējums par mācību procesu un mācību plānu
- Skolotājs saskata katrā skolēnā viņa potenciālu
- Skolotājs ir atvērts citādajam un dažādībai
- Skolotājs palīdz skolēniem izvirzīt viņu individuālos mērķus latviešu valodas apguvei
- Skolotājs zina, kur atrast metodisko atbalstu / Skolotājs nebaidās kļūdīties un to atzīt saviem skolēniem

SECINĀJUMI

Skolotāju aptaujas dati parāda, ka liela daļa skolotāju ir kritiski attiecībā pret jauno mācību saturu un pieeju, savukārt ekspertiem ir citāds redzējums par reformām un to nepieciešamību arī latviešu valodas metodoloģijā. Mācību stundu vērojumi atklāj, ka daudzi pilnveidotajā saturā un pieejā iekļautie jautājumi, piemēram, mācību līdzekļu un tekstu dažādība, skolēna interešu respektēšana mācību procesā, induktīvās pieejas izmantošana, ļaujot skolēnam izziņāt un virzīties uz valodas likumībām pašam, sociālā konteksta loma u. c., tiek īstenoti un novērtēti kā ļoti svarīgi. Tas parāda, ka komunikācijā ar pedagogiem par jaunākajām valodas izglītības jautājumu atziņām jārunā no cita skatpunkta, nevis balstoties uz konkrētu reformu vai pārmaiņu organizatorisko formu, bet drīzāk, kopīgi pārrunājot, viņuprāt un/vai pēc skolēnu domām, veiksmīgāko mācību stundu gaitu, meklējot labās prakses piemērus un tad tos sasaistot ar jaunākajām teorētiskajām atziņām, vietējo un ārvalstu pedagogu pieredžu stāstiem.

Skolotāji ne vienmēr tic skolēnu spējām paveikt ko vairāk, saskatīt un atklāt valodā kaut ko pašiem. Ja gaidas ir pārlietu augstas, skolēniem sāk šķīst, ka viņi visu laiku kaut ko nezina, neprot, nesaprot. Ja gaidas ir pārlietu zemas (īpaši attieksmē pret skolēniem ar citu dzimto valodu), tad skolēniem liekas, ka skolotājs viņus uzskata par nespējīgiem uztvert mācību priekšmeta saturu (ne valodu); viņu spējas nepietiekami novērtē vai nenovērtē vispār.

Vairāki skolotāju aptaujā vērtētie apgalvojumi mūsdienīga izglītības procesa nodrošināšanai raksturo konkrētus mācību stundas organizatoriskos, plānošanas un īstenošanas un savstarpējās sadarbības un pozitīvas attieksmes aspektus, kurus, apzinoties kā svarīgus, respondenti vērtējuši kā vēl mazizplatītus praksē. Tas norāda uz nepieciešamību uzlabot specifiskas latviešu valodas pedagoga profesionālās prasmes, pievēršot uzmanību gan vispārīga rakstura, gan konkrētiem jautājumiem:

- skolēnu apkārtējās vides un plašāka mēroga aktuālu jautājumu iekļaušana mācību saturā;
- mūsdienīgas mācību metodikas zināšanas un izmantošana;
- daudzveidīgu mācību materiālu (formas un satura ziņā) iekļaušana mācību procesā;
- pietiekami augsta ekspektācijas un zināšanu kritēriji;
- izpratne par mācību procesa dalībniekiem, to lomu un sadarbību starp tiem.

Kopsavilkums

Iepriekšējā nodaļā aprakstītās pētījuma datus balstītās atziņas par to, kas veicina un kas kavē latviešu valodas mācību procesu, ļauj secināt, ka pedagogiem profesionālais atbalsts ir nepieciešams galvenokārt jau pētījuma teorētiskajā bāzē pieteiktajos jautājumos. Tas vispārīgi iedalāms četros blokos, kas atšifrēti tālāk.

1.

Mācību stunda kā piedāvājums
(mācību satura un procesa kvalitāte)

2.

Mācību stundas uztvere un interpretācija
no skolēnu skatupunkta

3.

Psiholoģiski drošas klases un skolas
veidošana, skolēna un skolotāja
psihoemocionālā labbūtība

4.

Iedarbīgas un uz bērna attīstību
(tostarp valodas attīstību) orientētas
sadarbības ar ģimeni veidošana

1.

Mācību stunda kā piedāvājums (mācību satura un procesa kvalitāte)

1. Latviešu valodas skolotājiem nepieciešams profesionālās pilnveides kurss par jaunākajām atziņām un mūsdienu pētījumiem valodniecībā (kā teorētiskajā, tā lietišķajā valodniecībā), kurss par latviešu valodas gramatikas pamatjautājumiem, par valodas formu nozīmi un funkcionalitāti.
2. Skolotājiem būtu noderīgs profesionālais atbalsts šādos valodas metodikas jautājumos:
 - kā bez valodas konsultanta stundā strādāt ar skolēniem, kuriem latviešu valoda ir dzimtā valoda un kuriem tā ir otrā valoda;
 - kā visefektīvāk iemācīt ļoti konkrētas lietas, piemēram, izpratni par teikumu, tā iedalījumu un problēmgadījumiem, jaunu vārdu pakāpenisku mācīšanu un to atcerēšanās paņēmienus;
 - kā uzdot jautājumus, kuri rosinātu domāt par valodas būtību, par noteikta valodas aspekta nozīmi, funkcionalitāti – kāpēc tā ir, kā būtu, ja šādas formas vai vārdšķiras nebūtu u. tml.;
 - kā strādāt ar vienu un to pašu tekstu, bet uzdevumus adaptēt individuālajam skolēnu zināšanu, prasmju un spēju līmenim;
 - kā pilnveidot darbu ar valodas kļūdām, kā strādāt ar atcerēšanās paņēmieniem, lai novērstu vienu un to pašu kļūdu atkārtošanos;
 - kā sarunāties par kļūdām un valodas pilnveidi, lai valodas attīstība kļūtu arī par pašu skolēnu mācību mērķi.
3. Visos pētījuma posmos tika noskaidrots, ka vienveidīgas mācību stundas var kavēt skolēna iesaistīšanos, piedalīšanos stundā, tāpēc prasme jēgpilni izmantot metožu un paņēmienu daudzveidību mācību satura konteksta robežās rada skolēnos prieku un interesi mācīties. Līdz ar to attiecībā uz mācību procesa organizāciju, būtu vēlamas konsultācijas par šādiem tematiem:
 - kā veiksmīgi saplānot stundu, kā nebaidīties izmantot dažādus stundas struktūras modeļus;
 - kā plānot stundu, lai arvien vairāk panāktu skolēnu aktīvu iesaistīšanos, kas nozīmē ieinteresēšanu un motivācijas paaugstināšanu;
 - kā latviešu valodas apguves procesā iesaistīt pašus skolēnus, īpaši tos, kuriem latviešu valoda ir dzimtā valoda, lai viņi ar savu pozitīvo attieksmi, vēlmi palīdzēt un paskaidrot varētu radīt mācīties motivējošu atmosfēru un atbalsta mācīšanos;

- kādi konkrēti paņēmieni būtu izmantojami, lai atbalstītu skolēnu mācīšanās prasmju izkopšanu (laika plānojumu, lasīšanas paņēmienus, atcerēšanās stratēģijas, savu stipro un vājo pušu apzināšanos u. tml.).
4. Skolotājiem jārod iespēja pašiem analizēt savu mācīšanos (profesionālās pilnveidesursos, jaunas valodas apguves laikā u. tml.), tā viņi var paplašināt pieredzi un prasmes, ko izmantot, analizējot skolēnu mācīšanos.
 5. Ar skolotājiem jārunā par dalīšanos ar personiskiem piemēriem stundās, ar mācību situācijām, kas saistītas ar aizrautību un interesi. Tas ir viens no ceļiem, kā veidojas skolēnu mācīšanās motivācija, jo daļa skolēnu kļūst aizrautīgi, pārņem skolotāja uzvedību.
 6. Ir jādomā par iespēju skolas, pašvaldības vai nacionālajā līmenī nodrošināt pieejamību skolotājam ekspertam, kurš varētu sniegt skolotājiem konsultācijas un atbalstu valodas metodikas jautājumos (tostarp latviešu valodas kā otrās valodas mācīšanā).
 7. Cita veida risinājums būtu izveidot profesionālu digitālo platformu latviešu valodas skolotājiem; tajā skolotāji varētu iesūtīt savus jautājumus gan par valodas un valodniecības tematiem, gan par valodas mācīšanas metodiku, gan arī uzzināt par visiem šiem jautājumiem, salīdzinot ar citām valodām un ar situāciju citās valstīs. Savukārt, piemēram, Latviešu valodas aģentūra koordinētu šo platformu, piesaistot ekspertus, kas sniegtu atbildes uz konkrētajiem jautājumiem. Šāds piedāvājums nodrošinātu arī individualizētu pieeju skolotāju vajadzībām.
 8. Lai pedagogi efektīvāk uzlabotu savas zināšanas un prasmes jaunākajā metodikā, komunikācijā ar pedagogiem par jaunākajām valodas izglītības jautājumu atziņām jārunā nevis balstoties uz konkrētu reformu vai pārmaiņu organizatorisko formu, bet akcentējot jaunākās zinātniskās atziņas gan teorētiskajā, gan lietišķajā valodniecībā.

2.

Mācību stundas uztvere un interpretācija no skolēnu skatupunkta

1. Pedagogiem būtu jāveido regulārs dialogs ar skolēniem un jāiepazīstas ar jaunākajām Latvijas un starptautisko pētījumu atziņām par skolēnu pašu redzējumu, ko un kā viņi vēlētos mācīties, kam piešķir vērtību valodas stundās un kas viņiem šķiet nevajadzīgs. Ieklausīšanās skolēnos, nevis viņu viedokļu noliegums palīdzētu veidot izpratni par skolēnu reālajām mācību vajadzībām, viņu gaidām jeb ekspektācijām, lai kopīgi, abām pusēm cieņpilni sadarbojoties, paaugstinātu skolēnu sniegumu.
2. Skolotājiem jādalās savstarpējā pieredzē un, ja nepieciešams, jāsniedz profesionāls atbalsts, idejas, kā ar konkrētiem piemēriem, pieejām un veidiem palīdzēt skolēniem iegūt prasmes optimizēt mācīšanās procesu, kā padarīt to pašiem tīkamu, kā iemācīties mācīties un atcerēties, lasīt un iegūst, klausīties un saprast.
3. Būtu noderīgi arī uzzināt skolēnu viedokli par tādu tēmu, tekstu un valodas piemēru izvēli, kas viņiem ir aktuāli un saistoši noteiktā vecumposmā; skolotājiem un mācību grāmatu autoriem noderīgas būtu arī speciālistu konsultācijas, kā noteikta satura teksti un to izmantošana valodas stundās var palīdzēt arī skolēnu psihoemocionālajā attīstībā.

3.

Psiholoģiski drošas klases un skolas veidošana, skolēna un skolotāja psihoemocionālā labbūtība

1. Skolotājiem ir nepieciešams izglītības speciālistu atbalsts prasmei pievērst uzmanību ne tikai mācību saturam, bet arī tam, cik labi mācību stundā jūtas skolēni. Kā atklāj pētījuma dati, skolēni labprāt darbojas mierīgā atmosfērā, tajā pašā laikā darbīgā, strādāt rosinošā tempā, tāpēc arī šāda satura jautājumi ir jāiekļauj skolotāju profesionālās pilnveides tematu saturā.
2. Tā kā skolēnu vēlmi piedalīties mācību stundas darbā ietekmē gan paša emocijas, gan psihoemocionālā atmosfēra klasē, skolotāja personība un attiecības starp skolotāju un skolēniem un pašu skolēnu starpā, tad svarīgi būtu arī skolotājiem pašiem attīstīt prasmi reflektēt par savām emocijām un to iemesliem.
3. Ir nepieciešams atbalsts skolotāju prasmei veidot pozitīvu klimatu klasē apgūstamo valodas parādību kontekstā. Prasme uzdot jautājumus (arī visai provokatīvus) par apgūstamajām valodas parādībām var ieinteresēt un rosināt skolēnus domāt gan radoši, ārpus ierastajiem rāmjiem, gan kritiski, formulējot trāpīgus, pārlicinošus argumentus, tādējādi veicinot aizrautību un prieku, vēlmi būt konkrētajā mācību stundā un mācīties pie konkrēta skolotāja.
4. Pedagogiem nepieciešams profesionālais atbalsts par mācīšanās procesa emocionālo fonu – gan dažādu vecumposmu emocionālās attīstības, gan savstarpējās komunikācijas par mācību procesu kontekstā. Piemēram, kā izteikt pelnītu atzinību un uzslavas un kā to izmantot skolēna motivācijas paaugstināšanai.
5. Ir nepieciešami konkrēti atbalsta rīki izpratnes un empātijas veidošanai attiecībā uz skolēnu ģimeņu sociālo, lingvistisko un kultūru dažādību, proti, kā respektēt, novērtēt un izmantot citādo un dažādību kopīgo mērķu sasniegšanā. Īpaši svarīgi tas ir skolēniem un vecākiem, kuru dzimtā valoda nav latviešu valoda, kuri samērā nesen ir ieradušies Latvijā vai kuri ir atgriezušies uz dzīvi Latvijā pēc dažiem vai daudziem emigrācijas gadiem.

4.

Iedarbīgas un uz bērna attīstību (tostarp valodas attīstību) orientētas sadarbības ar ģimeni veidošana

1. Nepieciešams attīstīt skolas vadības un skolotāju prasmi komunicēt ar vecākiem un citiem ģimenes locekļiem, lai veicinātu ģimenes uzticību gan skolā notiekošajam, gan skolotājam, gan skolas vadībai. Veiksmīga komunikācija ir atslēga uz cieņpilnu un auglīgu sadarbību. Ģimenes sarunas, attieksme pret skolu un skolotājiem atbalsojas arī skolēnu attieksmē pret skolu un skolotājiem, skolēnu lingvistiskajā attieksmē un uzvedībā, kas līdz ar to ietekmē viņu vēlmi mācīties.
2. Pedagogiem un skolas administrācijai ir nepieciešamas zināšanas par to, kādus konkrētus padomus sniegt vecākiem, lai viņi spētu atbalstīt savus bērnus mācībās kopumā un jo īpaši latviešu valodas attīstībā un izkopšanā. Vecāku izglītošana par valodas attīstības jautājumiem – ko viņi neapzinās, bet varētu darīt un palīdzēt saviem bērniem – būtu neatsverams atbalsts latviešu valodas pilnveidē un valodas izjūtas radīšanā.
3. Skolotāju saziņā ar vecākiem vērtīgi būtu informēt vecākus par jebkuras pieredzes (ceļojumu, lasīšanas, pasākumu apmeklēšanas, hobiju, interešu grupu u.c. aktivitāšu) un kopīgu sarunu par piedzīvoto, redzēto un pārdzīvoto nozīmi valodas attīstīšanā un kognitīvo spēju izkopšanā.

AVOTI UN LITERATŪRA

Attieksme pret latviešu valodu un tās mācību procesu. 2017–2020. Latviešu valodas aģentūra. Pieejams: <https://valoda.lv/petijumi/attieksme-pret-latviesu-valodu-un-tas-macibu-procesu/>

Darling-Hammond, Linda & Channa M. Cook-Harvey. 2018. *Educating the Whole Child: Improving School Climate to Support Student Success.* Palo Alto, Washington DC: Learning Policy Institute.

Cantor, Pamela, Osher, David, Berg, Juliette, Steyer, Lily & Rose, Todd. 2018. Malleability, plasticity, and individuality: How children learn and develop in context. *Applied Developmental Science*. DOI: 10.1080/10888691.2017.1398649

Helmke, Andreas. 2014. *Unterrichtsqualität und Lehrerprofessionalität. Diagnose, Evaluation und Verbesserung des Unterrichts.* 5. überarbeitete Aufl., Schule weiterentwickeln – Unterricht verbessern. Orientierungsband. Seelze : Klett–Kallmeyer.

Hulstijn, Jan H. 2015. *Language Proficiency in Native and Non-native Speakers. Theory and research.* Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.

IZM. 2022. *Pieņemti grozījumi likumos, kas nosaka pāreju uz mācībām tikai valsts valodā.* Pieejams: <https://www.izm.gov.lv/lv/jaunums/pienemti-grozijumi-likumos-kas-nosaka-pareju-uz-macibam-tikai-valsts-valoda>

IZM. 2023. *Pāreja uz Vienotu skolu.* Pieejams: <https://www.izm.gov.lv/lv/pareja-uz-vienotu-skolu>

Kļaviņa, Gunta. 2019. Kas notiek ar latviešu valodu? Saruna ar dzejnieci un latviešu valodas skolotāju Ivetu Ratiņiku. *Jauns.lv*. Pieejams: <https://jauns.lv/raksts/sievietem/332974-kas-notiek-ar-latviesu-valodu-saruna-ar-dzejnieci-un-latviesu-valodas-skolotaju-ivetu-ratiniku>

LSM. 2024. Sarunas par latviešu valodu – lasītprasme. *lsm.lv*, 06.03.2024. Pieejams: <https://replay.lsm.lv/lv/ieraksts/ltv/321083/sarunas-par-latviesu-valodu-lasitprasme>

Martena, Sanita. 2021. „Un latviešu valodas ziņā man ir viena no mīļākajām skolotājām”: Latviešu valodas aģentūras pētījuma dati par skolotāja profesionalitāti (skolēna viedoklis). *Tagad. Zinātniski metodisks izdevums.* Latviešu valodas aģentūra, 22.–33. lpp. Pieejams: https://maciunmacies.valoda.lv/wp-content/uploads/2021/04/TAGAD_2021_WEB_new.pdf

Osher, David, Cantor, Pamel, Berg, Juliette, Steyer, Lily & Rose, Todd. 2018. Drivers of human development: How relationships and context shape learning and development. *Applied Developmental Science*. DOI: 10.1080/10888691.2017.1398650.

PIRLS. 2021. *PIRLS 2021 International Results in Reading.* Pieejams: <https://pirls2021.org/results>

Riad, Rasmus, Allodi, Mara Westling, Siljehag, Eva, Bölte, Sven. 2023. Language skills and well-being in early childhood education and care: a cross-sectional exploration in a Swedish context. *Frontiers in Education. Second Language, Culture and Diversity.* Volume 8. DOI: doi.org/10.3389/feduc.2023.963180

Ryan, Richard M. & Deci, Edward L. 2017. *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness.* Guilford Press.

Lamb, Martin, Csizér, Kata, Henry, Alastair & Ryan, Stephen (eds.). 2019. *The Palgrave Handbook of Motivation for Language Learning.* DOI: 10.1007/978-3-030-28380-3

Thorner, Nick. 2017. *Motivational teaching.* Oxford: Oxford University Press.

VPSV. 2007. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca.* Rīga: Valsts valodas aģentūra. Pieejams: <https://termini.gov.lv/kolekcijas/93/skirkklis/416803>

Pielikumi

1. PIELIKUMS.

A. Helmkes mācību stundas
„Piedāvājuma-izmantojuma modelis”.

2. PIELIKUMS.

Pētījuma metodoloģija.

3. PIELIKUMS.

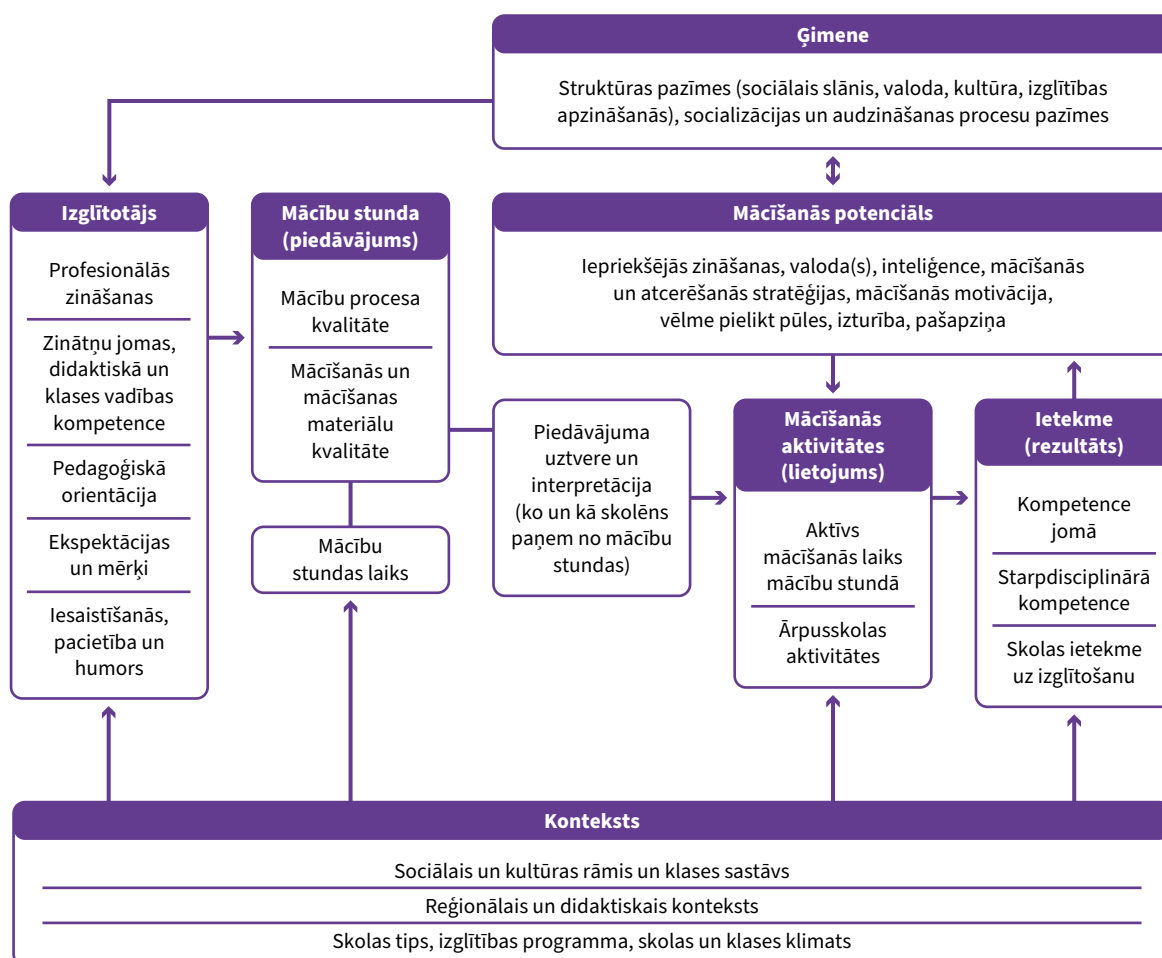
Faktori, kas ietekmē latviešu valodas apguvi skolā:
ekspertu viedoklis.

1. pielikums

A. Helmkes mācību stundas „Piedāvājuma-izmantojuma modelis”

Modelī A. Helmke min šādus galvenos komponentus: skolotājs (plašākā nozīmē – izglītotājs), mācību stunda (piedāvājums), šī piedāvājuma uztvere un interpretācija no skolēna puses (vai tas, kas tiek piedāvāts, skolēnam šķiet vajadzīgs, noderīgs), mācīšanās aktivitātes (ko un kā no šī piedāvājuma skolēns mācību stundas laikā izmanto), skolēna mācīšanās potenciāls, ģimene, kura ietekmē skolēna mācīšanās potenciālu un kurai ir nozīmīga saikne arī ar skolotāju, un mācību procesa ietekme (rezultāts).

Visi iepriekš minētie faktori (skolotājs, mācību stunda, skolēns, mācīšanās aktivitātes un rezultāts) ir ciešā saiknē ar kontekstu. Konteksta kā bāzes jeb pamata raksturojumā ir iekļauti trīs elementi: 1) sociālais un kultūras rāmis un klases sastāvs; 2) reģionālais un didaktiskais konteksts un 3) skolas tips, izglītības programma, kā arī skolas un klases klimats.

	Faktors	Faktoru atklājošas pazīmes (raksturlielumi)
1.	Izglītotājs (skolotājs)	1.1. Profesionālās zināšanas, valodu jomas, didaktiskā un klases vadības kompetence. 1.2. Pedagoģiskā orientācija (prasme komunicēt ar skolēniem, spēja veidot dialogu). 1.3. Personiskā iesaistīšanās, ieinteresētība mācību procesā. 1.4. Ekspektācijas (cerības, gaidas) un mērķi. 1.5. Iesaistīšanās, pacietība un humors.
2.	Mācību stunda	2.1. Mācību procesa organizācija. 2.2. Mācību materiālu kvalitāte. 2.3. Mācību stundā aktīvi izmantotais laiks (skolēns-klausītājs vai skolēns-darītājs). 2.4. Mācību stundas piedāvājuma sasaiste ar skolēna ārpusstundas aktivitātēm, interesēm, vaļaspriekiem.
3.	Skolēns (mācību stundas uztvere un interpretācija)	3.1. Kā mācību stunda tiek uztverta (cik liela nozīme tai tiek piešķirta – <i>ko man tas vispār dod</i>). 3.2. Kā mācību stundas saturs tiek interpretēts un saprasts.
4.	Mācīšanās aktivitātes	4.1. Kas stundas laikā tiek darīts. 4.2. Cik laika aizņem skolēna aktīvs darbs stundā.
5.	Mācīšanās potenciāls	5.1. Iepriekšējās zināšanas. 5.2. Valodu repertuārs. 5.3. Intelīgenca, intereses. 5.4. Mācīšanās un atcerēšanās stratēģijas. 5.5. Mācīšanās motivācija. 5.6. Vēlme, gatavība pielikt pūles, izturība. 5.7. Pašapziņa.
6.	Ģimene	6.1. Sociālais slānis. 6.2. Valodas un kultūras nozīmes apzināšanās.

2. pielikums

Pētījuma metodoloģija

1. posms: Kabineta pētījums (*desk research*) un ekspertu intervijas.

Pētījuma pirmā posma mērķis bija izveidot vispārēju to šķēršļu un veicinātājfaktoru sarakstu, kas ietekmē latviešu valodas mācību procesu. Uzdevuma sarežģītākais posms bija aptvert iespējamo šķēršļu un veicinātājfaktoru daudzveidību – nefokusēties tikai uz didaktiskiem izaicinājumiem vai iespējām, bet uzlūkot mācību procesu kā daļu no sociālas sistēmas, kurā kontekstuāli procesi var būt par iemeslu panākumiem un neveiksmēm.

Lai pētījums nenovirzītos no sistēmiskā skatījuma, pētījuma vajadzībām tika adaptēts A. Helmkes mācību stundas kā „Piedāvājuma-lietojuma modelis”, kurā skolēnu mācīšanās potenciāls tiek skaidrots caur šādām komponentēm: **izglītotājs, mācību stunda (piedāvājums), piedāvājuma uztvere (skolēna interpretācija), mācīšanās potenciāls, ģimene, konteksts**. Balstoties uz šo modeli, tika veikta teorētiskās literatūras analīze, kā rezultātā tika noteikti šķēršļi un veicinātājfaktori, kas ir saistīti ar katru no komponentēm. Literatūras analīzē iegūtie rezultāti tika testēti un papildināti, izmantojot ekspertu intervijas.

Šī pētījuma posma noslēgumā tika intervēti 9 eksperti, kuru ekspertīze ir ļoti daudzveidīga (izglītības filozofija, izglītības pētījumi un to analīze, valodas un literatūras mācīšanas metodika, latviešu valodas kā dzimtās, kā otrās vai kā svešvalodas mācīšana, latviešu valoda diasporā). Interviju jautājumi galvenokārt tika fokusēti uz diviem centrālajiem uzdevumiem: (1) verificēt šķēršļu un iespēju sarakstu, (2) ieskicēt šķēršļu risinājumus un iespēju veicinātājfaktorus.

Intervijas tika veiktas Zoom platformā 2021. gadā (no maija līdz decembrim).

Intervētie eksperti (tiem piešķirti kodi) un viņu ekspertīzes jomas:

1. SL1, izglītības eksperts.
2. SL2, latviešu valodas skolotājs, direktora vietnieks.
3. IN, latviešu valodas skolotājs, metodīķis.
4. GN, izglītības tehnoloģiju eksperts.
5. AP1, latviešu valodas un diasporas izglītības speciālists.
6. AP2, diasporas izglītības speciālists.
7. ES, latviešu valodas skolotājs un augstskolas pasniedzējs.
8. KŠ, latviešu valodas izglītības eksperts.
9. SZ, bilingvālās izglītības eksperts.

2. posms: Kvantitatīvo datu ieguve – latviešu valodas skolotāju aptauja.

Pētījuma otrā posma mērķis bija noteikt, kuri no pirmajā posmā identificētajiem šķēršļiem un iespējām ir ar vislielāko potenciālu ietekmēt kvalitatīvu latviešu valodas mācību procesa organizēšanu un realizēšanu, šo šķēršļu un iespēju tipiskumu un iespēju šķēršļus pārvarēt, risināt un iespējas veicināt. Šī pētījuma daļa palīdzēja sašaurināt uzlūkojamo problēmu un iespēju loku un klasificēt grupās atbilstoši skolotāju / atbalsta sistēmas spējām tās ietekmēt, to ietekmi uz mācību procesu un to izplatību.

Lai šo mērķi sasniegtu, kvantitatīvā pētījuma daļa tika veidota ap 1. posmā identificēto iespēju un šķēršļu sarakstu (kurš tika pielāgots šīs pētījuma daļas vajadzībām). Par katru no identificētajiem šķēršļiem un iespējām tika uzdoti divi jautājumi: 1) **cik nozīmīga** ir to ietekme uz latviešu valodas mācību procesu; 2) **cik izplatīti** tie ir. Šie divi jautājumi ļāva novērtēt katra šķēršļa un iespējas izplatību un ietekmi, kā arī ļāva tos sadalīt četrās grupās: (1) plaši izplatīti un ļoti ietekmīgi faktori; (2) plaši izplatīti, bet ne ar tik lielu ietekmi; (3) mazizplatīti, bet ietekmīgi; (4) mazizplatīti un ne tik ietekmīgi. Četras grupas ļāva gan tālāko pētījumu, gan arī izstrādāto ieteikumu loku precīzāk fokusēt uz nozīmīgajām un plaši izplatītajām problēmām un iespējām. Šos pētījuma rezultātus papildinot ar 1. posma laikā veiktajām ekspertu intervijām, tika iegūts pirmais skatījums par iespējām risināt problēmas. Rezultātā var gan identificēt ietekmīgākās problēmas un iespējas, gan arī tās ranžēt, skatoties uz to, cik viegli problēmas var risināt vai iespējas izmantot.

Šajā pētījuma daļā skolotāju izlases fokuss bija uz pēc iespējas plašāku dažādu skolotāju grupu reprezentāciju pētījumā. Tas ļāva labāk saprast problēmas, kuras ir saistītas ar dažādu izglītības pieredzi (piemēram, jauniem skolotājiem, skolotājiem, kas strādā ar skolēniem, kuriem latviešu valoda nav dzimtā valoda u. c.).

Veidojot izlasi, tika noteiktas kvotas, balstoties uz šādiem kritērijiem:

- mācību darba pieredzes ilgums;
- pārstāvētās mācību iestādes lielums;
- skolotāji, kuri latviešu valodu māca kā pirmo un kā otro valodu;
- izglītības iestādes atrašanās vieta.

Respondentu atlase veidota pēc Valsts izglītības informācijas sistēmas datiem uz 2021. gada 1. septembri, par pamatu ņemot skolu skaitu (vispārizglītojošās pamatskolas, vidusskolas un ģimnāzijas), ņemot vērā to, ka precīzs latviešu valodas skolotāju skaits dažādu apsvērumu dēļ nav nosakāms. Kaut arī aptauja nav uzskatāma par visu pētījuma mērķa grupas pedagogu reprezentatīvu datu kopu, tās respondentu kopas atlasē ievērots proporcionalitātes princips, tāpat arī visu kritēriju atbilstība respondentu kopā tika nodrošināta nejaušā izlasē respondentu piesaistē, lūdzot izglītības pārvaldēm informēt visas skolas un iesaistīties aptaujas norisē.

LAIKS

2022. gada aprīlis–maijs

METODE

Interneta aptauja (CAWI)

ĢEOGRĀFIJA

Visa Latvija

IZLASE

Valsts izglītības
informācijas sistēmas
dati uz 01.09.2021.

APTAUJAS VEICĒJS

Pētījumu centrs „SKDS”

APTAUJAS PASŪTĪTĀJS

Latviešu valodas aģentūra

Respondenti
latviešu
valodas
skolotāji

100
SKOLOTĀJI

Respondenti
no skolas
ar latviešu
mācību valodu

74

RESPONDENTI

Respondenti no
skolas, kurā īsteno
mazākumtautību
programmas

26

RESPONDENTI

Respondentu
skaits izlasē

18
RĪGA

19
PIERĪGA

14
VIDZEME

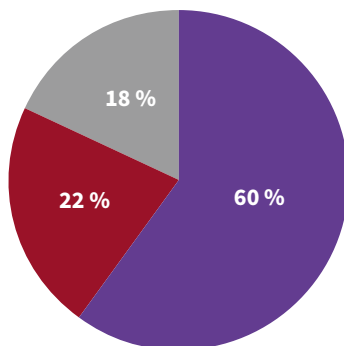
11
KURZEME

15
ZEMGALE

23
LATGALE

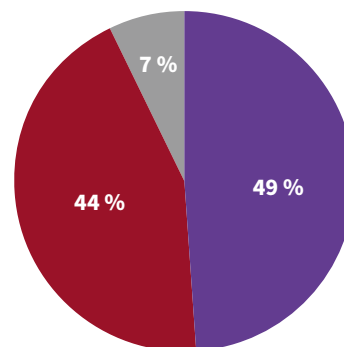
Pētījuma laikā tika iegūtas 100 latviešu valodas skolotāju aizpildītas anketas. Aptaujāto respondentu sociodemogrāfiskie dati un citi aptaujas datu analizē būtiski dati (piemēram, darba pieredze), kas izmantoti datu korelācijām un analīzei pētījuma pārskatā, sniegti tālāk.

Respondentu vecums

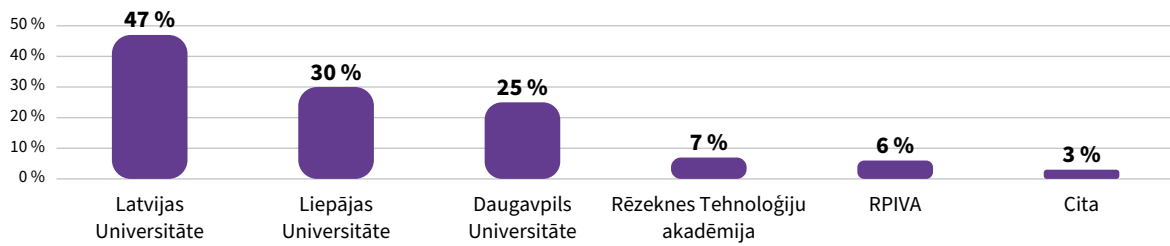
■ 46–60 gadi
■ 61 gads un vairāk
■ Līdz 45 gadiem

Respondentu darba stāžs

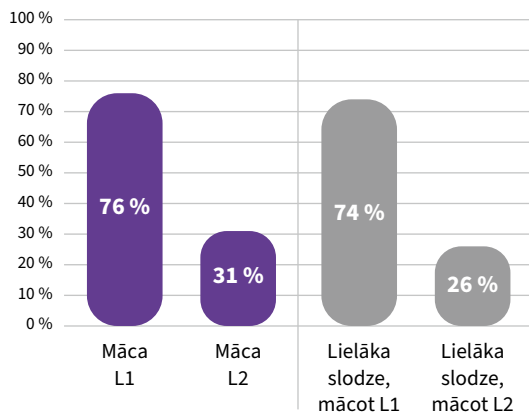
■ 31 gads un vairāk
■ 11–30 gadi
■ Līdz 10 gadiem

Respondentu izglītības ieguves vieta

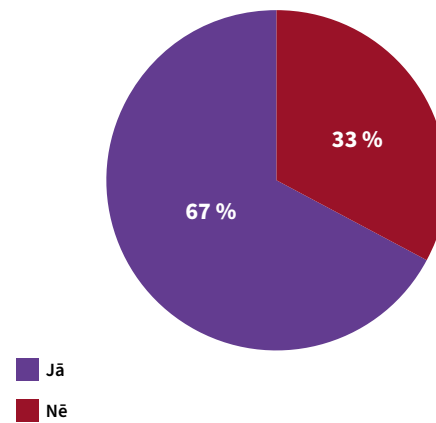

*Atbildes pārsniedz 100 %, jo vairāki skolotāji ieguvuši izglītību vairākās augstskolās.

L1 un L2 skolotāju sadalījums

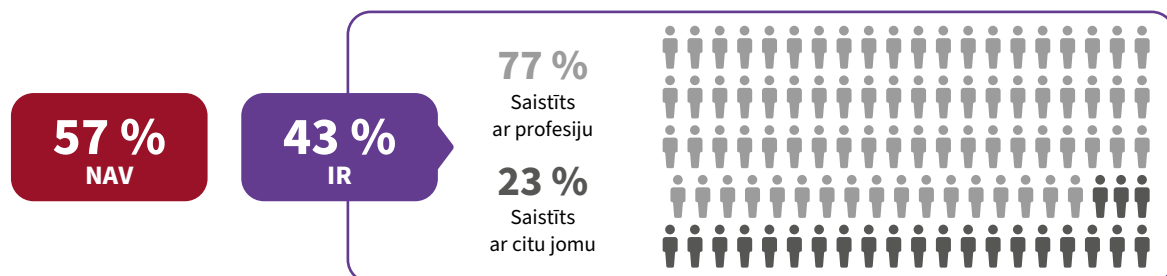

Skolotāju īpatsvars, kuri māca arī reemigrantu vai imigrantu bērnus

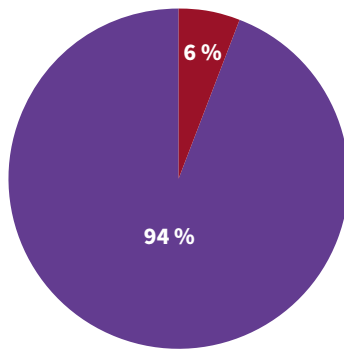

*Atbildes pārsniedz 100 %, jo vairāki skolotāji māca gan L1, gan L2.

Skolotāju darba pieredze ārpus skolas

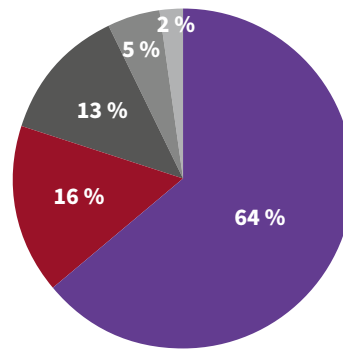

Dzimtā valoda

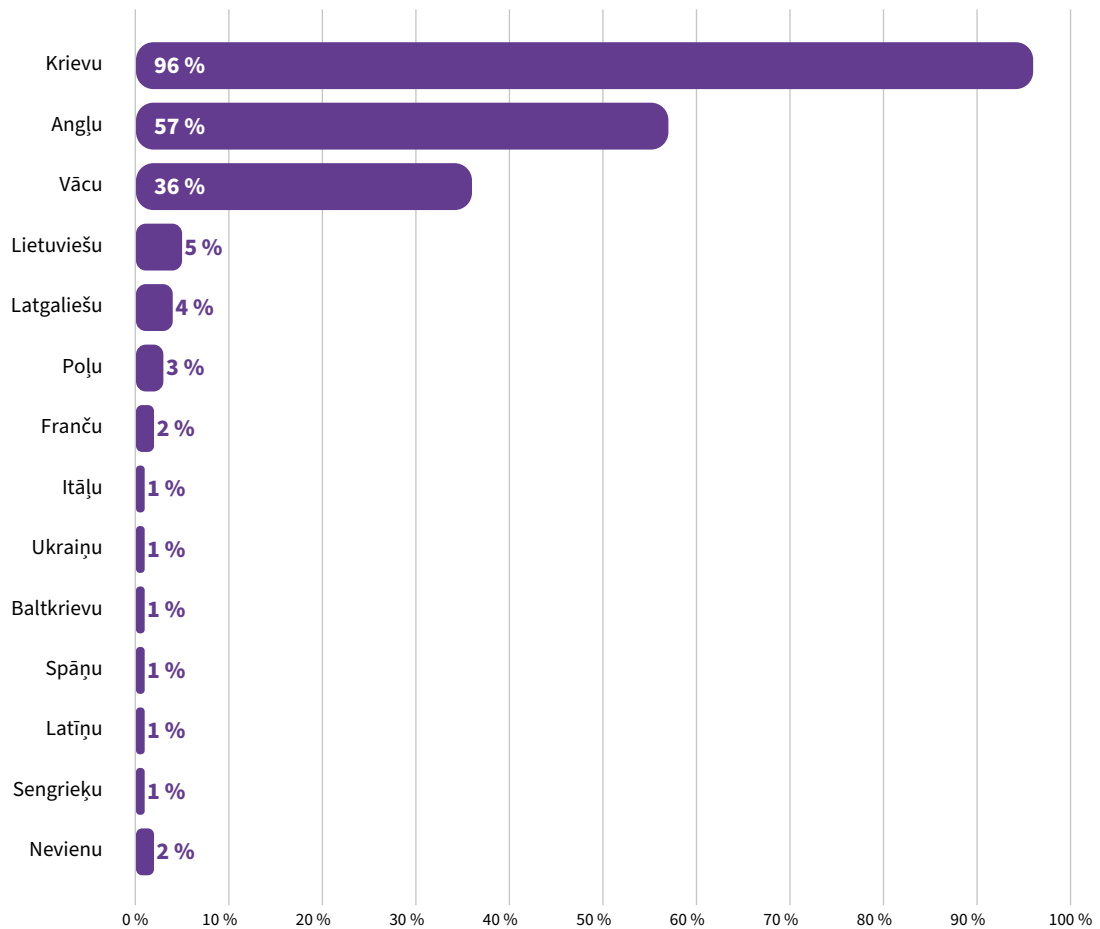
Latviešu
Krievu

Skolotāju valodu prasme

Prot divas citas valodas
Prot vienu citu valodu
Prot trīs citas valodas
Prot četras un vairāk citas valodas
Neprot nevienu citu valodu

Kuras valodas prot skolotāji?

Aptaujas raksturojums

Aptaujā izmantota rangu skala sniegtajam apgalvojumam (1–10, kur „1” – pilnībā piekrītu un „10” – pilnībā nepiekrītu), un visi apgalvojumi vērtēti no diviem aspektiem – vai tas ir svarīgi mācību procesā un vai tas ir izplatīts mācību procesā Latvijas skolās. Tādējādi, noskaidrojot kādu parādību svarīgumu un izplatību un mazsvarīgumu un izplatības trūkumu, iespējams ieraudzīt konkrētus problemātiskus aspektus atbilstoši pētījuma pamatā izstrādātajām faktoru grupām, kuras ietekmē latviešu valodas apguves skolā rezultātu.

Izmantojot apgalvojumu vērtēšanu pēc svarīguma un izplatības, iespējams noteikt 4 apgalvojumos ietvertu faktoru kopumus: svarīgi un izplatīti, mazsvarīgi un maz izplatīti, svarīgi un maz izplatīti, mazsvarīgi un izplatīti.

Aptaujas dati raksturoti gan pēc īpatsvara (%), gan aprēķinot vidējās vērtības, kas atklāj galvenās tendences un ļauj secināt sakarības starp dažādajiem aspektiem. Kopumā aptaujas apgalvojumu vērtības ir augstas, vidējās vērtības krustpunktam sasniedzot rādītāju „8” (no 10), un tas neļauj secināt būtiski zemu kāda aspekta nozīmi ne pēc svarīguma, ne pēc izplatības. Taču, no vienas puses, tas nozīmē, ka lielākā daļa aptaujas apgalvojumu, kas raksturo dažādus mācību procesa aspektus, tiek uzskatīti par būtiskiem skolotāju vidū, taču, no otras puses, sastatot zemāko vērtību rādītājus un to sastatījumu dažādās aptaujā noskaidroto faktoru grupās, tas atklāj problemātiskos aspektus, kas var liecināt arī par t. s. vēlmju domāšanu jeb pārāk augstu kādu rādītāju vērtējumu tieši realizācijā dzīvē jeb izplatībā.

Pēc aptaujā iegūtajiem datiem, lielākā daļa no visu apgalvojumu kopuma ietilpst klasteru grupā „Svarīgs un mazizplatīts” un „Mazsvarīgs un mazizplatīts”, klasteru grupā „Mazsvarīgs un izplatīts” neietilpst neviens apgalvojums. Aptaujas klasteru grupā „Svarīgs un izplatīts” ir 5 apgalvojumi, „Svarīgs un mazizplatīts” – 23 apgalvojumi, „Mazsvarīgs un mazizplatīts” – 20 apgalvojumi, „Mazsvarīgs un izplatīts” – 0 apgalvojumu.

Aptaujā izmantotā anketa

X1. Cik veiksmīgi skolotājiem izdodas panākt, ka skolēni apgūst mācību vielu, ir atkarīgs no virknes dažādu apstākļu. Anketas turpinājumā Jums tiks parādīti apgalvojumi, kuri atspoguļo aspektus, kuri varētu ietekmēt mācību rezultātu. Lūdzu, par katru no minētajiem apgalvojumiem novērtējiet, cik lielā mērā tas ietekmē skolēnu mācību sasniegumus. Vērtējumam izmantojiet 10 punktu skalu, kurā 1 nozīmē – šim aspektam nav ietekmes uz mācību rezultātu, bet 10 nozīmē – šis aspekts ir fundamentāli svarīgs, lai veicinātu mācību sasniegumus. (Viena atbilde katra rindiņā!)

		1 – šim aspektam nav ietekmes uz mācību rezultātu	2	3	4	5	6	7	8	9	10 – šis aspekts ir fundamentāli svarīgs
1	Skolotājs skolēnu kļūdišanos uzskata par mācību procesa daļu	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2	Skolotājs spēj iedvesmot skolēnus	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
3	Skolotājs ir atvērts citādam un dažādībai	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
4	Pēdējo gadu laikā skolotājs arī pats ir mācījies kādu valodu	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
5	Skolotājs izmanto arī citu sev vai skolēniem zināmo valodu piemērus	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
6	Skolotājs nebaidās kļūdīties un to atzīt saviem skolēniem	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
7	Skolotājs saskata katrā skolēnā viņa potenciālu	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
8	Skolotājam piemīt pacietība	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
9	Skolotājam ir humora izjūta	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
10	Skolotājs izvirza skolēniem augstus zināšanu kritērijus	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	Skolotājs pārzina savu mācību priekšmetu	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
12	Skolotājs ir kompetents mācību metodikas jautājumos	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
13	Skolotājs zina, kur atrast metodisko atbalstu	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
14	Skolotājam ir pieredze kādā citā darba vidē (organizācijā, uzņēmumā, kādā projektā, arī ārpus Latvijas)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
15	Skolotājam ir skaidrs redzējums par mācību procesu un mācību plānu	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
16	Mācību procesā tiek izmantoti daudzveidīgi teksti, audio, video, tiešsaistes materiāli u.tml.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
17	Skolēni zina, kas no viņiem tiek sagaidīts un kā viņu darbs tiks novērtēts	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
18	Mācību satura plānošanā tiek ņemtas vērā skolēnu intereses, vaļasprieki	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
19	Mācību saturā tiek integrēti aktuāli skolēnu apkārtējās vides un globāla mēroga jautājumi	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
20	Skolēni saskata mācību stundas temata lietderību	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
21	Skolotājs uztur dialogu ar skolēnu vecākiem par mācību procesu	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
22	Skolēniem tiek mācīts, kā mācīties pašiem	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
23	Skolēni prot mācīties (t.sk. atcerēties iemācīto)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

		1 – šim aspektam nav ietekmes uz mācību rezultātu	2	3	4	5	6	7	8	9	10 – šis aspekts ir fundamentāli svarīgs
24	Skolotājs gramatiku māca dabiskos valodas lietojuma kontekstos (piemēram, mediju, daiļliteratūras u.c. tekstu kontekstos)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
25	Skolotājs sniedz kvalitatīvu atgriezenisko saiti	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
26	Skolotājs palīdz skolēniem izvirzīt viņu individuālos mērķus latviešu valodas apguvei	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
27	Skolotājs galveno uzmanību pievērš valodas likumu apguvei	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
28	Skolēni ir motivēti mācīties	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
29	Arī latviešu valodas apguvē skolēni izmanto citu valodu zināšanas	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
30	Skolēniem mājās ir mācībām piemērota vide un resursi	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
31	Vecāki atbalsta un palīdz skolēnam mācīties	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
32	Vecāki regulāri sarunājas ar saviem bērniem	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
33	Skolas darbinieki (skolotāji un direktors) labi saprotas un palīdz cits citam	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
34	Skolēni ir draudzīgi, atbalsta cits citu, iesaistās jauno skolēnu iekļaušanā klasē	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
35	Skolēni palīdz apgūt latviešu valodu klasesbiedriem, kuriem tā nav dzimtā valoda	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
36	Skolēniem, kuriem latviešu valoda nav dzimtā valoda, latviešu valodas apguvi kavē bailes un uztraukums	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
37	Sazinoties sociālajos medijos, skolēni apgūst arī latviešu valodu	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
38	Skolotāji mācās cits no cita	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
39	Skolotāji un skolas vadība prot sniegt cits citam atgriezenisko saiti un izmantot to sava darba pilnveidei	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
40	Skolotāji var strādāt radošāk un daudzveidīgāk, realizējot jauno mācību saturu	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
41	Skolotāji saprot, kā jāmāca latviešu valoda, realizējot jauno mācību saturu	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
42	Skolotāji saprot, kā jāmāca literatūra, realizējot jauno mācību saturu	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
43	Skolotāji izmanto projekta Skola2030 sagatavotos mācību materiālus	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
44	Skolotāji izmanto ne tikai Skola2030, bet arī citu organizāciju un izdevniecību sagatavotos mācību materiālus	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
45	Skolotāji veido mācību materiālus paši	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
46	Valodu mācību jomā definētās lielās idejas palīdz skolotājiem labāk saprast valodas būtību	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
47	Skolotāji jaunus latviešu valodas mācību standartus novērtē kā loģiskus, pēctecīgus un atbilstošus skolēnu vecumposmam	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
48	Latviešu valodas mācīšana notiek attālināti	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

3. posms: Mācību stundu vērojumi un intervijas ar skolotājiem.

Ņemot vērā otrajā posmā identificētos izplatītākos un ietekmīgākos šķēršļus un iespējas, tika izstrādāta mācību stundas vērojuma veidlapa. Mācību stundu vērojumi tika virzīti uz divu mērķu sasniegšanu: no vienas puses, palīdzēt labāk saprast praktiskos aspektus, kuri ir saistīti ar šķēršļiem un iespējām, un, no otras puses, vērojumi tika organizēti tā, lai pamanītu skolotāju izmantotos risinājumus, saskaroties ar šķēršļiem un problēmām, un novērtētu šo risinājumu efektivitāti. Šāda pieeja palīdzēja veidot labo piemēru apkopojumu un formulēt datus balstītu ieteikumu kopumu.

Novērojumu veidlapā tika iekļauti 1. un 2. posmā pieteiktie aspekti – komponenti, kuri potenciāli varētu ietekmēt mācību procesu. Tie bija gan A. Helmkes modelī aprakstītie komponenti, gan ekspertu intervijās minētie faktori, kuriem ir ietekme gan uz mācību procesu kopumā, gan tieši uz valodu, īpaši latviešu valodas, lietpratības izkopšanu. Sk. tālāk pievienoto tabulu „Mācību stundas vērojuma parametri”.

Kopumā tika veikti 66 mācību stundu vērojumi. Pēc tam tika intervēta mācību stundas skolotāja, tādējādi iegūstot papildu skaidrojumus par skolotāja lēmumiem mācību stundas gaitā. Jāsaka gan, ka ne pēc visām vērotajām mācību stundām izdevās intervēt skolotājus gan objektīvu, gan subjektīvu iemeslu dēļ, piemēram, starpbrīdis pēc stundas līdz nākamajai stundai bija pārāk īss vai skolotājs nevēlējās pārrunāt stundu.

Skolotājiem atbilstoši vērotās stundas norisei tika uzdoti, piemēram, šādi jautājumi:

- cik apmierināta ar stundas norisi ir skolotāja (kas no plānotā tika realizēts; apmierinātība ar skolēnu sniegumu stundā; ko pozitīvu skolotājs saredzēja skolēnu darbībā);
- kā šī stunda atšķirās no citām, kas nebija kā parasti;
- kā mācību stundās notiek darbs ar kļūdām;
- kas, spriežot pēc pieredzes, veicina un kas kavē skolēnu valodas apguvi u. c.

Stundas vērojuma parametri

1.	<p>Stundas struktūra:</p> <ul style="list-style-type: none"> ir skaidra mācību stundas vieta kopīgajā plānojumā, ir formulēts vai kā citādi atklāts stundas temats, mērķis vai sasniedzamie rezultāti (SR), skolēni saprot temata mērķi un SR (varbūt ir arī iesaistīti sasniedzamo rezultātu formulēšanā vai apspriešanā), skaidrs stundas plānojums (ir ierosināšanas fāze, apjēgšanas posms un beigās atgriezeniskā saite), paredzētie uzdevumi atbilst stundas tematam, mērķim, SR (skolotājs var norādīt uz tiem, motivējot skolēnus), laika dalījums atbilst stundā saplānotajam (iecerētajiem uzdevumiem), stundā tiek noturēts fokuss (kodols), nošķirti primārie apguves jautājumi no sekundārajiem.
2.	<p>Skolēnu iesaistīšanās, ieinteresētība:</p> <ul style="list-style-type: none"> kā notiek skolēnu iesaistīšanās (viņi jautā, komentē, iebilst, piekrīt, izsaka emocijas, dalās pieredzē, diskutē u. tml.), kāda ir neverbālā komunikācija, interese par to, ko runā un dara klasesbiedri, kuras situācijas, notikumi (skolotāja teiktais, teksts, uzdevums vai tml.) rosina izteikties, rada interesi par mācību stundā notiekošo.
3.	<p>Skolotāja prasības (ekspektāciju līmenis):</p> <ul style="list-style-type: none"> vai skolēni tiek virzīti uz SR, uz zināšanām un prasmēm, vai (kā) skolotājs izrāda, ka tic skolēnu spējām, kā skolēni tiek rosināti, iedvesmoti, vai skolēniem tiek dots laiks iedziļināties, domāt un izteikt/pabeigt savu domu pašiem.
4.	<p>Sadarbība, komunikācija starp skolotāju un skolēniem:</p> <ul style="list-style-type: none"> vai skolēni ierosina, uzsāk paši komunikāciju, kāda ir sadarbības gaisotne klasē (pozitīva, darboties rosinoša atmosfēra vai citādi), vai ir savstarpējā cieņa, <i>vieglums attiecībās</i>, humors, kas ietekmē uz pozitīvu, konstruktīvu sadarbību vērstu mācību vidi (skolotājs, skolēni, noteikti uzdevumi u. c.).
5.	<p>Kļūdu kultūra:</p> <ul style="list-style-type: none"> vai un kā notiek darbs ar kļūdām, kāda ir skolotāja un citu skolēnu attieksme pret kļūdām (kā reaģē uz tām), vai skolēni nebaidās izteikties latviešu valodā (īpaši – ar citu dzimto valodu), vai skolēni brīvi pauž savu viedokli.
6.	<p>Diferenciācija:</p> <ul style="list-style-type: none"> kā praktiski izpaužas diferencētā pieeja mācību stundā, cik tā ir efektīva mācību mērķu sasniegšanā, vai ir sagatavoti dažādi uzdevumi skolēniem ar atšķirīgu latviešu valodas zināšanu vai spēju līmeni, kāda ir skolotāja reakcija (tostarp emocionālā) uz skolēna uzdotajiem jautājumiem, piemēram, izskaidrot kaut ko u. tml., kādu atbalstu (arī emocionālo) skolēns saņem no skolotāja vai citiem skolēniem.
7.	<p>Attieksme pret dažādo:</p> <ul style="list-style-type: none"> kā tolerance pret citādo (citādības nenoniecīnāšana), stereotipi (piemēram, dzimumu) izpaužas klasē, kā skolotājs reaģē; kā citādības aspekti parādās saturā (mācību uzdevumos, tekstos).
8.	<p>Salīdzinājums ar citu valodu piemēriem:</p> <ul style="list-style-type: none"> vai un kā latviešu valodas mācīšanās skolotājs izmanto citu valodu piemērus, vai un kā latviešu valodas apguvē skolēni izmanto citas sev zināmās valodas.
9.	<p>Izmantotie teksti, darbs ar tiem:</p> <ul style="list-style-type: none"> kādi teksti tiek izmantoti stundā (daiļliteratūras, informatīvie, audio, video), kā un vai skolotājs pamato, kāpēc ir izvēlēts tas vai cits teksts, kuriem valodas apguves jautājumiem tiek izmantoti teksti, vai tie ir atbilstoši noteiktu tematu/jautājumu apgūvē, vai tekstu izvēle atbilst skolēnu interesēm, vai tie rosina skolēnus apgūt noteiktus temata jautājumus, vai ir pietiekami atvēlēts laiks darbā ar noteiktu tekstu.
10.	<p>Mācību pieeja:</p> <ul style="list-style-type: none"> skolēni tiek rosināti paši atklāt, izteikt pieņēmumus, virzoties uz valodas likumībām (induktīvi), skolotājs izstāsta valodas likumības (teoriju), pats ilustrē ar piemēriem, tālāk skolēni pilda uzdevumus (deduktīvā pieeja), mācību pieeja rosina skolēnus domāt un aktīvi darboties, veicina pašvadītu mācīšanos.
11.	<p>Neplānotas situācijas (problēmsituācijas), reaģēšana uz tām:</p> <ul style="list-style-type: none"> tās tiek ignorētas, tiek ņemtas vērā, risinātas, atbildētas.
12.	<p>Skolotāja personība (īpašības, kas veicina mācību procesu):</p> <ul style="list-style-type: none"> ieinteresētība skolēnu sniegumā un rezultātos, spēja „iet” kopā ar skolēnu, kopā darbošanās, erudīcija, pilsoniskā aktivitāte, dzīvesprieks, humors, pacietība u. c.
13.	<p>Saistība ar citiem mācību priekšmetiem, mācību jomām:</p> <ul style="list-style-type: none"> ir starpdisciplinārs (vairāku mācību priekšmetu) temats (tieši pieteikts/ nepieteikts mācību stundā), ir iekļauti citu mācību priekšmetu teksti (skolēnu veidoti / no mācību līdzekļiem) valodas apgūvei (piemēram, pareizrakstības, stila, teksta struktūras), ir starpdisciplināri uzdevumi/projekts ar vai bez cita mācību priekšmeta skolotāja iesaistes.

Intervijas ar skolēniem

Balstoties uz mācību stundās pamanīto vai latviešu valodas skolotāju ieteikumiem, pēc mācību stundu vērojumiem tika intervēti konkrētās klases 2–4 skolēni ar augstu latviešu valodas lietpratības līmeni. Daļēji strukturētās intervijas laikā uzdotie jautājumi galvenokārt tika veidoti tā, lai saprastu, kā skolēni ir sasnieguši augstu valodas prasmes līmeni, kāda ir skolotāja, klases, skolas ietekme un kāda ir viņu ģimeņu un sociālās makrovides ietekme, cik nozīmīgas šo skolēnu valodas mācīšanās procesā ir viņu individuālās rakstura īpašības, spējas, motivācija un kognitīvie procesi. Piemēram, skolēniem tika uzdoti šādi jautājumi:

- kā viņš/-a mācās latviešu valodu (cik daudz laika atvēl mājasdarbu izpildei, papildu darbam),
- kā pašam/-ai šķiet, kāpēc ir tik labi rezultāti,
- cik daudz skolotājs/-a palīdz sasniegt labus rezultātus,
- cik daudz un ko lasa,
- kādi ir hobiji, ko dara brīvajā laikā,
- kā pats/-i novērtē savu attieksmi pret latviešu valodu, latviešu valodas mācīšanos, vai tā ir mainījusies laika gaitā.

Intervijas ar skolēniem, tāpat kā skolotāju anketēšana (2. posms) un mācību stundu vērojumi tika organizēti pēc 2. posmā aprakstītajiem izlases kritērijiem: no dažāda lieluma skolām visos Latvijas reģionos, skolēni ar latviešu valodu kā dzimto un kā otro valodu.

3. pielikums

Faktori, kas ietekmē latviešu valodas apguvi skolā: ekspertu viedoklis

SKOLOTĀJS

Kavē

- Neziņa, kas skolēnam ir vajadzīgs.
- Slodze (kontaktstundu skaits).
- Pārlietu daudz pienākumu.
- Zemais prestižs sabiedrībā.
- Latvijas augstskolu izglītības programmu kvalitāte.
- Mentorkustības, metodiskā darba trūkums skolā.
- Darba pieredzes trūkums ārpus skolas.
- Negatīvisms, drūmums, nomāktība.
- Apjukums par savu lomu šī brīža sistēmā, neziņa par „Skola2030”.
- Neizpratne par jaunajiem jēdzieniem (pašvadīta mācīšanās u. c.).
- Zema kritiskā domāšana, uzticēšanās sociālajiem medijiem.
- Zināšanu trūkums psiholoģijā, sociālajā pedagogijā (kā risināt konfliktus, problēmsituācijas).
- Sabiedroto (kolēģi, administrācija) trūkums.
- Nevēlēšanās lasīt jaunāko metodikas literatūru.
- Zināšanu trūkums savā priekšmetā.

Veicina

- Plašs redzesloks. Nepārtraukta sevis attīstība, pilnveide: skolotājs un skolas vadība.
- „Skola2030” mērķi.
- Prasme adekvāti uztvert atgriezenisko saiti, nošķirt racionālo no emocionālā. Spēja reflektēt, izvērtēt savu darbu.
- Augstas ekspektācijas no skolēniem.
- Rosina skolēnus nebaidīties, arī no kļūdām un savām vājajām pusēm.
- Pieredze ārvalstu skolās. Spēja mācīt 2–3 priekšmetus.
- Prasme sadarboties ar skolēniem, citiem skolotājiem, vecākiem.
- Prasme diskutēt, uz klausīt citu viedokli.
- Spēja atzīt savas kļūdas, nebaidās kļūdoties un izskatīties smieklīgs.
- Cieņa pret ikviena bērna ģimeni un bērnu. Spēja ieraudzīt katra bērna potenciālu.
- Atvērtība pret dažādo.
- Svešvalodu prasme.
- Pašapziņa. Pozitīvs, sirdī jauns, spēja mīlēt pasauli (pozitīvisms).
- Humora izjūta, drosme.
- Personības unikalitāte. Nespēj konkurēt ar IT, bet spēj ar savu personību.
- Adekvāts atalgojums.

SKOLĒNS

Kavē

- Motivācijas trūkums.
- Viņu citādība, citas intereses, salīdzinot ar skolā piedāvāto.
- Skolēnu nogurums.

Veicina

- Spēja izvīrīt individuālos mērķus.
- Ticība sev, saviem spēkiem.
- Saskata mācību stundas lietderību.

MĀCĪBU STUNDAS ORGANIZĀCIJA**Kavē**

- Zinātniskās darbības un pētniecības trūkums par mācību līdzekļu izstrādi (starptautisko ekspertu nepietiekama iesaiste).
- Eiropas konteksta trūkums mācību materiālos.
- Kvalitatīvu mācību līdzekļu trūkums (var visaugstākajā līmenī iemācīt dažādas lietas, un skolotāji prot tos izmantot).
- Augstskolu pasniedzēju paraugdemonstrējumu trūkums – kā iemācīt konkrētas lietas.
- Lielas klases.
- Daiļliteratūras tekstu trūkums.
- Vienģie mācību līdzekļi – tikai digitālie.

Veicina

- Metodes, paņēmieni, resursu izvēle, lai pielāgotu tos visefektīvāk iemācīt konkrētas lietas (*pedagogical content knowledge*).
- Prasme iemācīt skolēniem būtiskākās lietas, samazinot kognitīvo slodzi, bez lieka t. s. apkārtējā trokšņa.
- Centrā nevis skolotājs, bet mācīšanās (mācīšanās var notikt arī bez skolotāja, bet skolotājs sniedz tam pievienoto vērtību).
- Skolotājs kā moderators, kuram skaidrs plānojuma rāmis.
- Mācību stundas plānojums, kas raisa skolēnos (arī PII) zinātkāri, vēlmi darboties un izziņāt.
- Individuāla pieeja skolēnam, darbs ar katra bērna individuālo izaugsmi.
- Sarunas ar skolēniem, viņu domu, ideju un arī kritikas izziņāšana. Pozitīva emocionālā vide, klases psiholoģiskais klimats.
- Augsta akadēmiska atmosfēra savienojumā ar pozitīvu un trauksmi neradošu mācību atmosfēru.
- Skolēnu iesaistīšanās grāmatu izvēlē (kuras lasīs).
- Pašu skolotāju izstrādāti mācību materiāli, bet paraugam ir jābūt.
- Rūpīga gatavošanās stundām.
- Kompetenču pieejas piedāvātā sadarbība ar citu mācību priekšmetu skolotājiem, integrējot mācību saturu. Kompleksu uzdevumu izstrāde.
- Tehnoloģiju, digitālo rīku izmantošana.

MĀCĪŠANĀS AKTIVITĀTES UN SATURS**Kavē**

- Koncentrēšanās uz gramatiku arī pēc 9. klases.
- Neiecietība, kritika pret runātāju (ar citu dzimto valodu) akcentu latviešu valodā.
- Nepietiekams darbs ar teksta analīzi.
- Iekapsulētas valodas mācīšana (kā sabiedrībā nerunā vai runā reti).
- Klasiskās „šausmu literatūras” lasīšana (piemēram, „Kauja pie Knipskas” u. tml.).
- Nesaprotamu uzdevumu uzdošana.
- Tiek uzdots pārāk daudz.
- Pārspridumu vērtēšanas kritēriji „nokauj” radošumu.

Veicina

- Prasme iemācīt skolēnam būt patstāvīgam un iemācīt mācīties, runāt par to ar vecākiem. Mājasdarbi kā iespēja iemācīties mācīties.
- Bērna domāšanas attīstīšana kā skolas pamatuzdevums.
- Caurviju prasmju mācīšana: atbildība, vērtības (demokrātija), pilsoniskā līdzdalība (sasaiste ar dzimto pilsētu, novadu, lemtspēja, komandas darbs, kritiskā domāšana – informācijas izvērtēšana).
- Argumentācijas prasmju izkopšana. Radošuma attīstīšana.
- Problēmrisināšanas uzdevumi.
- Sarunas par kopīgo un atšķirīgo valodās. Darbs ar latviešu valodas reģionālo daudzveidību. Valodas un kultūras integrēta mācīšanās, balstoties uz aktualitātēm sabiedrībā.
- Obligātā literatūra – regulāra lasīšana. Daiļliteratūras lasīšana oriģinālvalodā. Nesteidzīga iedziļināšanās daiļdarbos, to analizē.
- Interesanti, aktuāli, vajadzīgi un svarīgi teksti. Darbs ar bērnu žurnāliem.
- Individualizēti, diferencēti uzdevumi darbā ar vienu tekstu, nevis daudz tekstu skolēniem ar dažādiem līmeņiem.
- Lasīšanas stratēģiju attīstīšana, tas noder arī citos priekšmetos.
- Eiropeskāks skats valodas un literatūras mācīšanās.
- Skolēnu priekšlikumu, ieteikumu, piedāvājumu uzklaušāšana.
- Prasme izmantot digitālos valodas resursus.
- Skolēnu iesaistīšana savstarpējā atgriezeniskās saites sniegšanā.

ĢIMENE**Kavē**

- Nepietiekama uzmanība pienākuma apziņas ieaudzināšanai bērnos.
- Pārlietu liela kontrole – pār skolu un bērnu.
- Trīsvienības „skolotājs–skolēns–vecāks” trūkums.
- Vecāku lielā iejaukšanās skolas lietās un noskaņošana pret skolu.
- Pārlieta iejaukšanās bērna problēmu risināšanā, mazinot iespēju bērniem mācīties pašiem, kā tikt galā ar šķēršļiem.

Veicina

- Bērnu izglītībā ieinteresēti vecāki.
- Sarunas ar bērniem, lasīšana kopā.
- Uzticēšanās un atbalsts savam bērnam, iedziļināšanās viņa personības īpatnībās.
- Bērna pamatvajadzību nodrošināšana.
- Atbalsts mājasdarbu pildīšanā.
- Dalīšanās ar pozitīvo pieredzi vecāku grupas čatos problēmu risināšanā.
- Rada izzīņas interesi.
- Viena vide skolā un mājās.

SOCIĀLAIS KONTEKSTS**Kavē**

- Atbalsta trūkums skolotāja ienākšanai skolā (kas palīdz viņam ienākt un noturēties skolā, justies emocionāli labi). Pētījums, kāpēc skolotāji pamet skolu (Lielbritānija): 1) nav vadības atbalsta, sadarbības ar citiem skolotājiem, 2) nav vadības atbalsta problēmsituāciju risināšanā.
- Skolotāju panika, neziņa, kā tikt galā ar skolēnu uzvedības problēmām. Konsultantu trūkums.
- Dibinātāja (pašvaldības) atbildības trūkums par izglītības kvalitāti un skolotāju labsajūtu.
- Metodisko apvienību trūkums, kur ir kāds skolotājs eksperts, konsultants (apmaksāta pozīcija).
- Primāri tiek izvirzīti akadēmiskie rezultāti (ārējais spiediens), bet netiek mērīta labbūtība vai skolēnu laimes indekss.
- LIZDAs profesionalitātes trūkums, reducējot skatījumu tikai uz algu jautājumu.
- Skolotāju skaudība, ko veicina dažāda veida sacensības, ieskaitot olimpiādes. IZM darbība vērsta uz konkurenci skolu starpā (reitingi).
- Pārspīlēta vecāku un skolēnu tiesību uzsvēršana.

Veicina

- Skolas vadības spēja nodrošināt fiziski un psiholoģiski drošu skolas vidi.
- Kopīgu mērķu izvirzīšana skolā, piemēram, strādājot gadu konkrētas prasmes vai stratēģijas attīstīšanai.
- Direktora atbalsts (skolotājam): direktoram un skolotājiem jābūt vienai komandai, lai veidotu loģisku argumentāciju vecākiem.
- Skolotāju dalīšanās savstarpējā pieredzē.
- Skolotāju un vecāku sadarbības, iekšējās kopienas vide. Vecāku uzticība skolotājam, kas veido arī bērnu uzticību skolotājam.
- Pozitīvs klases psiholoģiskais klimats un atmosfēra.
- Skolas vadība iedod starptautisku perspektīvu.

